

કુખીને દિલાસો.

લાગ ૪૪ મો.

મો ૩૦ દશાહ.

“બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે?”

એ પુસ્તક વિષે

પ્રસિદ્ધ સાક્ષરશ્રી. રા. બા. રાજરત્ન ગોવીંદભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈજી
સાહેબનો અભિપ્રાય.

“આપના તરફથી બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે? એ નામનું આપનું પુસ્તક મીસીસ ગોવીંદભાઈના સરનામા ઉપર આવ્યું તે પહોંચ્યું છે, અને હજી પુરેપુરું વાંચવાને અમને અવકાશ મળ્યો નથી, તોપણ ઉપર ઉપરથી તેની મુખ્ય બાબતો જોતાં ઘણું સરસ જણાય છે. પુત્રીઓને શીખામણનાં ઘણાં પુસ્તક અમારા જોવામાં આવ્યાં છે પણ તેમાં આપનું પુસ્તક શીરોમણિ છે. સાદી અને સરળ ભાષા, ભરપુર દાખલા દ્રષ્ટાંતો અને એક પિતા પોતાની પુત્રીને ખરા અંતઃકરણથી તેની જીંદગી સુખમય અને ફતેહમંદ થવાને આપતો હોય એવા ખરા સંજોગોમાં લખાએલું આ પુસ્તક ઘણી બેટીઓનો જન્મરો સફળ કરવાને સાધન રૂપ થઈ પડે એવું આ એક અનુપમ છે. અમારા જેવાં પુત્રીઓના મોટા પરિવારવાળાં માંખાપેને માટે ખરો મદદગાર છે. અમારી પુત્રીઓ આ પુસ્તક વાંચવાને એટલી આતુર બની ગઈ છે કે, તે જોતાં જોતાંમાં અમારા હાથમાંથી ઝુંટાવી લેવાને તડપી રહી છે, અને ‘પહેલું’ કોણ વાંચે એ બાબત તેમનામાં નિર્દોષ અને ઉલટ ભરેલી હરીપ્રાઈ પુસ્તક ઉઘાડતાંજ પેદા થઈ છે. આપનું પુસ્તક વાંચી તેઓ પોતાના સાસરામાં સમાતી થાય એવી શુભેચ્છાથી હવે તે તેમના હાથમાં હું મુકું છું, અને નાનુક તખીયત, હજારો પરગણુ કામેમાં રોકાણુ અને ઘણાં કામેમાંથી થડીની પણ પુરસદ નહીં છતાં આપ આવાં આવાં કીમતી પુસ્તકો ઉપરાઉપરી લખી બહાર પડવાને શક્તિમાન થાઓ છે; તને માટે અજયબ થઈ આપને ધન્યવાદ આપું છું; અને “મહારા દીકરાને!” માટે હવે પછી જે પ્રસાદી આવવાની તેને માટે આતુરતાથી વાટ જોઉં છું. પ્રભુ તમને દીર્ઘાયુષ્ય અને તંદુરસ્તી આપે.”

આપું પુસ્તક વાંચ્યા પછી રાં બાં ગોવીંદભાઈ સાહેબે આપેલો

અભિપ્રાય.

“બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે? એ પુસ્તક હવે હું પુરેપુરું વાંચી ગયો છું અને તેના વાંચનથી મને ઘણો આનંદ તથા બોધ થયો છે. બુચી બપાઈનું, તેના રાતી ઈન્કર અને ચુડ ચઢાવેલો ગામડીઆ જેવો અંગરખો પહેરનાર રાંચા જેવા દેખાતા કાકાથી શરમાવું, અને ખરોખર દાવ સાધી કાકાનું તેના જેવી ફેશનની ફિસિયારી કરનાર કબુતરાં જેવો વાગો પહેરનાર છોકરીને તુચ્છકારવું પાન ૪૯-૫૦ ઉપર વર્ણવેલું છે તે વાંચતાં અમને બધાંને ઘણી મઝા પડી. હું ધારું છું કે મારી પુત્રીઓને માત્ર આટલાથીજ કીમતી બોધ મળ્યો છે તો આ પુસ્તક વારંવાર વાંચવાથી કેટલો બધો ફાયદો થશે તેનો સહેજ જમાલ થઈ શકે છે.”

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૪૪ મો.

૨૨૫ ના ૨

શો. મં. દેશાઈ.

પ્રશ્ન :—“કાલા ચુનાવે મેડીયાં ? કરતે દોડા દોડ !

ચિટ્ટી આઈ હમ રામકી, ગયે પલકમેં છાડ !”

હે બંદે ! ધમચકા કરીને, આ બધી દોડાદોડી કરીને, હવેલીઓ શેની બાંધવા પડયો છે ? હું રામનો આય કરતાં સદેશો આવી લાગશે તો એ બધાં મેડીયાં ને હવેલીયાં સૌ પડતાં નાંખી ફાંસે મહારી નજીક હમણા સરખો, અદયા ! તું તો આવી લાગશે ને !

પુરુષ :—“કસમ હય તેજી અખરકી, જમાના ગર ફૂલે દુશમન;

શિકરતેદ સખકા કરતેકા, તેરી નલવાર કાશી હય !”

હે પ્રભુ ! એ દહાડો કયાંથી ? તહારી ચશમ ઉપરનાં ભવાં રૂપી શમશેરના સપત લઈને બોલું છું, હે સાહેબ ! કે આ આખો કલિયુગ કદાપિ શત્રુ મહારો કાં ન થાય, બધુંએ લુટાઈ કાં ન જાય, મગર હું ડરતો નથી; કાંકે મહારો બચાવ કરી તે મહારા સર્વ કોઈ શત્રુઓને કાર મારનાર બસ તહારી હિમાયતની શમશેર પૂરતી છે !

નવસારી.

ઈ. સં ૧૯૧૯.

કિંમત રૂા ૦-૪-૦

પ્રગટ કરનાર—મીં શોરાબજી મંચેરજી દેશાઈ, ડે. રેશન રોડ,—નવસારી.

આ પુસ્તક સુરત યુનિવર્સિટીના સામે દ્રેઝર કરીયા મહેલમાં આવેલા યુનિવર્સિટી પ્રેસના ઉત્તમશામ ઉમેદશમ રેશમવાળાએ છાપ્યું છે.

મહાનુભાવ મુદ્રા

શ્રી ૩૦, માહ ૧૦, વ. સ. ૧૨૮૭

શ્રી ૩૦, માહ ૧૦, વ. સ. ૧૨૮૭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ મુદ્રાલય
: ગાંધીવાડ
મુબરક મુબારક-સંગ્રહ

કોશખાત.

કોશખાત.

કોશખાત.

કોશખાત.

ગાંધીવાડ (પા.)

નસરવાન.

માનિક.

કોશ.

અરબી (કુટુંબ
ના મુજ
પુસ્તક)

માનિક.

ગોશ.

પદમ.

વાંચા.

ગાંધીવાડ.

ગાંધીવાડ.

ગોશ.

ગોશ.

ગોશ.

ગોશ.

ગોશ.

ગોશ.

ગોશ.

કોશખાત.

સમીચાર.

સાપુર.

ગોશ.

ગોશ.

શ્રી ૩૦, માહ ૧૦, વ. સ. ૧૨૮૭

શ્રી ૩૦, માહ ૧૦, વ. સ. ૧૨૮૭

અરબીવાડ ગુજરાત મુદ્રાલય : ગાંધીવાડ
મુબરક મુબારક-સંગ્રહ

અરબી સાહેબ કોશખાત કોશખાત અરબી

અરબીવાડ ગુજરાત મુદ્રાલય : ગાંધીવાડ
મુબરક મુબારક-સંગ્રહ

અરબીવાડ ગુજરાત મુદ્રાલય : ગાંધીવાડ
મુબરક મુબારક-સંગ્રહ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાખિત્ર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૩૧૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ઇ. પાને દિનારો

વિષય ૬-૪

બેહેસ્તનશીન
 ઔરવદ પ્રરામજ હોરમજજ અરબ'ણી.

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૪૪ મો.

દર્શન ૨૪મું.

(દિલાસા કલ્પની બેઠક ૨૪મી.)

નંદકિશોર :—જેનો ને બંધુઓ! મહારા પતિ પાંચ પાંચ મીલના માલેક હતા, મહને ચાર ચાર દીકરા હતા. તે સઘળા સુખમાં લાલન પાલનમાં લાડથી ઉછરેલા હતા, અને સોળે વૈલવમાં અમારૂં ઘર આનંદના નાદમાં ઝળ-ઝળી રહ્યું હતું. પરંતુ પનોતી બેઠી, ને નજબોદ વળે રૂના સદ્દાનું, તેમાં પતિ પાયમાલ થયા તો થયા, પરંતુ મહારી કને જે સ્ત્રી-ધન હતું તે લજબોતું હતું તે પણ લગલગ ખલાસ થઈ ગયું, ને કહેણસરના બળે દીકરા હતા તે નરકી-માં મરણ પામ્યા, ધણીએ નાદારીમાં નામ નોંધાવતાં મહારાં નામ ઉપર કરી દીધેલી મીલકતના ચોપડા પકડાઈ ગયા, ને તેમને આજીવને ખાતર અદીણ ખાઈ મરવું પડ્યું. અધુરામાં પૂરૂં ઘરમાંનો કુતરો હડકાયો થઈ બળે નોકરોને અને મહારા દીકરાને તથા બાકી રહેલા એક ઘોડાને કરડ્યો. દીકરો જે હાથમાં આવ્યું તેને કરડવા જાય. ઘોડાએ જ્યાં પણ પોતાનું ડોકું પહોંચે ત્યાં ડાકું મારી કરડીને પોતાનું અંગ ખાઈ નાખ્યું. દીકરો ખાચકાં બરે તે જોએલાં જોવાય નહીં. અરેરે! હડકાંનાં જેવું કોઈ દુઃખ નથી. બન્ને દીકરાઓને લઈ કસાવલી ગઈ. રસ્તાની હાડમારી તો પ્રભુજ જાણે. પરંતુ અર્ધ વચ્ચે એક ગામ આવ્યું ત્યાં મહારો ડાહ્યો મા વખો દીકરો કહે કે, “હવે તો હું તમારી સાથે આગળ નહીં આવું, કંટાળી ગયો છું.” આમ કહી અર્ધ વચ્ચે પોતાના દુઃખી ભાઈને અને મહને સુકી ચાલી જવાનું કયું. મેં બહુ કાલીવાલી કરી ત્યારે જરા સમજ્યો! હે સુનશી સાહેબ! આવો માખાપ લકતો દીકરો કોઈ દહાડે નહીં ને આ વખતેજ કાં લુણહરામી થવા લાગ્યો હશે? “સુનશીજી! મહારા બળે નોકરોને પણ હડકાયેલાંએ કરડવા છતાં તેમને કાંઈ થયું નહીં, ને મહારાજ ગુલાબ જેવા દીકરાને હડકું કાં લાગ્યું હશે? આનો કાંઈ લેદ કહેશો સાહેબ!”

મુનશીજી :—માજી ! ખરેખર ગુલામનાં પુલને કરમાઈ જતાં વાર લાગતી નથી, ને સુવરને તો કાંઈએ ના થાય. સુઘડાઈ સફાઈમાં કોમળ જન્મ ધારણ કરનારાંની કોમળતાની તો વાતે ના પછો. શશાંકવતી લાંબકમાં આવી કોમળતાની કથા કહેલી છે તે હું તમને કહ્યા પછી તમારા સપુતે હુણ દરામી કેમ થયો તે પણ કહીશ.

અંગદેશમાં વૃષધટા નામના એક મોટો અગ્રહાર (બ્રાહ્મણને હાનમાં મળેલું ગામ) હતું. તેમાં વિપ્રગુસ્વામી નામના એક મોટો ધનવંત, યજ્ઞ કરનારો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને પોતાના યોગ્ય સ્વભાવની ને કુળવાન એક સ્ત્રી હતી. તે સ્ત્રીએ એક પછી એક એમ ત્રણ પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો, જેઓ પોતાના માત પિતાને સર્વાંશે મળતાજ હતા. આ ત્રણ બાળકો તરૂણાવસ્થાને પામ્યા અને દિવ્ય ચતુર નિવડ્યા. એક વખતે તેના પિતાએ યજ્ઞ કરવાના આરંભ કર્યો; અને એક કાચબો લેવા માટે તે ત્રણે ભાઈને સમુદ્ર તીરે મોકલ્યા. તે ત્રણે સાગર પર ગયા અને જ્યારે તેઓને કાચબો જડ્યો ત્યારે મોટા ભાઈએ ખીબત બે ભાઈને કહ્યું કે—“ આ કાચબો ઘણું ગંભાય છે અને ચિકણું છે, માટે મારાથી પકડી શકાતો નથી, તો તમારા બેમાંથી એક તે કાચબાને પકડે; કારણ કે યજ્ઞમાં પિતાજીને કાચબાની જરૂર છે.” આ પ્રમાણે મોટા ભાઈએ કહ્યું; તે સાંભળી બે નાના ભાઈઓ, મોટા ભાઈને કહેવા લાગ્યા—“ મોટા ભાઈ ! તમને તે કામ કરવામાં જ્ઞાનિ થાય છે, ત્યારે અમને બેને પણ કેમ થાય નહીં ?” તે સાંભળીને મોટો ભાઈ બોલ્યો—“ તમે બન્ને જણા તે કાચબાને પકડી લ્યો, જે તમે તેને પકડશો નહીં અને જવા દેશો, તો પિતાના યજ્ઞના ભંગ કરનારા તમે ડરશો, અને તેથી બેશક તમે અને પિતાજી સઘળા નરકમાં પડશો.” આ પ્રમાણે મોટા ભાઈએ કહ્યું એટલે નાના ભાઈઓ હુસી પડ્યા ને બોલ્યા : “ મોટા ભાઈ ! જ્યારે તમે અમારા ધર્મને સારી રીતે જાણો છો, ત્યારે તમારા પોતાના ધર્મને કેમ જાણતા નથી ? જેટલી અમારી દ્રવજ છે, તેટલીજ તમારી પણ દ્રવજ છે.” એટલે મોટા ભાઈ બોલ્યા—“ તમે શું મારી સુઘડતાથી અજાણ્યા છો ? હું હંમેશાં ભોજન કરવામાં મહાચતુર છું ને સુઘડ છું, માટે દુર્ગંધી પદાર્થને અડકી શકતો નથી.”

દુર્ગ કાળ્ય કુસમાંડુ કુચ, ઉખ કઠોર ત્યોં સાર :

તન મન બાની તુલસિહલ, લલ કોમલ યહ ચાર.

કિલ્લો, કાળ્ય, કોહોળુ, કુચ, અને શેરડી ઇત્યાદિ વસ્તુઓ જેમ જેમ કહણ તેમ તેમ તેમાં રસ સારો, પરંતુ શરીર, મન, વચન, ને તુલસીનાં પાંદડાં એ ચાર તો જેમ કોમળ તેમ તે સારાં. મ્હાફ શરીર આવું કોમળ હોવાથી હું બહુ સુઘડ છું. ખિચડી આધાથી કાંઈ પોહોચો ઉતરી જાય ! પણ મ્હારો

તો ઉતરીજ બાય. મુનશીજી:—બેન નંદકિશોર! બચ્ચાને પ્રથમથીજ નાબુક અને કોમળ કરી રાખ્યાથી તેઓ મોટપણે બહુ દુઃખી થાય છે. તેમનાથી જરા નખમાંએ દુઃખ સહન થતું નથી. સ્ત્રીનડેરેલા બચ્ચારે ઘર કામમાં આખો દહાડો કલાકો ગણત્રિ રડમસ થઈ સંઘણીમાય બનતી હતી, ત્યારે તેણીની વડી બહેને “બાલ”ના નાચોમાં જતી, ને નાટકોમાં મોજ ઉડાવતી હતી. તેણી બચ્ચારે અફ-સોસ કરતી હતી, કે ન્હાની બહેન વૈતરાં કરે છે ને મોટી બહેને મોજ મારે છે, તેવામાં એક પરી જેવી બાઈ તેની સંઘણીમાં આવી ઉભી, અને તેણીને શેહેન શાહી નાચમાં લઈ જઈને ખડી કીધી. શાહજહાં તેણીના ઉપર આશક પડ્યો ને તેણીને પરણ્યો. મોટી બહેનેને અદેખાઈ લાગી, જેથી તેણીઓ ઝુરવા લાગી.

તન દુઃખ મન દુઃખ નૈન દુઃખ, હિયે ભઈ દુઃખ ખાન:

માનો કખદુ ના હતી, વા દુઃખસો પાદયાન.

પછી પેલા મોટા ભાઈનું ઉપલું કહેલું વચન સાંભળી વચેટભાઈ મોટા ભાઈને કહેવા લાગ્યો: “હું તો ત્યારે તમારા કરતાં પાણુ વધારે સુઘડ છું. કારણકે હું અભિજસુંદરીનો સ્વામિ છું.” આ પ્રમાણે વચેટે કહ્યું એટલે વળી મોટો ભાઈ બોલ્યો: “ભલે, ત્યારે આપણો નાનો ભાઈ આપણા બેની વતી કાચળો ઉપાડી લે. ” એટલે નાનો પાણુ ડાળા ચઢાવીને બોલ્યો—“ચાલો, ચાલો, ડાહ્યાના ડીંગલાઓ! બકબક નહીં કરો. હું તો સુંદર સુંવાળો રૂવેળ તળાઈમાં સુનારો શોખીન છું; માટે તમારાથી વધારે સુઘડ તો હું છું. મને તો ગંદકી ખીલકુલજ ગમતી નથી.”

આ પ્રમાણે ત્રણે ભાઈઓ પરસ્પર તકરાવ કરવામાં તલ્લીન થઈ ગયા ને અભિમાનમાં ટુપી જઈ તે કાચળાને ત્યાંનો ત્યાંજ પડતો મુઠ્ઠી પોતાની તકરાવનો નિર્ણય કરાવવા માટે તે જગ્યાની નજીકમાં પાસેજ જીન રાજાનું બિટકંપુર નામનું નગર હતું તે તરફ ચાલ્યા. ત્યાં જઈ રાજભવનના દ્વાર ઉપર ઉભેલા પ્રતિદાર મારફતે રાજાને બહાર કર્યું ને પછી અંદર પ્રવેશ કીધો. તે ત્રણે જણે પોતપોતાની સર્વ વાર્તા રાજા આગળ, બન્યા પ્રમાણે જણાવીને કહ્યું કે, “અમારામાંથી સુઘડ કોણ છે તેનો ન્યાય આપ કરો!” રાજા તેઓની વાત સાંભળીને બોલ્યો કે; “હું તમારી પરીક્ષા કરું ત્યાં સુધી તમે અહીંજ રહો.” એટલે તે ત્રણે જણ ત્યાંજ રહ્યા. બોજનનો સમય થયો એટલે રાજાએ તે ત્રણેને બોલાવી ઉત્તમ આસન ઉપર બેસાડી, ખટરસવાળાં સ્વાદિષ્ટ મધુરાં બોજનો પિરસાવ્યાં. સઘળા જમવા લાગ્યા, પાણુ જે સુઘડ અને સ્વાદિષ્ટ બોજન જમનારો હતો તેને બોજનમાં ખરાબ ગંધ આવવાથી મુખ મચડ્યું; અને તે જમ્યો નહીં. ત્યારે રાજાએ તે બ્રાહ્મણને પુછ્યું: “બ્રાહ્મદેવ! આપ બોજન કેમ લેતા નથી? આ બોજનની પરિમળ સરસ છે અને એ બહુ સ્વાદિષ્ટ છે, તો

તમે જમો.” ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો: “હે રાજા ! આ ભાતમાં મહાંના ધુમાડાની વાસ આવે છે; તેથી એ સ્વાદિષ્ટ છે છતાં પણ તે ખાવાનું માફ મન ઇચ્છા કરતું નથી.” આ પ્રમાણે તે બ્રાહ્મણે કહ્યું; એટલે રાજાએ તે સઘળાને આજ્ઞા કરી કે ભાતને સુધી તેની પરીક્ષા કરો. રાજાની આજ્ઞાથી સર્વે જણાએ ભાતને સુધ્યો ને બોલ્યા, “આ ભાત સુગંધિદાર અને દોષ વગરના સદૈત ચોખાનો કરેલો છે, તેમાં જરા પણ ખરાબ વાસ આવતી નથી.” પરંતુ સુઘડ ભોજન કરનારા બ્રાહ્મણે તો પોતાના નાકને ખંધ કરી રાખ્યું; અને એક દાણે પણ તે ભાતમાંથી ખાધો નહીં. ત્યાર પછી તે રાજાજી તેના કહેવા પર ખૂબ વિચાર કરવા લાગ્યા, ને તે ચોખા ક્યાંથી આવ્યા, ને ક્યાં વાળ્યા હતા તેની શોધ કરવા માંડી. તો પોતાના સેવકો મારફતે નિચે પ્રમાણે તેમના બાણવામાં આવ્યું—“ગામની નજદીકમાં જે રમશાનઘાટ છે, તેની પાસેના ખેતરની શાલના એ ચોખા છે.” રાજા તે સાંભળી તે બ્રાહ્મણ ઉપર અત્યંત પ્રસન્ન થયો; અને તેને કહેવા લાગ્યો: “બેશક, ભાઈ, તું ભોજનની પરીક્ષા કરવામાં અતિ ચતુર છે. હવે એ ભાત રહેવા દે, અને ખીજું કોઈ ભોજન કર.” આમ કહી તેને ખીજી રસોઈ જમાડી, ને રાજાએ પણ ભોજન કર્યું.

મુનશીજી:—આવા બેંહકાવેલા ને ચોચો પોપો દરીને ઘરમાં આસી ગાયલા કરી રાખેલા દીકરા જવાનીમાંજ ઘરડા કહેવાય છે. માથાના વાળ ધોળા થયાથીજ વૃદ્ધ થવાય છે એમ કાંઈ નથી. જીવાન હોય છતાં જો માણસ વિદ્વાન હોય તો તેને દેવતાઓ વૃદ્ધ કહે છે, અથવા તો જે નાનપણથી કુમળો કુમળો ફરી ગયો હોય તેને ઘરડો કહે છે. એવા દુઃખી જવાનો માટે ઉદ્વાગ અને ખડતળપણું એજ મૂખ્ય દવા હોય છે. એવાં દુઃખો માટે દેવ દેવ કે દેવતાને દોષ દેવા એ જીકું છે. દૈવનો દોષ—નસીબ વાંકાં—ઈશ્વરી કોપ—કુદ્રતી દુઃખ વગેરે બોલવાના જમાના પણ હવે વહી જવા લાગ્યા છે. ડોક્ટરો કોખ, પાસ્ચુર, હક્કી જેવા ધન્વન્ત્રિઓ હવે તમારાં દૈવી કહેવાતાં દુઃખોના પાણુ ઉપાય મુકી ગયા છે. ઉપાય થાય એવાં દુઃખો માટે દિલાસાની જરૂર રહી નથી. જીઓ નંદકિશોરી ! જ્યારે તમને ચાલીને જવાની શક્તિ હતી ત્યારે ઘોડા ગાડી મળતી હતી, હવે હાલી ચાલી શકાતું નથી ત્યારે બળદની ગાડી પણ મળતી નથી !

ચુનીનસ્ત કારે જહાંરા નેહાદ;

કઝુ ગાહ ગમગીન કઝુ ગાહ શાહ.

દુન્યાનાં સઘળાં કામોની બુન્યાદ એવીજ રીતની છે. તેનાથી તું કખી ગમગીન બને છે તો કખી ખુશાલ બને છે. બહેન તમે અંતાપ તે કેટલોક

કરશે ? પરમેશ્વરે હજીએ તમને શા વગરનાં રાખ્યાં છે ? જગત્માં રાજે અવલથી એતું એ ચાલ્યું આવે છે કે; માંદે ધસ્કો, ઘરટલે ફસ્કો; સુવે હાથ હાથ, પહેલે દિ ના ખમાય; બીજે ટાટો ધા, તીજે ઉજડ જગા; ચોથે સાડી ઘાલી, પાંચમે નિસરી ચાલી; જગમાં એજ છે નીતિ, સંસાર ચાલે એ રીતિ. હા, તમને તમારા મા વખા દીકરાઓ છાતીએ ધાઈ ધાઈ આવતા હશે, પણ કાંઈ ઇલાજ છે વાડું ? જ્યારે એક ન ધારેલો પહાડ જેવો જવાન બેટો એકાએક ઓચિંતો ૩-૫ દહાડાની માંદગીમાં મરણ પામે છે ત્યારે ઘરટલો ચાલતો ભેટાં ને સાંભળતાં પેટ-માં જે લખલખાં ભરાય છે, તે લખલખાં મુવા પછી જુદું જ રૂપ લઈ લે છે. પહેલે દહાડે તેના બહાલાંઓને આ બતાવ, આ સંસાર, અને આ હાંદગી કંઈ નહીં વર્ણવી શકાય એવી “ઓ બાપરે !” જેવી લાગે છે, ને ગાફિલ થઈ જવાય છે. બીજે દહાડે નિસાસા મૂકવામાં આવે છે, ને શુનકાર વન જેવું ભાસે છે. ત્રીજે દહાડે ધર્મ ક્રિયામાં જરા મન લાગે છે, પરંતુ ચાલતાં ને હાલતાં, સુતાં ને બેસતાં, જાગૃતિમાં કે સ્વપ્નામાં તેને તેજ પ્યારો ચહેરો દેખાયા કરે છે, ને ગાંડપણ જેવું આપણને થાય છે. ચોથે દહાડેથી નિરાશાથી નંખાઈ જવાય છે. કોઈ સાથે બોલવા ચાલવા ગમતું નથી. ભણવા ગણવા ગમતું નથી. વાંચવા લખવા ગમતું નથી. કોઈ દિલાસો દે તે પણ કડવો ઝેર લાગે છે. કોઈ ધર્મની કે જગતના મિથ્યાપણની ને “સખુરી રાખો, હિંમત ધરો,” વગેરે ડાહી ડાહી વાતો કરે છે તેનો આપણને કહેર લાગે છે. પાડોશીને ત્યાં જો તે અરસામાં ભલાઈ થતી હોય, ચોક ચાંદણ કે ગીત રાગ બતા હોય તો તેના ઉપર દ્રેષ થાય છે. ઘરમાં જો ન્હાનાં છોકરાં રમે છે કે નાચ કુદ કરે છે તો કોપ આવે છે. તેમાં વળી ઘરનાંજ ઉમરે પુગેલાં માણસો જો તે ગમખારીના દિવસોમાં છોકરાંઓ સાથે હસ બોલ કરે તો તે માણસો દાડન ઝેર જેવાં લાગે છે. આ સ્થિતિમાં દિલાસો દેવા આવનારાં, મળવા ભેટવા આવનારાં, દરેક બાપડાં દિલનાં ને અંગના થઈ આવે છે, ને સંતાપેલાંઓને પુછવા મંડી જાય છે; “એ માય એકાએક શું થયું ? ભલાં આદમી જરા અમને ચેતાવતે તો ખરાં, પણ એ ઓચિંતું કેમ બન્યું ? બેહેસ્તી માંદા સાબલ કચારના હતા ?” આવા સવાલોના એક જણને લાંબા હેવાલ માંડીને બાપડું સંતાપેલું કહી રહ્યું નહીં, કે વળી બીજાં એ જણ આવીને “માય એ શું ઉતું ?” કરીને પુછશે. એટલે બાપડાંને પાછી નવેસર મરનારની માંદગીની તવારીખ પહેલેથી છેલ્લે સુધી વર્ણવવી પડશે. આમ ૨૫ જણા દરેકજ આવીને સંતાપ કરાવે છે; ને જણ આવે ને જણ બાપડાં દુઃખાયલાંઓને તેનું

તે દુઃખ પાછું ને પાછું યાદ કરાવી રહાવે છે. લોક બાપડાં દિલસોજી બતાવતાં મરનારની ભલી યાદ કરાવી કરાવીને પાછાં દુઃખીઓને દુઃખજ કરાવતાં જાય છે, અને પેલાંઓને રડતાં રડતાં માથે ઠાંસો મારે છે, ઘુમરી આવે છે, ફેર આવે છે, અને તે બાપડાં ઈચ્છે છે, કે આ કારાંમાય ક્યારે પટે, કે જરા બરડો દાખીને ખૂણે પડયે. ત્યારે હે ખડેનો! આ સઘળાંનો વિચાર કરીને તમે માન ધારણ કરશો તેમાંજ કાયદો છે, ને કાંદાં કેથું કરી વાત ઉડાવવામાંજ લાભ છે, તે ને તે તવારીખ લાંબાવ્યા કરવામાં સામું દુઃખ બેવડાય છે. કોઈની હાય લાગી હશે જોયો ખત્રો તમારાં મનમાં પાડશો નહીં. હાય લાગવાથી જો કાંઈ થતું હોત તો જરમનીનો કયસર કિયે દહાડેનો મરી પણ ગયો હોત, ને કેટલા કેટલા પુનર્જન્મ પણ તેના થઈ ગયા હોત. માટે તમે કોઈ પણ જાતનો મનમાં ખત્રો કે વહેમ રાખશો મા. નંદકિશોરિ! જગતની બત્રીશીમાં તમે લોક ઘણાંજ ચવાયાં કે, “પિતાંબર શેડના ઘર જેવું સુખી ઘર તો દુન્યામાં નથી!” જ્યારે કાંઈ પાછલો દહાડો નહારે બેસવાનો હોય ત્યારે માણસો જગતની બત્રીશીમાં બહુ ચવાઈ જાય છે. ઢોરના બાધામાં તો કુચ્યા પણ રહે, મગર માણસના આવેલાંમાં તો જરા કુચોએ ના નિકળે. માટે કોઈજગતની બત્રીશીમાં ચવાતું ના. ખુરશેદજી દેસાઈની બહોજલાલી જોઈને અને તેમના સપુત અંચેરજી દેસાઈની લાયકી, પરહેઝગારી, અને બખ્તાવર પગલું જોઈને આ કાંઈ ખુરશેદજી દેસાઈ આગળ તારીફ કરતાં; ત્યારે તેઓ સર્વને કહેતા કે; “મને બત્રીસ ભાલા મારો, પણ બત્રીસીમાં નહીં આવો!”

કુલ દિપક હોના કઠિન, દેશ દિપક દુર્લભ;

જગ દિપક જગદિશકો, અંશ મનુષ્ય અંબ્ય.

હવે પેલી વાર્તા સાંભળો:—

પછી તે ત્રણે બ્રાહ્મણને તેમના ઉતારા ઉપર મોકલ્યા. ત્યાર પછી રાજાએ પોતાની સર્વ અંગમાં પુટડી અને સોલ શણગારથી શોભીતી, રાજદરબારની એક નટડીને તેડાવી. સાયંકાળનો સમય થયો ત્યારે બીજા ભાઈ ચતુર સુંદરીના પરીક્ષક નારીચંગ બ્રાહ્મણ પાસે તેને મોકલી. તેની સાથે રાજાના સેવકો પણ ગયા. તે પૂર્ણ ચંદ્રવાળી પૂર્ણિમાની મધ્યરાત્રિ જેવી શશિમુખી, અને કામદેવને ઉતેજન આપનારી નટડી સુંદરી, તે ચતુર બ્રાહ્મણના શયનગૃહમાં ગઈ. એટલે તેની પ્રભાથી તે આખું ઘર દેદિપ્યમાન થઈ રહ્યું; પરંતુ પેલો સુધડ પુરૂષ તો તે સ્ત્રીના અંગમાંથી જે દુર્ગંધ આવવા લાગી તેથી મૂર્છાગત થઈ ગયો, ને તેણે પોતાના ડાબા હાથથી પોતાનું નાક બંધ કરી દીધું; અને રાજાનાં માણસોને કહ્યું;—“અરે ઓ ભાઈઓ, એને જલદી હાથિયાંથી લઈ જાઓ—અરે

કાઠો કાઠો, કારણકે એના શરીરમાંથી બકરાની વાસ આવે છે, તેથી એ જો અત્રે વધારે વાર રહેશે તો મારા પ્રાણ જતા રહેશે !” જ્યારે રાજના સેવકોએ તેનું આ કહેલું સાંભળ્યું ત્યારે તેઓ ગભરાઈ ગયા, ને તે નટીને રાજની પાસે પાછી લઈ આવ્યા, અને સર્વ વાર્તા રાજને કહી સંભળાવી. ત્યારે રાજએ તે સુઘડ સુંદરીના પરીક્ષક બ્રાહ્મણને તેજ વખતે બોલાવીને પુછ્યું કે; “આ પુટડી સ્ત્રી, કે જેના અંગ પર ચંદન, કપુર, અગર, ગુલાબ વિગેરે ઉત્તમ સુગંધીદાર અત્તર વગેરે છાટેલાં છે ને જે શોણે શણગાર સજીને તમારી પાસે આવી હતી, ને તેના શરીરમાંથી અતિ ફફડ સુગંધીદાર પરિમળ આવે છે એમ આખું જગત કહે છે, ત્યારે તમે કહો છો કે, એના શરીરમાંથી બકરાની વાસ નિકળે છે તે કેમ સંભવે ?” આ પ્રમાણે રાજએ સુંદરી પરીક્ષકને કહ્યું, તોપણ સુંદરી પરીક્ષકની તે વાત રાજએ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી તપાસ કરવા માંડી, તો બાણવામાં આવ્યું કે, તે કન્યાને તેની માતા બાલ્યાવસ્થામાંજ મૂકીને મરણ પામી હતી; અને તે બકરીનું દુધ પીને ઉછરી છે, જેથી તેના મુખમાંથી બકરાના જેવી ખરાબ વાસ આવતી હતી. રાજએ તે બધું એટલે સુંદરી પરીક્ષકની સુઘડતાનાં બહુ બહુ વખાણ કર્યાં.

મુનશીભ :—જુઓ ! છોકરા એવા તે શું સુવાળા ફરી ગયા હશે, કે તેમનાથી જ્યારે આટલુંએ સહન થતું નથી, ત્યારે મહા દુઃખ આવી પડ્યું હોય તો તેમના શા હાલ થાય ? હલકા પર ભાર પડે તો દબાવીજ દીયે. ખડતળ માણસને પહાડ જેવાં દુઃખો ઝાઝી અસર કરતાં નથી. જ્યાં સૂધી દુઃખ નહીં ખેંચે, જ્યાં સૂધી કંટ નહીં ભોગવે ત્યાં સૂધી દ્રવ્ય મળશે નહીં. જ્યાં સુધી તમારા જીવને ધાતની ધાસ્તીમાં નાંખે નહીં, ત્યાં સુધી તમે તમારા શત્રુ ઉપર ફતેહ પામે નહીં. જ્યાં સુધી ક્યારીમાં દાણા વેરી નાંખે નહીં ત્યાં સૂધી અનાજની ખાળી તમે દેખશો નહીં.

ટાઢની ને કકડતી ઠંડીની રાત્રે દુબળાંની દયા પારસી લોકો ખાય છે કે; “બાપડાં જોદડાં તળાઈ વગર નાગાં ઉઘાડાં નીચે ધરતી ને ઉપર આકાશ, એવી સ્થિતિમાં ટાઢે કેવાં ઠરઠરતાં હશે !” ત્યારે દુબળાંઓ તેજ રાત્રિએ તાપણું કરતાં કરતાં પારસીઓની કઠર ખાય છે, કે “ઓરે મુવાં પારહાં ! તાપણું વગર કેવાં ઠરઠરતાં હશે !” ખેનબમીન ક્રેન્કલીનને ખાવાના ફાકા પડતા હતા. કંગાલ માખાપને ત્યાં જન્મ લીધો હતો. ન્હાનપણથી હાડમારીમાં ઉઘર્યો, પરંતુ ખંત અને સહન શક્તિવટ મહાપુરૂષ થયો, શ્રીમંત થયો, ને પુછી પુછીને તેના ઉપર મહા દુઃખો પડ્યાં, પણ તેને મનથી તો “હા રે હા ભાઈ !” કેમકે,

નુ ખોસ્ત આંકે હર કસ કે દારદ ખેરદ,

ન દારદ ગમે આં કે જૂ છુગ્ગરદ.

જે પુરૂષને દુન્યાદારીની લીલી સુકી વિષેનું જ્ઞાન પ્રથમથીજ હોય છે તેનો સ્વ-
ભાવજ એવો હોય છે, કે પોતાની જવાનીમાં જે જે કાંઈ દુઃખ સુખ વિતી
ગયાં હોય તેની તે યાદ તાણ કરવાની ખીલકુલ પરવા કરતો નથી. હે નંદકિશોર
બેન ! તમારે પણ ગઈ ગુજરી વાતોની યાદ તાણ કરી કરીને
સંતાપ ને બળાપમાં ઝુરી મરવું બ્યાબખી નથી. હા,
ઘણાં દીકરા દીકરીવાળાં માબાપ જેવાં ખીહ છરી રહે છે, તેવાં વાંઝયાં સ્ત્રી
પુરૂષ ખીહ છરી રહેતાં નથી. વાંઝયાંને તો એકજ દુઃખ, કે લાડ લડાવવાને
બચ્ચાં નથી, પરંતુ બચ્ચાંવાળાંને તો કોઈનું જશ માથું દુઃખયું, કે પેટમાં ફાળ
પડી રહે. તેમજ જેઓએ મહિને દહાડે ૧૦૦ રૂપૈયા દીઠેલા નહીં એવાઓએ
દુન્યાં વરામ અંગ્રેજી-જર્મન લડાઈના વખતે એકના એકસો પેદા કરવાને હજાર
કાવાઠાવા ને હજાર હગા ફટકા કરીને ૫૦-૬૦ લાખ રૂપૈયા મેળવ્યા હોય છે,
તેઓ તો રાત ને દિસ દીકર દીકરે અરધા થઈ જાય છે, કે રખે કાવત્રું પકડાઈ
આવે, ને જેલ જત્રા કરવી પડે. આ કારણે તે પોતાની પુણ છુપાવતા ફરે
છે, ને ખીજ કોઈના નામ ઉપર નાણું રખાવે છે, અને જે તે હામીદાર ખોટો
નિવડયો તો અંતે બધું નાણું પચાવી બેસે છે. ત્યારેજ પેલાને લાગે છે, કે
હગો તો સરકારને મેં કીધો ને પાપ તો મહારે શીર રહ્યું, ને હરામનું તો ખીજેજ
પચાવી ગયો ! એમ સમજીને ગળે ગાંઠ ને મોઢે ડૂંચો મારીને મનમાં ને મન-
માં ઝુર્યા કરે છે, ને કેટલીકવાર તો આવા દસ્તાને ખાતર આપઘાત પણ કરવા
પડે છે. તેની વતીનું જે ગરીબજ રહ્યા હોય, ને જે દાળ રોટી હલાલની
મળી હોય તે ઉપર શુકરગુજરી કીધી હોય તો એકજ નામ, કે ગરીબ રહ્યા.

બખતો દોલત બ કારદાંની નીસ્ત; જુઝ બ તાઈદે આસમાની નીસ્ત.

ઉક્તાદસ્ત દર જેહાં ખીસીઆર; ખી તમીઝ અર્ઝમંદો આકેલ ખાર.

કિમિયાગર બ ગુસે મુરદે ઓ રંજ; અખ્લે અંદર ખરાબે યાફતે ગંજ.

પ્રારબ્ધ અને દ્રવ્ય કાંઈ એલમ હુન્નર જાણવા ઉપર અવલંબેલું નથી. એ સર્વે
નસીબાની મદદ વિના પ્રાપ્ત થતું નથી. આ પૃથિવ ઉપર ઘણાક મૂખાંઓને
દોલતમંદ દીકા છે, ને ઘણાક ડાહ્યા પંડિતો ભૂખે મરતા ને ખુવાર થએલા
પડેલા છે. કિમિયાગર કિમિયું કરે કરે ને સોનું નહીં થાય, તેના સંતાપ ને
દુઃખમાં ખુણે પડીને સખડી સખડીને મરી જાય છે; જ્યારે બેઅકલી હેમક
મૂખાંને એક ખરાબાની જગ્યો ઉપરથી એકાએક ખજાનો હાથ લાગી જાય છે. ઘણાં
છોકરાં હોય તો કાંઈ ગોસાંઈને અપાયાં ? તેમ ઘણાં છોકરાંવાળાંને કે ઘણી
દોલતવાળાંને તો રોજના ધડક ધુબરા હોય, ને વાંઝયાં કે ગરીબને તો એકજ
દુઃખ. હવે ત્રીજા મુવાજાની વાત કહું તે ધ્યાન દઈ સાંભળો.

પછી ત્રીજા રૂવેળ સુવાળી તળાઈની પરીક્ષા કરનાર તુલિકાચંગ બ્રાહ્મણને માટે એક પલંગ મોકલાવ્યો, અને ઉપર પાથરવા માટે રૂથી ભરેલી સાત રૂવેળ સુવાળી તળાઈ મોકલાવી. પછી એક ઉત્તમ મેહેલમાં તે પલંગ ઢળાવી, તે પર તે અતિ સુવાળી તળાઈઓ પથરાવી. તે ઉપર ધોયેલો સફેદ ને કોમળ ઓછાડ પાથરી રાત્રે તેના ઉપર તુલિકાચંગ સુતો. અર્ધ પ્રહર સુધી સુતો ન સુતો એવામાં તેના વાંસામાં ખીડા થવા માંડી, એટલે તે ચીસ પાડતો ને હાથથી પોતાનાં બે પડખાંને દબાવતો દબાવતો ઉભો થયો. તુરત રાજના સિપાઈઓ તેની પાસે આવ્યા, ને તેના પડખાંમાં જોવા લાગ્યા તો સખત બાંધેલા વાળનો ઝાપો માર્યો હોય તેમ વાંકા અને લાલ કાપા કાપા પડેલા જોવામાં આવ્યા. તુરત સિપાઈઓએ રાજની પાસે જઈ તે વાત તેને જણાવી, એટલે રાજએ સિપાઈઓને હુકમ કર્યો કે; “જાઓ, અને જુઓ, કે તળાઈઓની નિચે તો કંઈ નથી?” સઘળા સિપાઈઓ એકે એક તળાઈની નિચે જોવા લાગ્યા તો સાતે તળાઈની નિચે, પલંગની ઉપરથી એક વાળ હાથમાં આવ્યો કે તુર્ત સિપાઈઓએ તે વાળ રાજની આગળ જઈ બતાવ્યો. રાજએ તુરત તુલિકાચંગને તેડાવી મંગાવ્યો, અને વાળને અને તુલિકાચંગનાં બન્ને પડખાં ઉપર પડેલા કાપાને જોઈ મનમાં અત્યંત વિસ્મય પામ્યો કે, “આ બ્રાહ્મણ તો સાત તળાઈ ઉપર સુતો હતો, ત્યાં તેના શરીરમાં કેંઈ નિચે રહેલો વાળ ક્યાંથી લાગ્યો હશે?” આમ વિચાર કરતાં તેણે આખી રાત્રિ ગાળી કાઢી. પછી બીજે દિવસે પ્રભાતમાં રાજએ ત્રણે બ્રાહ્મણને, સકોમલ, ચતુર અને સુઘડ માની સારો સત્કાર કીધો ને તે ત્રણને ત્રણ લાખ સોનામહોર દાનમાં આપી. પછી તે બ્રાહ્મણ પુત્રો ત્યાંજ સુખરૂપમાં રહ્યા, એટલે કાચળો કાચળાને ઠેકાણે રહી ગયો, અને પિતાના યજ્ઞમાં ભંગ કર્યો તેનું પાતક પોતાને માથે વહોરી લીધું.

આથી વડો ભાઈ બોલ્યો; “શાસ્ત્રની પણ આપણે આજ્ઞા તોડી આપણે મા આપના રૂણ હરામી પણ થયા ને લુણ હરામી પણ થયા.

માતરં પિતરંચૈવ સાક્ષાત પ્રત્યક્ષ દેવતાં ।

મત્ત્વા ગૃહી નિષેવેત સદા સર્વં પ્રયત્નનઃ ॥

ગૃહસ્થ માણસે તો પિતા અને માતાને સાક્ષાત પ્રત્યક્ષ દેવતા રૂપે જાણીને સર્વ પ્રયત્નથી હમેશાં તેમની સેવા ચાકરી કરવી જોઈએ, પણ આપણે તો તેમનો હુકમ ઉઠાપ્યો, ને તેમને દુઃખી કર્યાં. માળાપને દુઃખી કરનારાં પુત્રા પુત્રી કદિ સુખી રહેતાં નથી. ઠરીને બેસતાં નથી.” સુનશીલુ:—એમાં જરા ફરક છે. જે કોઈ સર્વને દુઃખમાં દિલાસો દઈ સુખોનો આપનારો છે, તેનાથી કદાપિ પોતાના દોષ થકી કોઈને એકાદી વખત દુઃખ રૂપ થવાઈ જવાય તો

તેને દોષ હોતો નથી. તે દિલાસાના આપનારાને કોઈ નહાઈ કહે તો તે તેનું અજ્ઞાનપણું જ સમજવું. ધી સર્વને પુષ્ટિ આપે છે, પણ પોતાના દોષ થકી તાવવાળાં માણસને અવગુણકારી છે, પરંતુ તેથી કાંઈ ધી ખરાબ વસ્તુ ના કહેવાય.

સુખદ સકલ ઇક દુઃખદકોં, પોચ કહે અગ્યાંન;

આજ અખિલ આનંદ કર, જ્યેાં કુપથ્ય જુરમાન.

જેનો કરેલો ઉપકાર અમથો જાય નહીં એજ પુરૂષ છે. જેણે જેટલો ઉપકાર કર્યો હોય તેનો પાછો તેથી વધારે ઉપકાર વાળવો એ ગુણ ખાંદાનીમાં હોય છે. તેથીજ આ ખાંદાની પુત્રને ઘણું લાગી આવ્યું છે. આ બેટો ખરો વફાદાર જણાય છે. જરા જેટલો પિતાજીની આજ્ઞાનો ભંગ થવાથી બહુ અકળાઇ ઉઠ્યો છે. વફાદારીની રીતજ એ છે.

વફા ચું દરખતી બુવદ મીવેહ દાર;

કુજા હર ઝમાની નવ આયદ બમાર.

વફાદારી એ તો મિષ્ટ ફળો આપનારાં એક અમૃત વૃક્ષના જેવી છે, એ ઝાડને તો દર વર્ષે ને દર વખતે રોજનાં નવાં નવાંજ ફળો લાગતાં રહે છે.

ત્યાર બાદ જ્યારે આ પ્રમાણે સ્થિર મનવાળા વૈતાળે તે રાજાને અદ્ભુત આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરનારી કથા કહી, ત્યાર પછી ફરી ત્રિવિક્રમસેનને તેણે પુછ્યું; “રાજા, જે શાપ દેવાનું મેં તને કહ્યું છે તેનું તું સ્મરણ કરીને કહે કે તે ભોજનચંગ, નારીચંગ, અને તૂલિકાચંગમાં વધારે સુઘડ કાણ?” જ્યારે બુધ્ધિમાન રાજાએ વૈતાળનો પ્રશ્ન સાંભળ્યો, ત્યારે તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો; “મારા વિચાર પ્રમાણે તો હું તૂલિકાચંગને અધિક સુઘડ માનું છું; કારણકે તેના અંગમાંથી વાળનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જણાતું હતું; અને ખીજાઓએ તે જોયું હતું. ખીજાઓએ જે જે દુષણો આપ્યાં હતાં તે તો પ્રત્યક્ષ નહીં હતાં, પણ કદાચિત તેઓએ ખીજાની મારફતે કંઈ જાણ્યું પણ હોય એવી શંકા કરી શકાય તેમ હતું.” જ્યાં આ પ્રમાણે હજી મુનશીજી વાત કરે છે, એટલામાં તો નંદકિશોર બોલી ઊઠી; “હારા સ્વર્ગસ્થ દીકરાઓ તો સજ્જન હતા. સજ્જન હોય છે તેની ધર્મવૃત્તિ સદા તેમની તેમ રહે છે. સજ્જનો દુઃખથી મુગ્ધાતા નથી. સજ્જનોની સાથે સજ્જનોનો સમાગમ પરિતાપ કરાવતો નથી. સજ્જનો સજ્જનોની આગળ લય પામતા નથી, પરંતુ આ રહારે કહેણસરનો દીકરો કસાવલી જતું મને અર્થે રસ્તે કાં છોડી જવા લાગ્યો હશે? કાંઈ બુદ્ધમાં કે દુધમાં ફરક તો નોતો પડ્યો? ને આમ થોડોકવાર એક સ્થળે નાફરમાન થવાનું તેને કેમ મનમાં આવ્યું હશે મુનશીજી?” મુનશીજી:—એ તો જે તે ગામના હવા પાણીની અસર લાગેલી! એમાં બુન્યાદનો કે દુધ ધાવેલાંનો કાંઈ મામલો નથી બેન! સાંભળો:—

ગામ વરામ બેમૂરવત પાણી.

માળાપની સેવા બળવનારો પિતૃલકતુ નામનો એક સુશીલ પુત્ર હતો. તેનો બાપ આંખે અપંગ ને પગે હુલો હોવાથી પિતૃલકતુ પોતાના બાપને પોતાની ખાંધ ઉપર બેસાડી ગામે ગામ ફરીને પોતાનું ને પોતાના બાપનું ભરણ પોષણ એક નિષ્ઠાથી કરતો હતો. ઘણે વરસે એક ગામે આવતાં થાકીને લોટપોટ થઈ કંટાળી રહેલા દીકરાએ બાપને બેઠેથી ઉતારીને કહ્યું; “બાપા ! હવે તો હું ત્રાસી ને કંટાળી ગયો ! હવે તો હું તને પડતો મૂકીને બીજે ગામ જઈશ. તું હવે છાંજ રહે ને કોઈ ખુકલો કકડો આપે તે બાઈને દહાડા કાઢી ત્હારે માર્ગે લાગજે. હવે મ્હારાથી ત્હારી વેઠ થવાની નથી ! બાપા તું અતુર ને બુદ્ધિશાળી છે, તો આ સ્થિતિમાં પણ તું બુખે મરીશ નહીં. વિવાદ તકરાર નહીં કરનારો, અતુર, ઉપકારનો બદલો બાણનાર, બુદ્ધિમાન, અને સરલ એટલાં માણસ નિરૂપાય કે નિર્ધન થાય તોપણ તેને ભરણ પોષણ મળ્યા વગર રહેતું નથી. કવિરાજ ફિરદુશીનો તને દિલાસો હોજે કે;

ન રૂઝે બુજોર્ગી ન રૂઝે નેયાઝ; બે માનદ હમી બર કસી બર દરાઝ.

અમાને અમાનીસ્ત ચુ” બેમૂરગરી; ન દારદ કસી આલતે દાવરી.

જેમ કોઈનો મોટાઈનો દિવસ સર્વદા રહેતો નથી, તેમ કોઈનો પણ તાંગી કે હાજતનો દહાડો તેની ઉપર લાંબો વખત સુધી સર્વદા રહેતો નથી. બે તું બરાબર વિચારે તો કળીયુગ પણ એક પળનોજ છે. એ અંબાંધી વાદ વિવાદ કરવાની કોઈનામાં પણ શક્તિ નથી.” આવા ભયાનક શબ્દો તાબેદાર બેટાને મૂખેથી સાંભળી ડોસે ફાળ બાધી, ને રડી ટટળીને દીકરાને અરજ કરવા લાગ્યો:- “મ્હારા બહાલા બેટા ! હું એકલો અબાણુ ગામમાં ત્હારા શિવાય કેમ રહીશ ! તું બેટોજ જ્યારે અપંગ બાપની ઉપર દયા નહીં કરતો તો પછી પારકું કોણ મને સહાય થશે ! મોટો પુત્ર કુળને વધારે પણ બરો, ને કુળનો નાશ પણ કરી શકે, ને સર્વ કુળને હણી પણ નાંખે બરો. માંદા પડેલા સિંહને ગધેડાં પણ લાત મારે છે, પણ પડયાને પાટું મારવામાં મરદાનગી શી ? તે તો હિચકારો હુમલો કહે વાય. જેનામાં સામો જવાબ આપવાની કે સામો કૂટકો લગાવવાની તાકાત નથી તેવા રબલાને અપમાન સાથે ઈજા કરનાર પોતેજ રબલો છે.

જળ લાકર અકબર ધર્યો, મોતિયન બરસત નીર;

બ સિર છત્ર દરિદ્રકો, બુંદ ઠરે ન શરીર.”

બેટો કહે; “ફાડી લેજે હવે ત્હાડું ! શું ત્હારી મોકાણમાં હું પણ હુમ્મશનો હુબી થઈ !

હુબા હો કીચમેં માતી તો કોઈ સર ચઢાતા હય ?
કુએમેં પડકે ગંગાજલ કહીં સન્માન પાતા હય ? ”
બાપે કરગરીને કહ્યું; “ બેટા !

શ્રાવયેન્મુદુલાં વાર્ણીં સર્વદા પ્રિયમાચરેત્ ।

પિત્રોં રાજ્ઞાનુસારી સ્યાત સત્પુત્રઃ કુલપાવન ॥

કુલપાવન સારા પુત્રે માતા પિતાને મધુર વાક્ય કહેવું, હમેશાં તેમનું પ્રિય કાર્ય કરવું, અને તેમની આજ્ઞામાં રહેવું જોઈએ. કંઈ પ્રાણ આવે તોપણ એક સપુતે તો માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર, અતિથિ અને ભાઈઓનો ત્યાગ કરીને પોતે એકલાએ ક્યાંએ જવું નહીં જોઈએ. જે પેટભરે માણસ ગુરૂ અને પિતાનો ત્યાગ કરીને પોતે ભોજન કરે છે તે આ જગમાં નિદાય છે, ને પેલી જહાનમાં નરકવાત્રી થાય છે. કડવું બી, પછી તે લીલું હોય કે સુકું હોય તોપણ તે કસ્તુરીની સુગંધવાળાં ફળ લાવી શકે નહીં. જેવી આસિયતનાં ઝાડને કે એક બાગબાને પ્રથમમાં રોપ્યું તો તેની અસલ આસિયત શા માટે ફરવી જોઈએ ?

જહાન અઝ શમે તીરહ તારીક તર;

દેલી બાયદ અઝ મૂય બારીક તર.

આ દુન્યા કાળી કાળી રાત કરતાં પણ વધારે અંધારી છે. તેથી મનુષ્યે પોતાનું દિલ તો બાલ કરતાં પણ બારીક રાખવું જોઈએ. ખેર. ત્હારી ઈચ્છા પ્રમાણે કર, પરંતુ મજ દુઃખ્યારા બાપનો છેવટનો એટલોજ શખુન કર, કે મને આ ગામથી ઉચકીને બીલું ગામ આવે ત્યાં લઈ જઈ મૂક, પછી તું સુખે એકલો ગમે ત્યાં જઈશ તો મને ચિંતા નથી ! ” દીકરે બાપને પાછો બાંધ ઉપર ઉચકી બીજે ગામ લાવી ઉતાર્યા પછી બાપે કહ્યું; “ બેટા ! હવે સુખે સિધાર, ખુદા જે કરશે તે ઉપર હું સખુરી પકડીને મ્હારો વખત પૂરો કરીશ ! ” બેટો કહે; “ બાપા ! હું હવે તો તને એકલો છોડીને કેથે જઈશ નહીં, તું તો મ્હારી આંખ પર ! તને મ્હારી છાતી ઉપર રાખીશ, પરંતુ બાપ જેવા બાપને અને વળી તે પણ અપંગ અશક્ત દુઃખ્યારા બાપને વાએ જહાન એકલો મૂકવાનો નહીં !

ચે સદ સાલ શાહી ખુવદ એહ હબાર; ચે શસ્તો ચે સીઓ ચે દેહ યા ચહાર.

ચુંશુદ એસ્પરી રૂએ હરદુ યકીસ્ત; ગર અફઝુન ખુવદ સાલ ગર અન્દકીસ્ત.

કોઈની બહોજલાલી શું સો વર્ષની હોય કે શું હજાર વર્ષની હોય; કોઈની સાહેબી સાઠ કે ત્રીસ વર્ષની હોય; કોઈની મોટાઈ દશની હોય કે શું ચાર વર્ષની હોય, પરન્તુ જ્યારે તે પૂરીજ થઇ ગઈ ત્યારે તે સઘળાના દિવસો તો સરખાજ છે, પછી કોઈનાં વર્ષ ઘણાં હોય કે કોઈનાં થોડાં હોય.

પુરાતન અન્ન, કુળવાન ને પંડિત પુત્ર, કહ્યાસર આલે એવી સ્ત્રી, સુસેવિત રાજા, વિચાર કરીને બોલનાર, વિચાર પૂર્વક કામ કરનાર એ સર્વ ઘણા કાળે પણ બગડતાં નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે;

गुरुणाचैव सर्वेषां माता परमको गुरुः ।

माता गुरुतरा भूमेः खातृ पितोच्चतरस्तथा ॥

સર્વ શુદ્ધમાં માતા એ માટો શુદ્ધ છે. માતા પૃથ્વિના કરતાં પણ મહાન શુદ્ધ છે. પણ પિતા છે તે તો આકાશ કરતાંએ માટો શુદ્ધ છે.

જેસા શુભ દીનો દર્ધ, તેસા રૂપ નિબંધ;

યે દોઢ કહાં પાઈયે, એનો એર સુગંધ.

બાપ કહે; “ દીકરા ! હું પ્રથમથીજ ચેતી ગયો હતો. તું પિતૃભક્તિવાળો હોવાથી તો મેં ત્હારું નામ પિતૃભક્તુ રાખ્યું હતું. તું કહેણુસરનો, બાપવખો, તાબેદારી ઉઠાવનારો, માબાપની આજ્ઞા પાળનારો, દયાળુ હોવા છતાં તું મને જે ગામ એકલો મૂકી જવા માંગતો હતો, તે ગામનાં પાણી મને એમૂરવત જણાયાં ! ત્યાંની હવા મને અમર્યાદ અને નાફરમાન તથા લુણુ હરામ જણાઈ. પાણી વરામ ને હવા વરામ જે તે ગામના લોકની ધાનત ને આલચલણુ હોય છે. પેલાં ગામના પાણીજ એમૂરવત જણાયાં, કેમકે ત્યાં ઉતરીને તેં જેવું પાણી પીધું કે તેવીજ ત્હારી મતિ બદલાઈ ગઈ ! એટલા થકીજ મેં વિચાર કર્યો, કે બીજે ગામ જઈશું તો ત્હારી મતિમાં પાછો ફરક પડશે ! બેટા, મેં એક મહાન કવિરાજનું વચન ગોળી રાખ્યું છે કે ;

હરાં કશ કે પૂજેશ કુનદ બર શુનાહ ;

તો બે પઝીરો કીને શુઝતેહ મખાહ !

જે કોઈ પોતાના અપરાધ માટે ક્ષમા માંગતો આવે તેના શુનાહની તું માફી કબુલ રાખજે; અને બની ગએલા બનાવનું તું વેર લઈ કીનો પકડીશ મા ! માટે બેટા, હું તને માફ કરું છું, એમાં ત્હારો કસુર નથી, જગ્યેના હવા પાણીનો દોષ છે.”

સુનશીલ :—માટે હે નંદકિશોર બેન ! તમે ધીરજ રાખો. માતાની શું બળુનારા તમારા બેટાએ થોડોકવાર જે ગામે નીમકહરામ થવા કીધું તે તેનો દોષ નહીં, પણ ત્યાંના હવાપાણીનો દોષ હશે.

ધીરે ધીરે રે મના, ધીરે સબ કછ હોય ;

માલી સિંચે કેવરા, પર રૂત આવે ફલ જોય.

માટે ઓ બહેન ! તું ધીરજ રાખ, ધીરજથી બધુંએ થઈ શકે છે.

કેવરો રોખ્યા પછી માળી ધીરજ ધરીને બેસે છે ત્યારેજ રૂત આવ્યા પછી તેનું કૃપા પામે છે. ખેન ! તમારા આ દીકરા પણ હહાડે વારેના થશે ત્યારે ડાહ્યા ડહાપણના થઈ જશે. પિતાના મરણ પછી મોટો ભાઈ પિતાતુલ્ય છે. તે માતાને તથા નાના ભાઈઓને વૃત્તિ આપે અને પાલન પણ તેજ કરે. હે સુબળ ! જે કામ આપણે આગળ કરવું હોય તેનું સાધન પ્રથમથીજ કરી મૂકવું એ સાફ છે. જો તે ઘડીએ કરવા જઈએ તો તે વાત ગભરાટમાં આપણે હાથ રહેતી નથી. તોપના ગોળાને તોપનું બરિયાન સળગાવ્યા પછી કોઈથી રોકાતો નથી. તીર છુટ્યા પછી સમજાવેલો સમજતો નથી, ને પાછો ફરીને કદિએ જોતો નથી.

જતન ક્રિયાં સંખ્યક પ્રથમ, સળ કતિમાંજ સુબન;

ફકરો ન રહિ ફિરિ શુદ્ધ જયોં, બરિ બરિયાંન કમાં.

ખેન ! છોકરાંને સુવાળાં ને લાડઘેલાં કરી મેળવાથી તેમના નબમાંએ દુઃખ થયું તો તે ખમી શક્તાં નથી. છોકરાંને તો રગડ કરાવી ખડતળ કરવાં જોઈએ. હુજસની સુંદર કળિઓ તમે કાન દઈ સાંભળો.

While in Hibernia's fields the labouring swain,
Shall pass the plough o'er skulls of warriors slain,

And turn up bones and broken spears.

Amazed, he'll show his fellows of the plain

The relics of victorious years,

And tell how swift thy arms that kingdom did regain.

પ્લીની કહે છે કે; આફરીશ લોકોની માતાઓ પોતાનાં; બાળકોને ચમચા વતી ખોરાક નોતી બવડાવતી, પરંતુ તરવાર વતી ખોરાક બવડાવતી હતી. તરવારોને ચમચાની જગાએ વાપરતી. હરબર્નિયાના લડાઈનાં મેદાનમાં ખેડવૈયાઓ હજો ખેડી ખેડીને તે જંગભૂમીમાં દટાયલા બહાદુર લડવૈયાઓના માથાંની ખોપરીઓ અને દટાયલાં હાડકાં તથા શસ્ત્રો ઉકેલી કાઢીને, પોતાના બહાદુર બેટાઓનાં પરાક્રમેની બાળકોને યાદ આપતાં તે ખોપરીઓ બતાવતા હતા, અને તે બાળકોને લડાઈના લયાનકપણના લોમાં હિંમતથી ભોગ આપવાના પાઠો શિખાડતા હતા. તમ ખેન હવે લવિષ્યમાં શું નિપજશે તેનો બળાપો હમણાથીજ નહીં કર્યા કરો. પ્રભુ મોટા છે, તે તમારે માટે કોણ બાણે શી શી ગણત્રિ ને ગોઠવણો કરતા હશે. “જે સંકટ લવિષ્યમાં શુભરવાનાં છે, અને જે કદાચ ત્રણ પણ શુભરે, એવાં સંકટના વિચાર કરીને આગમચથી દુઃખી થવું એ મોટામાં મોટી મુર્ખાઈ છે. સંકટ જ્યારે પ્રત્યક્ષ શુભરે છે, ત્યારે તે એછો ત્રાસ આપતું નથી, તો પછી અરેરે, મારા ઉપર કોઈ આપ્રત આવી પડશે, મારું અમુક રીતે નુકસાન થશે, એવી રીતે નિરંતર ચિંતાતુર રહેવું એ

પોતાની મેળે જાણુકની આફત બહારી લેવા સમાન છે. જે માણસ પોતાના મનમાં હમેશાં ભાવી સંકટનાં ભૂતડાં બાંધી ક્યાં કરે છે, તે પાછળથી આફતમાં આવી પડે અગર ન આવી પડે તોપણ હેરાનગતિ ભોગવ્યા કરે છે. ” માટે એ બહેન ! ભવિષ્યના પેટામાં શું સમાયું છે તે કોઈ પણ જાણતું નથી, પણ મને જે અનુભવ થયો છે તે તને કહ્યા છે.

એકવાર લોકોએ લોકડીને પુછ્યું કે; “ ફાડી ખાનારા વાઘની સેવામાં તું શા સાફ રહે છે ? ” લોકડી કહે, “ વાઘના મારેલા શિકારનું વધુનું જુટ્યું માંસ ખાવાને મળે છે, તેથી એક તો મ્હારું પેટ ભરાય છે, ને બીજું તો તેના દબદબાની પનાહમાં રહેવાથી હું મ્હારા શત્રુઓથી નચિંત રહું છું. ” લોકોએ પાછું પુછ્યું કે; “ જ્યારે તું તેની હિમાયતના છાયા નીચે આવી ચુક્યું છું ત્યારે તેની છેક નજીક કેમ જતું નથી ? ” તેણે પ્રત્યુત્તર કર્યો કે; “ જમે તે છે પણ તેના આંકળા સ્વભાવ, તેના ભયાનક ગુસ્સા, અને કંઈ વખતે તે શું ને શું કરી નાખે તેનું કંઈ પ્રમાણ નથી, માટે મને દિલમાં દેહસત રહે છે; મ્હારા જીવને તેથી નચિંતાઈ નથી ! ” આ ઉપરથી શેષ સાચાદી કહે છે કે;

અગર સદ સાંલ ગણ આતશ ફરજદ;

વગર થક દમ દર ઉફતદ બેશુબદ.

અગર જો એક અગ્નિનો પુત્રરી સો વર્ષ વેર કાં નહીં અગ્નિની પુત્ર કરે, પરન્થ જો જરા પણ તેમાં તે પડ્યો તો બળી ગયા શિવાય રહેજ નહીં.

ન મન ભિર્મે ઝદમ વગર બહ મનમ;

ઝે ખાકસ્ત વઝ બાદો આતશ તનમ.

હું પણ કાંઈ પરમાત્મા નથી, કિંવા બેહમન ફરેશતો નથી. મ્હારું શરીર પણ ખીનત્વો માફક માટી, હવા, આતશ અને પાણીનું બનેલું છે. મરુને એક ચાલુ દ્રષ્ટાંતનો અનુભવ થયો છે કે; મીંઠ દુર્ગારામ છેલાભાઈ હિન્દીયા ભાવનગર સ્ટેટમાં રેલવે એન્જીન્યર છે, એમના પલા દીકરા ગણપતરામ દ્રાઈંગ માસ્ટર હતા તે પહેલાં ગુજરી ગયા. રત્ન ચીમનલાલ એલ. એલ. બી. જેવા થયા તેવાજ સ્વર્ગસ્થ થયા. ડાહ્યા કુબેરામ મીકેનીકલ એન્જીનીયર તે પણ મરણ પામ્યા, ને જ્યાં ડોક્ટર છે તે એકજ રહ્યા છે, પણ બાપને એવી તો ધાસ્તી રહે છે, કે તે જરાયે માંદા પડે છે તો તેઓ પ્રાણ ખાએ છે. ત્રણેની વિધવાને ત્રણેનાં છોકરાં છે, તેમને જોઈ જોઈને જીવ બાળ્યા કરવા કરતાં વિસંસારમણ થકી તેઓ તેમને દૂર રાખી બેઠા છે. મીંઠ દુર્ગારામ છાતી ઉપર પથ્થરો મૂકી બેઠા છે કેની ! એવાઓનું જોઈને તું પણ જીવ ઠેરવીને શાંતિ પકડ બેન ! જ્યારે ચાલતું ચલણ હોય છે ત્યારે એક બોલાવે દસ આવે, ને નબળું થવા લાગ્યું કે દશ

બોલાવે એકે નવ આવે. કાજીની કુતરી મરી ગઈ તેની પાયદસ્તે લોકો પુષ્કળ ઉતરી પડ્યાં, ને કાજી સુવા ત્યારે કોઈ બારણે પણ ફડકયું નહીં. ખડેન !

અઝીન ઝારી એ સૂગવારી થે શુદ્ધ ?

ચુનીન રફતો મન બૂદની કાર બૂદ.

હવે રડી રડીને શોક ને બરી કરીને તું શું હાંસલ કરીશ ? આવેજ બતાવ ત્યારે ત્યાંબનવા કાળ હતો તે બન્યો; હવે શું કરાવે છે ? હવે બાકી રહેલા બેટાઓને ઉદ્ધાગમાં નાખ, તેઓ ત્યારે દહાડો વાળશે. પ્રખ્યાત ગંધીન વંશના માણસો પોતાની ચઢતી દશા માટે એટલી મગફરી લે છે કે; “ઉદ્ધાગથી અમે આબાદીને પહોંચ્યા છીએ.” પરંતુ ગાસ્કોન કુટુંબ છેક પાયમાલ થયું તોએ તેના નખી-રાઓની હેંકરાઈ તેંહકરાઈ ને બડાઈ કરી નોતી થઈ. અન્નકી ગઈ પણ કન્નકી નહીં ગઈ. તે કુટુંબીઓ ઘણી ગરીબાઈમાં હોવાથી પોતાના બાપદાદાના મહેલમાં ઉમદા ફરનીચરોને લાકડાંની જગાએ બાળીને રસોઈ કરાવતા છતાં, પારીસના લોાવરેની સુંદરતા વિષે જ્યારે એક ગાસ્કોનને પુછવામાં આવ્યું ત્યારે તે બાંદાંની તુમાખનો સાહેબબદો બોલ્યો:--“ ઠીક છે. આ મહેલ દીકાથી મહારા પિતાજીના તખીલાના પાછલા ભાગની મને યાદ આવે છે ! ” આવો અહંકાર લાડ નાજમાં ઉધરી ગયેલા કુમળા સુંવાળા છોકરાઓનેજ હોય છે; તેઓ સમજતા નથી, કે

સરન્નમ બેસ્તર એ બેસ્તસ્તો બાક;

વગર સૂખતેહ ગર્હદ અંદર મંગાક.

સર શેવટે તો આપણ સર્વે મનુષ્યોનું બિછાનું ઈંટ અને બાકનુંજ થવાનું છે. પછી કોઈ ચિતામાં બળી મરે, કે કોઈ દોખમામાં ચટ્ટાપાટ પડે, કે કોઈ બંધ કબરમાં હાથ પગ વાળીને અદબ આદાબથી સુવે !

દિલાસા પત્ર.

(૩૨૨ મો.)

“ Thrice happy they—the wise contented poor ;
From lust of wealth, and dread of death, secure !
They tempt no deserts, and no griefs they find ;
Peace rules the day, where reason rules the mind.

Collins.”

“ વહુ કફોડી ને કળાંટ મળી એના જેવું દુઃખ માટીડાને એકે નથી.”
વશંત હાય મારીને બોલ્યો. હે વસંત ! “ પોતાનું દુઃખ સોને બહાલું છે ”

આ ન્હાનાં વાક્યનો વિચાર કર. વસંત ! હું ઠીકજ કહું છું, કે સર્વને પોતાનું સંકટજ પ્રિય હોય છે. દુન્યાં મતલબી છે, જેથી દુઃખના વિષયમાં પણ સર્વનો પોતાનાજ દુઃખ વીશે સ્વાર્થ લાગેલો છે. એટલા માટે દરેક જણ પોતાના દુઃખને મોટપણુ આપે છે, પરંતુ પોતાનાથી બીજાં વધારે દુઃખી હર્દી કેવી સજા લોગવે છે તેનો તેમને જરાએ જ્યાલ આવતો ન હોવાથી, પોતાનું દુઃખ મોટું ગણી માનવી નાસબર થઈ ખુદાઈ ન્યામત ઉપર વિના કારણે અફસોસ કરે છે. હે વસંત ! આ ઉપરથી કવિએ આપ-વિતી કહી છે, કે હું કદી પણ મ્હારી ગરીબાઈ માટે વિલાપ કરતો નથી, કે દુન્યાંની ગીરદેશથી હું રંજીતા પણ થતો નથી. એક વખત મ્હારા પગમાં જોડો પણ નહીં હતો, અને તે ખરીદવા મારી પાસે કાંઈજ નહીં હતું. તેવે અવતારે કુદાની મસજીદમાં ઘણાંજ દુઃખી દીલે હું નેમાજ પઢવા ગયો. ત્યાં મેં એક જણને જોયો, કે જેના બેઠ પગજ નહીં હતા ! મેં ખુદાની મહેરબાની માટે પાઠ માન્યો, અને મ્હારી સારી સ્થિતિ માટે શુકરાના કીધા.

મુર્ગે બેરિયાન બચ્ચમે મરદુમે સધર
કમતર અઝ બરગે તરેહ બરખાનસ્ત.
વ આનકેશ દસ્તગાહ વ કુદરત નીસ્ત;
શલંગમે પુખ્તેહ મુર્ગે બેરિયાન અસ્ત.

એક ખાધને ધરાએલા માણસ આગળ મરઘીની બુરીઆની લાલ કરતાં પણ નજીવી લાગે છે. જ્યારે એક ભુખ્યા અને ખાવાનું મળ્યા વગરના માણસને મનસે એક ખાફેલું સલગમ પણ મરઘીની બીરીયાની મીસાલ લાગે છે.

ધૈર્ય એજ મોટામાં મોટી પ્રાર્થના.

આ રીતે જે માણસ પોતાના સ્વાર્થ કરતાં બીજાના સ્વાર્થ તરફ ખારીકાઈથી જુએ છે તેજ ખરો દુઃખ-સેવક સંત છે. તેજ ખુદાનો લાલ છે. જે મનુષ્ય પોતાની સ્વાર્થ વૃત્તિની સામે નિરંતર લડે છે અને તેનું સ્થાન સર્વ વ્યાપક પ્રેમને આપવા ઇચ્છે છે, તેજ ‘સંત’ છે. તે જંગલમાં ઝુંપડાંમાં પડી રહે છે અથવા તો જનક વિદેહીની પેઠે રાજમેહેલમાં બીરાજે, ને બીજાઓને વાણી દ્વારા ઉપદેશ આપે, અથવા તો અધિકારમાં પડી રહી બીજાઓને સુવિચાર દ્વારા લાલ આપે, છતાં તેવોજ પુરૂષ ખરો ‘સંત’ છે. હે સંતના થએલા વસંત ! તું જરા ઠંડો પડ, જરા ધીમે થા, ત્હારાંજ દુઃખ કાંઈ નવાઈનાં નથી. આકળાપણાથી જગત મંડાઈ નથી, પણ ધીમે ધીમે ઈશ્વરે જગત રચ્યું છે, ત્હારા એકલાના સ્વાર્થને લીધેજ કાંઈ ઈશ્વરિ-નિયમ બલાયમાન થાય નહીં. ધીરો કામ સાહેબનાં છે. ધીરજ

અને ધીમાશથી થયેલું દરેક કાર્ય સંપૂર્ણ હોય. મોટાં અને સંપૂર્ણ જનાવરો જન્મતાં ઘણા વાર લગાડે છે, અને ઉધરે છે તે પણ ધીમે ધીમે; પણ જે જીવ જન્તુઓ એક કલાકમાં જર્લ ધારણ કરી તુર્ત જન્મ આપે છે, તેઓની જીંદગી પણ ભાગ્યે એક દહાડાની જ હોય છે. એ રીતે ખાયડીનાં દુઃખો પણ જીવજંતની જીંદગી જેવાં ક્ષણિક સમજો. આંખરાં તો ગમે તે મોસમમાં ઉગી નિકળે છે, પણ તે નકામા હોય છે. અનાજ તો તેના નિમેલા વખતે રાખીને પછી થોભવા પછીજ તૈયાર થાય છે. ઇજીપ્તના પીરમીડો પુષ્કળ વરસોની જેહમતથી બંધાયેલા હોવાથી, તે કાંઈ કાંઈ જમાનાઓ થયા તોએ આજે દુન્યાની એક અભયળી તરીકે ખડા છે. પરંતુ ફ્રેન્ટહીલ એખી ચમત્કાર જેવી રીતે થોડા મહિનામાં બંધાયું, પણ તેનો રાક્ષસી મિનારો જેવો બંધાઈ રહ્યો કે તુર્તજ ઈવ સં ૧૭૬૬માં તે આખું મકાન જમીનદોસ્ત થઈ ગયું. સખુરીથી ચણેલા મિનારા ટકવા પામ્યા છે. તેમજ માનવીએ જે જે કાર્યમાં સખુરી રાખી છે તે તે કાર્યમાં તેને ફતેહ પણ મળી છે. ઇરાનીયોના સપાટામાં જ્યારે ૧૦૦૦૦ ગ્રીકો સાથે એનોફન ઘેરાઈ ગયો ત્યારે સખુરી અને હિંમતથીજ પોતાના લશ્કર સહિત છટકી જવા પામ્યો હતો. અદ્યા વસંત! સ્વર્ગનો દરવાજો બહુ સાંકડો અને ન્હાનો છે; જગતની ખોટી જમણાઓથી ઉતાવળા ને આંધળા બનેલા મૂર્ખ મનુષ્યોથી કદાપિ તે જોઈ શકાશે નહિ, ખુદશી દૃષ્ટિવાળા જેઓએ માર્ગ જોઈ શકે છે, અને તેમાં દાખલ થવાને ઈચ્છે છે, તેઓ પણ દરવાજાનાં બારણાં બંધ થયેલાં અને તેનું તાળું સજ્જડ બંધ કરેલું જુએ છે. તેની બંગળો અભિમાન, લોભ, ક્રોધ અને કામ છે. અને ઉતાવળે તાળું ઉઘાડવાની દોડાદોડી કરનારો તો નીચાણમાં ગબડી પડી નર્કવાસ પામે છે. માટે હે વસંત! ત્હારાં પાપ કર્મ ઉતાવળે નાણુદ કરવા સારું તું ઉતાવળો થા, પરંતુ સૃષ્ટિ રચનાનું જ્ઞાન થવા માટે તો તું ધીમે પડ. આબાદી પ્રાપ્ત કરવાની ઉતાવળમાં તું ઇશ્વરને જીલીશ. ખીશપ હાલ કહે છે તેમ, તું લાંબી જીંદગીની સઘળી આબાદીમાં ઇશ્વરમય થઈશ નહીં, પણ માત્ર એક ટુંકાં અઠવાડિયાની મુશીબતોજ તને ઇશ્વર વિષેનું જ્ઞાન આપશે.

“ I have learned more of God, and of myself, by one week's suffering than by all the prosperity of a long life time.”
 હે વસંત! તું ઇશ્વરનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર, ખીજાં બધાં વેહજાં છોડી દે. જ્યાં સુધી આત્મજ્ઞાન થયું નથી ત્યાં સુધીજ આ જગતની બધી ગડબડ, ધમચઢી અને દોડાદોડી છે. હું તને પાછું કહું છું, તો ભેદભાવ રાખ્યા વગર, તે, પેલા, પરબ્રહ્મા, પરમાત્માને ઓળખ. ખાયડી ભુંડી, ખાયડીના સંતાપ નહીં ખમાતા, એવાં એવાં રૂઢન નહીં કર. રડવાથી શું થવાનું છે? આંસુના વરસાદ વરસા-
 વ્યાથીજ ને ખુદાને પણ દયા આવતી હોત તો જગતમાં ઘણાજ રડનારા

પડેલા છે. માટે રડી રડીને અર્ધો નહીં થઈશ. શાયર કહે છે;
 ન માનહ જાનવર અઝ વેહેશે તીરો માહીઓ મૂર;
 કે ખર ફલક ન શુદ્ધ અઝ ખી નવાઈ અફગાનશ.
 અજબ કે દુદે દેલે ખલક જમે મી ન શવદ;
 કે અબ્ર ગરદહો સેલાખ દીદે ખારાનશ.

જાનવરોમાં ચોપગાં, પક્ષીઓ, માછલીઓ, અને કીડીઓ એ સઘળાંએ એક દુકાળના પ્રસંગે ભુખમરાથી પોકારે પોકાર કીધા, પણ તેમનો પોકાર આશમાન સૂધી નહીં પહોંચ્યો. જેટલા પોકાર આકાશ સૂધી પહોંચ્યા તેનાથી, અને તેમની હાય અફસોસના ધુંવાથી, અજબ છે કે તેનાં વાદળાં નહીં ખંધાયાં, અને તેમના આંસુઓથી મોટી રેલ પણ નહીં આવી !

“ ભેદ લાવના દિલસે છોડ, નિર્ભય બેઠા મૂછ મરોડ ! ” સાધુ પુરૂષનું વચન છે કે; તે પરમાત્માની આજ્ઞાથી સૂર્ય તપે છે; ઇન્દ્ર એતું પાણી ભરે છે; પવન એનો દુત છે; નદી એની આગળ રેતીમાં આળોટે છે; રાજા મહારાજા, દેવી દેવતા, વેદ, પુસ્તક જે કાંઈ પણ છે તે સર્વ આત્મદર્શીનો સંકલ્પ માત્ર છે. ત્રિભુવનમાં પણ એ ચૈતન્ય પુરૂષ જ્ઞાનવાનનો પ્રકાશ પડે છે. ત્રિલોકી દીપકમાં જ્યોતિ રૂપ જ્ઞાનવાન છે. ચાંદ લોક એક શરીર છે, જેમાં જ્ઞાનવાન પ્રાણ છે. માત્ર એજ સત છે; અન્યથા કાંઈ છેજ નહિ. બ્રહ્મનિષ્ઠના ચરણમાં ધરણી માટે ધરણી ધાન્ય પેદા કરે છે; આત્મ સ્વરૂપ મહાત્માનાં દર્શન માટે ઋતુ નવાં નવાં રૂપ બદલે છે; દુનિયાનાં રાજકાજ એના માટેજ હતાં; અને એના આગમનથી અન્ય કાર્યનું કર્તવ્ય પૂરું થયું, સર્વ પરિશ્રમ સફળ થયો; ઉપાસના, પ્રાર્થના, ભક્તિ, આંસુ પાડવાં, માથું ફેડવું, તથા પ્રેમની ફિક્કાશ ત્યાં સુધીજ હતી કે જ્યાં સુધી જ્ઞાનની લાલી નહોતી આવી. શરીરાદિની પીડા, સંખંધ, લોકોની ઈર્ષા, ક્રોધ, સેવા, અને સન્માનથી મને શું છે ? ભલે કોઈ સારો કહે, કોઈ નહારો કહે, હું કોઈનું કહેવું નહિ માનું; જે પોતેજ ભૂલેલા છે તેમના કહેવા પર શું ભરોસો રાખવો ? કેવળ શાસ્ત્ર અને પ્રમાણજ માનનિય છે. મહારામાં કાંઈ પીડા નથી, કાંઈ શોક નથી, ઈર્ષા નથી, રાગ નથી, જન્મ નથી, મરણ નથી, દેહ નથી, મન નથી—હે વસંત ! એવો તું થા. સંસારમાં જન્મ લીધો છે તે મરવા માટે છે, પરંતુ મરવા માટે તું તૈયાર થવા અગાઉ મરી જાણવા જેવાં સદ્કર્મ કર, ક્રૂરો નહીં કર. નેક કરણીથીજ તને કેમ મરવું તે પણ જામજશે. તું તો જેવું બુંડતું છાણુ, નહીં લીપ્યામાં કે નહીં થાપ્યામાં.

લાઈ થી ચેહ કળ તુજે, જો આ યહાંપે મર ગયા,

હય હય અજલકે હાથમે, કોઈ ન આકે ફીર ગયા.

શુસકી ન હોતી હય મળ, મરતા નહીં વોહ કીસ વજેહ,

ગર્જે વોહ મુંહમેં શેરકે, આકર કલી વોહ પડ ગયા.

કયા દમકા યેહ ભરોસા હય, માઅલુમ ઘડીકી નહીં ખબર,
યેક દમમેં ઉસકા દમ અલી, હય હય નીકલ કીધર ગયા !

એક રોઝ ઇસ તરાંહસેહી, હર થક મરહી જાએંગે,
હોગા ખુશી વોહી ખશર, જે હાથસે અપને કર ગયા.

“જ્યાં સુધી ચાર મુખવાળા બ્રહ્મા જગતની રચના કર્યા કરે; જ્યાં સુધી અનંત શેષ નાગ, રસા-પૃથ્વિને ધારણ કરી રાખે; જ્યાં સુધી મહાદેવના અર્ધ અંગને વિષે ઉમિયાળ વાસ કરીને રહે; જ્યાં સુધી આપધીના જીવ રૂપ અંદ્રમા અમૃતને સ્વ્યા કરે; જ્યાં સુધી સ્પર્શસ્વતિ દેવી, વર્ણ-અક્ષર-વિદ્યા રૂપે જગતમાં ફેલાઈ રહે; જ્યાં સુધી આકાશમાં વાયુ ગતિમાન રહે; જ્યાં સુધી વિષ્ણુ ભગવાન અને લક્ષ્મીજી, રસ સહિત દાંપત્ય મુખમાં રહે; જ્યાં સુધી મુનીશ્વર નારદજી વીણાને ધારણ કરે, અને જ્યાં સુધી પર્વતો તથા સ્વર્ગ અચળ રહે, વરસાદ વરસ્યા કરે, તથા સૂર્ય જગતને તેજ તથા ઉષ્ણતા આપ્યા કરે, તથા ગંગાજીનું પવિત્ર જળ મોજાથી હિલ્યા કરે, ત્યાં સુધી હે વસંત ! તમે ચિરંજીવ મુખી રહો, અને સુકૃત્ય કર્યા કરો ! ” આ વાત તો સિદ્ધ થઈ ચુકી છે, કે જે કોઈ પોતાનાં ચાલતાં ચલણમાં અને પોતાના સખળા વખતમાં લોકો સાથે ભલાઈ નહીં કરે, તે પોતાના નખળા વખતમાં કષ્ટિ ભોગવેજ ભોગવે. પોતાના નખળા વખતે જેને ટેકો મળ્યો છે તે પોતાના સખળા વખતે પણ તે પાતળા વખતની સ્થિતિને ઝોળખે છે.

ઘોડાના જીન બનાવનારો એક જીનગર ઇશ્વરનો ભક્ત હતો. તે રાત ફહાડો એક સમજીને દાળભાત ખાઈને જેમ તેમ કરી પોતાનું અને પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરતો હતો. નખળો વખત બદલાયો, અને તેની પાસે પુષ્કળ દૈભલત થઈ, અને વળી એક ખુબસુરત દીકરી પેટે પેદા પડી. તે છોડી ઉપર એક જવાન ઉમરાવ પ્યારમાં પડ્યો હતો, મગર પેલો જીનગર એવું વસ્યત કરીને મરણ પામ્યો, કે જે મારી છોકરી ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખનારા કોઈ જીનગર સાથેજ લગ્ન કરે તોજ તેણીને આ ગંજલવર દૈભલત આપવી; કેમકે જે કંઈ છે તે મ્હારા નખળા વખતની ખરકત છે ! પેલા જવાન અમીરે પોતાની પ્રિયાને ખાતર અમીરી દરજ્જે છોડી દઇને સાત વરસ સુધી ઇશ્વરનું સ્મરણ કરી જીન બનાવવાનો ધંધો કર્યો, અને પછી પેલી કન્યાને પરણી શક્યો. અરે વસંત ! સાત વરસજ નહીં, પણ માત્ર સાત દિવસજ જે તું ફક્ત સાચુંજ વિચારે, સત્ય બોલે, અને સત કર્મ કરે તો ઇશ્વર ભગવાન તને સાક્ષાત્ દર્શન આપ્યા વગર નહીં રહે, અને ત્હારી સંસારી આકૃતો એક પલકારામાં જરૂરજ દુર કરી નાખે. માટે તું જ્યાં ત્યાં કાંગો ઘેલો થઈને “દુઃખી છુ” એવો દેખાવ કરતો સગાં બહાલાંમાં

કોહેલું મોઢું કરીને જતાં શરમા. હરી ભક્તિ કરતાં શરમાતો નહીં, પણ ધરેધરે રડાકુટા કરવા જતાં શરમાજે. કેમકે ઘણા લોકો એવા રડાકુટા કરનારાં ખરાં દુઃખી હોય તોપણ, તેમનાથી સુગાય છે, કંટાળે છે, ને વહેમાય છે. કવિ કહે:

જે અખત રૂએ તુર્શ કરદે પીશે યારે અઝીઝ;

મરવ કે અંશ બર નીઝ તલખ ગરદાની.

બ હાજતી કે રવી તાઝે રૂઘઓ ખન્દાં રવ;

ફાર ન બંદદ કારે યુશાદે પીશાંતી.

પોતાનાં અભાગ્યાં નસીબથી મોઢું ખાટું કરીને તું ત્હારા બહાલા મિત્રની પાસેં નહીં જા, કેમકે એવી રીતે કીધાથી તેનું આનંદભર્યું દિલ પણ તું ખાટું કરીશ. કાંઈ પણ ગરજ કે હાજતને સાફ તું કોઈની સોંટે જાય, તો ત્હારું મોઢું હસ્તે રમતું ને તાજું રાખીનેજ જાજે. ખુલ્લા નિખાલસ ચહેરાના માનવીનું ધાર્યું કામ નિષ્ફળ ના જાય. હસ્તે મોઢે જવાથીજ કાર્ય સિધ્ધિ થાય.

દુઃખ દરદ જો લાંબો વાર રહ્યું તો તેનું જોર પણ ટુંકું થશે, અને પહેલાં જેવું લાગતું હતું તેથી જરા નરમ લાગશે. જો તું પ્રભુ ઉપર એસે તો પ્રભુ સામે દુઃખ દરદ વિષે કડવી ફરીઆદ ઉઠાવવાને ત્હારે શરમાવું જોઈયે. હરિનો પાય જેણે પકડયો તેનું દુઃખ ભારે જુસ્સા ભરેલું હોય તે પણ ટુંકું સમજવું. તે દુઃખ લાંબો વાર તેને હલાક કરનાર નથી. બેહલું આવેલું દુઃખ બેહલું ચાલ્યું જાય.

आलोक्य सर्व शास्त्राणि पिचार्यानीच पुनः पुनः ।

इदमेव मुनिष्पन्नम् ध्येयोनाहायणः सदा ॥

વિચારવા યોગ્ય સર્વ શાસ્ત્રો ફરીફરીને જોતાં એજ તાત્પર્ય જડયું છે કે; ઈશ્વરનું સદા સ્મરણ કરવું. વહુનાં દુઃખોનું સ્મરણ શાને કરવું? આવાં ફાંફાં મારવાનું કારણ સંસારી તો એટલુંજ સમજાવે છે, કે ધરતું છાપડું મરદ કરતાં સ્ત્રી વહેલી હેઠળ લાવે છે. માટે સ્ત્રી લાવવામાં ત્હારે સો વાર વિચાર કરવો જોઈતો હતો. જ્યારે હે દુઃખી વસંત, ત્હારું ઘર તો આ કડવાં અનુભવો મેળવવાની આપો આપ નિશાળ થઈ ચૂક્યું છે, ત્યારે ત્હારી હાલની સ્થિતિમાંજ શાંતિ પકડ.

In contracting marriage, the senses are dangerous counsellors.

વરવહુનો સંગીન પ્યાર જ્યારે પોલાદ કરતાં પણ મજબુત હોય, પ્રિયા પ્રિતમની જોડી જ્યારે એકમેકને અનુકૂળ હોય, અને અખંડ પ્યારમાં બીજી કશું ભંગાણુ પડતું ન હોય; ત્યારે વારંવાર તેઓના ભવસાગરમાં ખુદાતાલા કાંઈ પણ વિચિત્ર વહાણુ ચલાવ્યા વિના રહેતા નથી. જેઓએ અભાગ્યા ૧૬મા છુદ્ધનો ઇતિહાસ વાંચ્યો હશે, તેઓને તુર્ત એ વાત યાદ આવશે. યાદ કર! મન લખાવ! ઇન સં ૧૭૯૨ની આગસ્ટની યાદગાર ૧૦મી તારીખ! જે દિને

અનુની લોકોએ ટચુલરીઝના તેના મેહેલ ઉપર હુમલો કરી સહકુટુંબ જકા ગુજારી હતી, અને જે વેળાએ અહિંસ લોકો મરતા તરફડતા લુઈને ખેંચી લઈ જવાની દોડધામ કરતા હતા, તે વેળાએ વિખરાએલા ખાલો સાથે વિદ્વાન ચહેરાવાળી એક સ્ત્રી આ અનુની ટોળાંમાંથી પોતાનો રસ્તો અડપથી કરતી આવી. તેણી એક માર્યા ગયેલા પ્રિતમની જોસ્તેજો કરતી હતી! જેનું શરીર છુંદાઈ ગયલું, અને ઝોળાખાય નહીં એવું કદરૂપું અને બેશીકલ હતું, પરંતુ પેલી જે પ્રિય વસ્તુ શોધવા આવી હતી, તેને મળતું આવતું તે મડદું હતું. તેણીએ તે મુઠદાંનો જમણો હાથ ઉચક્યો, અને આંગળીએ પહેરેલી લખ પ્રસંગની વિંટી તેણે ઝોળાળી કાઢી. એ વિંટી વરવહુના અખંડ પ્રેમની યાદમાં તેણીએ પોતાની પદરથી પોતાના પતિને પહેરાવી હતી. તે પ્રેતને જોતાંજ તે લોથ ઉપર તેણી તુટી પડી, તેના શબને ખાઝી પડી, અને ભેટતાં ભેટતાંજ બેશુદ્ધ અને સ્તબ્ધ થઈ ગઈ! તોફાની લોકો લયલિત ચહેરે એકદમ તેણીને ખુંચવી લેવા તુટી પડ્યાં, અને તેણીને મુઠદાંથી છુટી પાડી ખરી, પરંતુ પતિની બગલગીરીમાં તે પશુ બાણે એક મુઠદુંજ હતી! આવી સ્ત્રી જેને મળે તેનોજ સંસાર સુખી થાય, નહીં તો ત્હારા જેવી કફાડી સ્ત્રીજ સંસારને સીધા બનાવવાને દોષિત થાય.

મેંને દેખા દોસતો, ઇંસ ઇશકે સારે ફરેખાં,
રાત દીન જગતા રહા, છતે છન્નર રહે ગએ.
મોતકો કરના કયુલ, ઝાર ઝહર ખાના ખુખ હએ;
જો ફસા ઇસ ઇશકમેં બહો લાખો દુખાં સહે ગએ.

હે દુઃખી વસંત! ત્યારે વિચાર કરો, કે સર્વનાં જડખાં મધ્યે વિખ કોણે શા સાડ વાટયું? ઘોડાની કમાનદાર ગરદન મધ્યે સૂર કોણે શા માટે સરજયું? એ માંહેલા એકને મનુષ્યના પગ તળે કચડવા, અને ખીજને માનવીનાં સુખ અને સગવડને માટે હેતથી પાળવા એકજ ધણીએ મનુષ્યને શિખવ્યું છે. દુઃખ, ભુંડાઈ, નકાઈ, પાપ, ઝેર, બદી, એ સર્વનાં કારણો ઉલટી દિશાએથી માનવી જોવા લાગ્યો, તેથીજ તેને દુઃખની હસ્તીનું કલિપત લાન થયું છે. માટેજ ત્હારી કફાડી ફીફડેલ ધણીઆણીમાં તું ઝેર જોતો હોય તો તેને અમૃત બનાવવાની યુક્તિ કર. ધણીઆણી મારફાડ કરતી હોય તો તેને, ત્હારાં શરીરની કેવી મજબની ચંપી થાય છે, એવાં સ્વરૂપમાં લેખી લે, પરંતુ ત્હારા છવને જરાએ નાખુશીના નિસાસામાં નહીં નાખ. “જેમ કોપરનીકસ અને કેપલરના વખતમાં એવો વિચાર જડ ધાલી બેઠો હતો કે, સુરજ ધરતીની આસપાસ ફરે છે, તેમ હાલના વખતમાં દરેક શખસ એવું માને છે, કે લોકના બંધારણમાં કંઈક નકાઈ તત્વ ઘુસવા પામ્યું છે. જેમ તે વખતે ખીન માહિતગારો એવું વિજ્ઞાન ધારતાં તો કે પૃથ્વી સ્થિર છે, અને કુલ જગતનું તે મધ્યિન્દ્ર પૃથ્વીજ છે, તેમ

હમણાના ખીન માહિતગારોમાં, એવોજ ધખારો પેવશ થવા પામ્યો છે કે, પ્રથમ દુઃખની હસ્તી છે, જેમાં માનવીજાત સપડાયલી છે; અને તે તેઓ જોઈ પિછાની શકે છે. જેમ તે વખતે ધરતીની સ્થિર ગતિને ધાર્મિક નજરે જોઈ, ધર્મનો સવાલ બનાવ્યો હતો, તેમ હમણા ઈનશાન પર જો દુઃખ પડે છે, તો તે પણ ધર્મની નજરે તપાસવા માગે છે; અને ખરેખરું છે કે ક્રિશ્ચીયન ધર્મની આ યોજના પ્રથમ દુઃખની હસ્તી સ્વિકારે છે, અને તે નિયમ પર ઘણાએક કાનુનો રચાયલા છે; જેવાકે ભોગ, બંદગી, તોજેશ, માફી, પાપનું તારણ, પાપના બંધનમાંથી જાવેદાન સુધીનો છુટકારો, કાયમની જફા, અમરપણું, બહેસ્ત, દોજખ વિગેરે. આવા કાનુનોના યોથા હેઠળ સંસારથી દાઝેલાંઓએ સંસારથી નાસી જઈ જોગીઓનાં મઠો ને મોનેસ્ટરીઓ ભરી મૂકી. પણ મોતે કે સંસારે તેમને નાસવા દીધાં નથી. મોત કે સંસાર કદિ પિછો છોડે નહીં. ભોંયરાંમાં ભરાવ કે જંગલમાં નાશી જાવ, પણ મોત ને સંસાર કોઈને છોડતાં નથી.

નાઠે ન મુકે ભૂખ, દુઃખ નાઠે નવ જાવ;
નાઠે ન મુકે ભોગ, રોગ નાઠે પણ થાવ;
નાઠે ન મુકે તાવ, પાપ નાઠે નવ છુટે;
નાઠે ન રહે લાજ, ચોર કે હાકમ છુટે;
કદી નાઠે મોત મુકે નહીં, પ્રસવ્યો ત્યાંથી પાસ છે;
કવી સામળ ભટ સાચું કહે, નામ સર્વનો નાશ છે.

દુઃખની બાબત સાયન્સ અને કુદ્રતી કાયદાઓને લગતી છે, અને નહીં કે અલૌકિક યા ધાર્મિક બાબત છે. કારણકે; દુઃખમાં અદ્ભુત જેવું કાંઈજ નથી. જેમ કોપરનીકસ અને કેપલરના વખતમાં, દરેક શાન્સ નજરે નજર જોઈ શકતો'તો કે, સુર્ય અને ખીજ તારાઓ પૃથ્વીની આસપાસ ફરે છે, અને તે પોતે પૃથ્વી પર વસતો હોવાને લીધે, અને સાયનટિફિક વિધાની કોટા-ઇને લીધે, ધરતી ફરે છે કે નહીં, તે તપાસવાની, અકલ, બુદ્ધિ યા જ્ઞાન વાપરી, ખોટાં અનુમાનો દૂર કરી શકતો'તો નહીં, તેમ હાલમાં ઘણું ખરું દરેક માણસ, સોગંદ પર કહેવાને તૈયાર થશે કે, દુન્યાના દરેક ખૂણામાં પ્રથમ દુઃખ ઉપજવા પામ્યું છે; પણ તે સમજી શકતો નથી, કે જેને તે પ્રથમ દુઃખ તરીકે જોખખાવે છે તે તો સાર્વજનિક ભલાંનો ભલી રચનાનો એક ભાગ છે; અને તેમ સમજી શકવાને વાસ્તે સાયનટિફિક જ્ઞાનની સંપૂર્ણ સમજ ધરાવે નહીં, ત્યાં લગી તે કદી સમજી શકશે નહીં. ચક્ર વત્પરિ વર્તેતે દુઃખાનિ ચ સુખાનિ ચ ॥

“Into each life some rain must fall,
Some days be dark and dreary.” Longfellow.

દુઃખના કાયદા જે કોઈ ખુલ્લી રીતે પિછાની શકે, તે ફિલસુફીનો

માર્ગ અઝયાર ડરે છે. જે ઘણું સાફજ માને તે સંસારનું ઈખ્યાણું 'ઉકેલી શકે.

"The riddle of the world is understood,
Only by him, who feels that all is good."

~~~~~

૧૬૭ હાંગી એક મુસાફરી-મોત આપણે ઘરે જવાનો માર્ગ.

~~~~~

નહિ પછીના ઓવારા છેજ. લયંકર રોગ થાય ને વંદ કે ડાકટર જેવું ઈશ્વરે ન સરજ્યું હોય, તો માણસ હેખતાઈનેજ મરી જાય. અદાલતમાં મુકદ્દમો મંડાય ને વકીલ જેવા મદદગાર બનાવેલા ન હોય તો દાદી તો આભરો ગાભરો બની જભરાઈ જાય. બેહુદ આફત વેળાએ કાંઈજ નહીં તો આપણો મોટો વકીલ ને મોટો ડાકટર ઈશ્વર જેવો કોઈ છેજ નહીં એમ જાણી, તેની મદદ ન માગી જાણ્યે, તો આપણુ ઇનશાન બીજો શું રસ્તો લઈ શક્યે ? માયા, માયા, અને માયાથીજ આ સંસારના બંધનથી ઇનશાન છુટકોલો સિકડેલો હોવાથી તે આભાસ કે ઓળાને બેઠ ચિત્તજન્ય કરી મેળે છે. " ચિત્ત જેમ પોતાના સ્વરૂપને જાણતું નથી, લેદ જેમ લેદનો નિર્વાહ કરી શકતો નથી, તેમજ પોતાને અને પરને ભુલાવો ખવાડવામાં, સંભાળનાથી પણ પરની ઘટના-નુતન નુતન લીલા ઉપજાવવામાં કુશળ પરમાત્માની માયા, વિજન્યથી મોહ ઉપજાવી, જે સત્ નથી તેને સત્ મનાવે છે, અને તેથીજ આ જીવે જગત્-સંસારને સત્ માન્યો છે. પણ એ સંસાર સત્ નથી. એક કરોળિયાની અવ્યાકૃત વ્યાકૃત લીલાથી તેની ખરાબર સમજણ પડશે. કરોળિયો તથા તેની જાળ જેવીજ આ પ્રહાંડની લીલા-રચના છે. જેમ કરોળિયો મુળ છે અને તેની લાળમાંથી આખું જાળું બંધાય છે; તેમજ પરમાત્મા એકજ ને સનાતન છે, અને આ સર્વ જગત્ જોવામાં આવે છે, તે તેની માયાનું જાળું છે. કરોળિયાને જ્યારે જ્યારે ઇચ્છા થાય છે ત્યારે ત્યારે તે જાળું બાંધે છે, તેમ પરમાત્માને પણ જ્યારે જ્યારે ઇચ્છા થાય છે, ત્યારે ત્યારે તે જગતને રચે છે. જાળમાંનાં કેટલાંએક જંતુઓને પાછાં પડતાં આપણે જોયાં છે, કારણ કે તેઓનું આશ્રયસ્થાન દૃઢ ન હતું; તેમ જે જીવોના કર્મ-વાસનાના બંધ તુટ્યા નથી, ભાવના ઉત્તમ ને દૃઢ થઈ નથી, સદ્ગુણો સમાજમ થયો નથી; સત્સંગનો રંગ પાકો ચઢ્યો નથી; હરિરસમાં લહનધો નથી, તે જીવો ઉચે ચઢ્યા છતાં પણ પાછા એમના એમજ નીચે ઢળી પડે છે." એવા જીવો હાય હાય કરતા, ખોટા ખેલને ખરાજ માની રંજીદ થઈને મુખમાં જરા જેટલો કચાશ પડતાંજ પેલી તારામતીનાં જેવાંજ દુઃખો જાણે પોતાની ઉપર પણ પડી ચુક્યાં હોયની, તેમ તેણીની માફક રોઈ ઉઠે છે, કે

અછપત રોજ બડતી જ રહી હય,
લખોં પર જન અબતો આ રહી હય—અછપત.
ઉધર તો છુપસે બચ્ચા હય મરતા,
ઘર દહશત કલેજ ખા રહી હય.—અછપત.
લહુ સખ કર દીયા પાની અલમને,
મુસીબત રંગ અથસા લા રહી હય.—અછપત.

વસંત ! શું તમે નથી દીકું, કે એક નિર્દોષ મુસાફર એકાએક આવી પડેલી આફતથી જમીન ઉપર પડ્યો હોય છે, તો લોકો તેની બહાર વહેલાં ધાય છે; જ્યારે હુરામખોર જમીનદોસ્ત થાય છે ત્યારે તેને લોકો ઉપરથી લાંત મારે છે? એટલા વાસ્તે શુકરાંના કરવા, કે એક ધર્મી પુરૂષ ખુદાના ખ્યારમાં પડીને વગર કસુરે દુઃખી થાય છે. કેમકે એવા ધર્મી પુરૂષને જ્યારે સંકટ ખમવાં પડે છે, ત્યારે સર્વ લોકો તેની કદર ખાય છે. માટે અધર્મી થવાથી પોતાની કસુરને લીધે દુઃખ આવી, પડે તેના કરતાં, અન્યાયથી આવી પડેલું દુઃખ સાફ છે. જૂઓ; ધાયલ સિપાઈનો પગાર ખમણો હોય છે.

અધમ કતિ ખિસ્વાસ ફલ, તસ ઉત્તમ દ્રઢ હોઈ;
આમુ અંધો અરખિંદ હરિ, લહે ન સંશય કોઈ.

અધમ અને અધર્મ કર્મનાં ફળ વીશે માણસોને જેવો દ્રઢ વિશ્વાસ છે, તેવો વિશ્વાસ જો ઉત્તમ અને ધર્મી કર્મના ફળ મળે છે એવો હોય, તો તેઓ પરમેશ્વરનાં ચરણ કમળને ઉતાવળાં પામશે, તેમાં કંઈએ શક નથી. હે વસંત ! ચિંતા મા કર ! કલ્યાણ કરનારનું કદી અકલ્યાણ થતું જ નથી. નહિ કલ્યાણ કૃત્કશ્ચિદુર્ગતિતાત ગચ્છતી । મહાત્મા શ્રી કૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું છે કે; હે તાત ! કલ્યાણ ને કર્તાની કોઈ દિવસ અસદગતિ થતી નથી. પરંતુ સાફ કે નરસું કરવાના હેતુમાં જ માત્ર ફેર છે. જે કાર્ય સમજીને કરવામાં આવતું નથી, તે પરિણામે દુઃખરૂપ થઈ પડે છે. હે દુઃખી વસંત બાપ ! એ તો બધું આવરજન ને વિસરજન છેજ. તમે નહીં રટો ! શાંત થાઓ ! આ બધું કલ્યાંત શું ! અત્રે આ વખતે શાન્તિ ને ગંભીરાઈને બદલે અશાન્તિ ને અધીરાઈ કેવી ? દરેક દીકરાએ પોતાના બાપની બુનિયાદનું અભિમાન પકડવું જોઈએ, તેને બદલે ગરીબ બાપ હોવાથી જો દીકરો શરમાય, અને ઢાંગી દુન્યાના દમ્બર માટે પોતાની મોટાઈ, પોતાનો ચઢતો હુદ્દો, અને સોસાયટીમાં પોતાની આજી, બાપની નબળી પાતળી હાલતને લીધે, છુટાયલી સમજે, અને જેની પીઠે જન્મ લીધો તેની મગફરી નહીં રાખે, તે અતે જરૂર હાડમાર ને હેરાન થાય છે. આજે જન્મ વિસારવાનો જમાનો આવ્યો છે, ત્યારે મહમદ પેગમ્બર સાહેબે મગફરી લઈને પોતાની અરખીમાં લખેલી હદીશમાં વડાઈ લીધી છે, કે “અના પુલીદ તોદી

જમાનીલ મલીકીલ આદીલે નૌશીરવાન.” શુકર તે પાક યજ્ઞાંના ! કે હું મહમદ, અફલ પાદશાહ નૌશીરવાનના રાજ અમલમાં પેદા થયો ! માત્ર નૌશીરવાનના રાજ અમલમાં જન્મ લેવા માટે એક મહાન્ પેગંબર વડાઈ લે છે, ત્યારે આજના મોટા ડાકટર ને મોટા બેરીસ્ટર થયેલા હુકટાઓ ખુદ પોતાના બાપને ત્યાં લીધેલા જન્મનું સુગાય ને દુઃખી થાય એ કેવી અફસોસની વાત ! અધર્મી કેળવણીનું જ આ પરિણામ સમજો. વાર્ડલો વંશનો તો મુદ્રાજ છે કે; “ધર્મજ કુટુંબોને મજબુત બનાવે છે.” જન્મ તો એક આડ છે. માણસનાં સારાં નરસાં કર્મ એ તેનાં ફળ છે, ને એ ફળ, તે ફરી જન્મ લેવાનાં બીજ છે. મોત તો જે જીવનાં આડમાંથી બીજાં આટો થવાના છે તેના નાશ છે. ધર્મજ્ઞાન તથા નીતિ, એથી પેલાં આડની ઊગવાની શક્તિ જતી રહે છે. ને એ ગયા પછી નવું આડ ઊગવાના સંભવ નથી. હીવાની જોત જતી રહેવી, યાને વિચાર કરનારું તત્વ અટકી જાય તેજ નિર્વાણ છે. સળબ એ નિર્વાણની પ્રાપ્તિ માટે તમે નિવારણ જાચો. જીવવું થોડું ને જન્મળ ઘણી હોવાથી મરવામાં કાંઈ એજ નથી.

~~~~~

જાંદગી ! તું કંગાલને મનથી સદી, ને સુખીને મનથી એક પળ.

~~~~~

યુનીનસ્ત રસ્મે સરાએ સંપન્ન;

યું આરામ યાબી ખેરરતી ઝે રંગ.

આ ક્ષણભંગુર ત્રણ પાંચ દિવસનાં મુસાફરખાના જેવી જગતની રીત-લાત એવી ને એવીજ છે. તું મરણ પામ્યા શિવાય આ સંસારની હલાકી, મુશકેલી, ને રંજથી છુટી શકવાનો નથી. મોતથી તો દુઃખોનો છુટકારો થાય. ખુદા તરફથી જે આફતો આપણા ઉપર વરસે છે તે તો લવિખ્યના આપણા મુધારા માટેની ચેતવણી હોય છે. તે તો તે મહાન બાપ તરફના પ્યાર અને પુત્રભાવનો પુરાવો છે. કેમકે એવો દીકરો કોઈ પણ પેદા પડ્યો છે, કે જેને તેના બાપે ધમકાવીને નશિયત નહીં દીધી હોય ? પરંતુ જે આફતો અકુદ્રતી હોય છે, જે આપણાં પાપથી બનેલી હોય છે, તેમાં પિતાનો પ્રેમભાવ હોતો નથી. કરણી કરે ક્ષીડકી, ચલે હંસકી ચાલ; પુછડા પકડે શીયાળકા, કીસ બીધ ઉતરે પાર ? જો અકસ્માતિક આફત એક નિર્દોષ ઉપર આવી પડે છે, તો વિપત્તિનું વાદળ હમણાં સરખું પરમેશ્વર વિખેરી નાંખશે એવો સંધ્યારો રહે છે, પણ હાથે કરીને પોતાનાં પાપથી લાવી મુકેલી મુશકેલી વેળાએ તેવો સંધ્યારો રહેતો નથી. જે માણસને ઈચ્છા, તૃણ્યા અને આકાંક્ષા છે, જે તેને માટે શત ને દિવસ ખેંચેનીમાંજ રહે છે, જે જરૂરીઆત અને દુઃખમાં દટાઈ અતિ-

શય ઉદ્દેગમાં ને ઉદ્દેગમાંજ રહે છે, તેવા માણસને કદીએ સુખ મળતું નથી. જ્યાં સુધી તમને કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા, સ્પૃહા, અને આતુરતા છે, ત્યાં સુધી તમે બેચેની અને દુઃખની સ્થિતિમાં રહેવાનાજ. ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ કે જે તમને તમારી દ્રષ્ટિમાં પૂર્ણ સુખ રૂપ લાગે છે, તે તમને કદી પણ મળનાર નથી. કારણ કે એ બંને વચ્ચે વિરોધ છે. પણ બધી ઇચ્છાઓ રહિત જે કોઈ નિર્દોષ જીવન શુભરે છે, તેને આવી પડેલાં દુઃખનું કશું દુઃખ લાગતું નથી. નિર્દોષ માણસ ઉપર આકૃત આવી પડે છે ત્યારે તેને અંતરની હિંમત, અંતઃકરણનો સંયારો, અને દિલની સ્થિતિ રહે છે; પણ દોષિત માણસ ઉપર આવેલી આકૃત વળતે તેનું અંતઃકરણ પણ તેની કદર ખાતું નથી, અને જેનો નિર્દોષ લોભ હોય તેનું અંતઃકરણ તો વધારે હાજતમાં પડવા તેને ફરમાવતુંજ નથી. આજની વધારેલી હાજત આવતી કાલે બેવડી થઈને દુઃખ કરતી હોવાથી, બાથરન કવિએ પોતાની જીવનનો મોટો ભાગ સોડા અને બિસ્કીટ ઉપરજ કહાડ્યો હતો. જ્યારે ૨૫ વર્ષ ઉપર લંડનમાં ૩૨૦,૦૦૦, ચાકરડીઓ હતી, અને તે લગભગ શ્રેષ્ઠની વસ્તીની બરાબરની હતી, ત્યારે હાજત વધવાથી આજે તેજ સંખ્યા સવાઈ થઈ ગઈ છે, અને સવાઈ મોંઘી મજૂરીની પીડા વધી છે.

બૃષ્ટે મન ધીર હે, દેખ દયાલકો કામ;

અજગર ડરેયો પારધી, ઉડ ગયે ચતુર સુખન.

એલેક્ઝાંદરે એકવાર ડાયોજીનીસને કહ્યું; “ તું જે માગે તે આપવા તૈયાર છું. તું કહે તો અર્ધું રાજ્ય પણ આપું ! ” ત્યારે ડાયોજીનીસે માત્ર તડકેથી છાંયડે ઉભા રહેવાનું માંગી લીધું! આવા નિર્દોષને સત્તાવનારાનેજ સંકટ થાય છે. જે માણસ સીધા માર્ગનો ને પોતાનાં સુખના રંગમાં રમે છે, તેને જે દુઃખમાં નાંખે છે, તે પાછળથી જન્મે જન્મ સુધી દુઃખ લોગવે છે, એ નિશ્ચય જણવું. કેમકે સીધા રસ્તાનો માનવી હમેશા પરમાત્માના ભરોસા ઉપર બેઠેલો હોય છે. ત્યારે આત્મા સદ્ગુણોની સનમુખ ઉભો રહેવાને શક્તિવાન થાયે તે અગાઉ ત્યાર પછી ત્યાર દીલનાં લોહીથી ધોવા બેઠેલો. પરમાત્મામાં એકતાર થયેલા જીવને પડવાનો ભય બહુજ થોડો છે, કહો કે જરાએ નથી; અને પડે છે તો પરમાત્મ પદને તે સત્વર પ્રાપ્ત થાય છે, એજ સુક્ષ્મ, સુક્ષ્મ, છુટકો, સાચુજયતા, કેવલ્ય, અને નિર્વાણ. જેમ કરોળિયામાં વિલીન થએલો જીવ, ત્યારાં બારીક અવલોકનમાં પાછો નિકળતો દેખાતો નથી; તેમજ પરમાત્મામાં વિલીન થએલા જીવને પાછું જન્મ મરણ છેજ નહિ.

બહા બનાયે બન રહે, તે ફિર ઐર બને ન;

કાન કહત નહિ બેન જો, જબ સુનત નહિ બેન.

જેમકે; મધમાં લપટાઈ ગયેલી માખી ઉડવા માટે જેટલો ઉપાય કરે તેટલો

નિષ્ફળ જાય છે, પણ મધનો ધણી જો દયા કરે ને તેને મધમાંથી બહાર કાઢે તોજ તેનો છુટકો થશે. જેણે આવાં લલચાવનારાં મધ ઉપર એરક રાખ્યો નથી તેને સર્વ વૈભવો તુચ્છ છે. તે મધમાં જે લપટાઈ પડ્યો તે પોતાનાં સકડામણમાં હોવાથી આસપાસનું કાંઈ જોઈ શકતો નથી. અર્જુનનાં એક પાદશાહ ઘણો પરિતાપ કરાવનારાં દર્દથી બહુ હેરાન થઈ ખાટલા ઉપર પડીને દુઃખની ચિચિયારીઓ પાડતો હતો. આખી રાત વેદનાને લીધે પલંગ ઉપર તરફડિયાં મારીને સવારે જેવો ઉઠ્યો, તેવામાં તેને ખુશ વધાઈ મળી કે; “આપણું રાજ્યના દુશ્મનનો કિલ્લો સર કરીને લશ્કરને અને શત્રુ પાદશાહને કેદ પકડવામાં આવ્યો છે!” આ ખુશ ખબર સાંભળી દુઃખી પાદશાહ રડી પડીને કહેવા લાગ્યો કે; “આ ખુશ વધાઈ મ્હારે માટે નથી, મગર મ્હારું તાજ ને તખ્ત લેવાની રાત દિસ ઈતેજરી રાખનારા મ્હારા દુશ્મનો, એટલે મ્હારા જે વારેસો છે, તેમને માટે એ વધાઈ છે!” પછી શાયર સાઆદી તેના મોઢામાં અક્સોસના શખ્દો મૂકે છે કે;

“દરીન ઉમેદ બસર ચુ દરીગ ઉમે અઝીઝ;
કે આંચે દર દેદમસ્ત અઝ દરમ ફરાઝ આયદ.
ઉમીદ બસ્તે બર આમદ વલે ચે ફાએદે બા?
ઉમીદ નીસ્ત કે ઉમે ચુઝસ્તે બાઝ આયદ.”

મને અક્સોસ થાય છે, કે મ્હારી આ પ્યારી ઉમર તો એને એ ઉમેદમાંજ પૂરી થઈ, કે મ્હારાં જીવનમાં જે છે તે મ્હારા દરવાજા ઉપર આવે. મ્હારી ધારેલી ઉમેદ બર તો આવી, પણ હવે તેમાં શો પ્રાયદો છે? હવે કાંઈ મને એ આશા તો રહી નથી, કે મ્હારી પસાર થઈ ગએલી ઉમર પાછી આવે. જોલેલો જોલ, મારેલો તીર, ગઈ જાંદગી, જોએલી જોગવાઈ, એ કદીએ પાછાં આવતાં નથી, જૂઓ, કે જિમારના જિછાના આગળ ઉભા રહી, માણસાઈ દુઃખનો ગંભીર ખ્યાલ કર્યાથી, દુન્યાઈ વસ્તુઓનું ઠાલી પોકળપણુ આપણને તુરત જણાઈ આવશે. દોલત-ખુબસુરતી-મોજમલ-કીર્તિ-મોતને કાંઠે આવેલા તથા દુઃખ દરદથી આજેજ થયેલા જિમારની નજરમાં-એ સઘળાંની તકલીદી મોટાઈ શું જિસાદમાં છે? જે સ્ત્રી રૂપી મધમાં ચકચુર બન્યો છે, તેને ખીજા દુઃખ દર્દ શી જિસાદમાં છે? વાસ્તે જે માણસ આ લોકમાં પોતાનાં સુખની ઇચ્છા રાખતો હોય, તેણે સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નોએ કરીને સર્વે સ્ત્રીઓનું નામ પણ દેવું નહીં. શરીરની શક્તિ ઉપર બુલાવો ખાઈ સ્ત્રી રસમાં, હે વસંત! તું બુલેચુકે પણ તણાતો ના. વળી ત્હારાં શરીર વિષે પણ કાંઈ ફાંકો રાખતો ના, કારણકે તે બેહુ આલી જનાર છે. તેમજ ત્હારાં બેજાં વિષે ભારે ગુમાન રાખતો ના, કારણકે તે મધ્યે ત્હારો આત્મા રહે છે. ઘર બંધાયું તેમાં શું થયું? ઘરની દેવાલો શું કાંઈ ઘર

ઘણીના કરતાં વધારે માનવંતી આવી કે? વળી ધરને ઉંચર પણ હજી ત્યારે પણ તપીશ મા. ધરનાં લાડીલાં હજી તોએ મિનજ ખોઈશ ના. કેમકે સળગી ઉઠેલાં ધર ઉપર પાણી છાંટવાથી જેમ આગ ઠંડી પડે છે, તેમજ ગુસ્સાથી સળગેલાં એક જીવને ઠંડા શબ્દોથી જવાબ આપવાથી તેની ચિંતા હોળાય છે. ગમે એવી ભિડાતીમાં, કે ગમે એવી અનાથ સ્થિતિમાં હોય તેનું તું મનમાં કપટ પકડીશ નહીં. અફગાનીસ્તાનના એક ગુંબજને ફરતી છ લીટિઓ રંગ ભેરંગી હરફે લખેલી છે કે:—તહારા સંતાપ તજીને રાહત કે આરામ મેળવવા માગતો હોય, તો અહિંમાં આ છ સતરો વાંચતો બેસ. સારો સુતરો સાદો ખોરાક ખાયા કર. ફરજદ લહુ નિવડે એવું પેદા કરવાનું ચિંત્યા કર. બેઢિલ નહીં પણ એકદિલ ખાયડી બનાવ. મહેરબાન મિત્રને જીવની માફક સાચવ. ખોલ ખોલે તો તે સાચો હોય તોજ ખોલ. દાનાઈ રાખે તો તે જરા જેટલી નહીં પણ ઘણી જેટલી રાખ. ગરીબ માખાપને પેટે અવતર્યાથી અને ગરીબ ધંધો કર્યાથી તું શરમાતો ના. તું તહારી ગરીબાઈથી અથવા ઈશ્વર જે કાંઈ તને થોડું આપે છે તેથી લજવાતો ના. દુઃખમાં તું તે પરમાત્માના પ્રતિનિધિઓનો જય પોકારતો રહે. તેવો તું પણ થઈશ. વસંત! તું આસ્તે રહીને પ્રાર્થના કરીશ કે; “જટામાં ગંગાને ધરનાર હે સંદાશિવ! મસ્તક ઉપર કેશ પાશ ધરનાર હે ઉમાદેવી! તમારો જય થાઓ! વિભૂતિ લેપન કરનાર હે મહાદેવ! અને સુગંધી ચર્ચનાર હે પાર્વતિ તમારો જય થાઓ! કપાળમાં ચંદ્રને ધરનાર હે શંકર! અને સુંદર ત્રિપુરૂની આડ કરનાર હે ઉમિયાળ! તમારો જય થાઓ! જવાળા સમાન લાલ નેત્રવાળા હે જોળાનાથ! અને સીંદુરની બિંદી કરનાર હે શ્રી દેવી! તમારો જય થાઓ! ગળામાં મસ્તકોની મુંડ-માળાને ધરનાર હે ભગવાન મહારૂદ્ર! અને કંઠમાં મોતીની માળા પહેરનાર હે પાર્વતિ! તમારો જય થાઓ! શરીરે સર્પ ધરનાર હે શંકર! અને પુલના હાર ધરનારાં હે પાર્વતિ! તમારો જય થાઓ. ગળામાં હળાહળ વિખ ધરનાર હે નીલકંઠ! અને કંઠે હોલાની ઉપમાનો જેને સંબંધ અથવા તો કપોતનું બીજું નામ સૂત્ર કંઠ, અર્થાત મંગળ સૂત્ર, જેણે કંઠ ધારણ કરેલું એવાં હે જગદંબા! તમારો જય થાવ!” આવી પ્રાર્થના કરીને, હે વસંત! તું તહારાં સર્વ દુઃખડાં તેમને અર્પણ કર. આવીજ પ્રાર્થના તને નેક માર્ગ ઉપર ચલાવશે. આવીજ તહારી આજીવની પ્રભુનાં હુતો તહારાં સંકટો કાપી તને આડા ખડખડા માર્ગેથી અંજગો રાખશે.

તું નેકી કરલે દો દીનકા મેજબાન બે,

મનવા હાં તો દો દીનકા ગુજરાન બે.—ટેક.

કહાંસે આયા, કહાં જાયગુ, તન છુટા મન કહાં રહેગા?

મન કરના અભેમાન વે.—તું નેકી કર લે—૧

કોઈ દીન લુખા સુખા સાંધા, કોઈ દીન દુધ મલીઘા રાંધા,
કોઈ દીન છેટે તાનવે.—તું નેકી કર લે—૨
કોઈ દીન શાલ દુશલા અંગે, કોઈ દીન તુટા ફાટા નંગે,
કોઈ દીન ભોગે દાલન વે.—તું નેકી કર લે—૩
કોઈ દીન બાગ બગીચા બાડી, કોઈ દીન જંગલ ખીલ કિમ્બી,
જગત કપીર મમતાન વે.—તું નેકી કર લે—૪

દિલાસા—પત્ર.

(૩૨૩ મો.)

“ If solid happiness we prize,
Within our breast this jewel lies,
And they are fools who roam ;
The world has nothing to bestow,—
From our own selves our joys must flow,
And that dear but our home.”

Cotton.

હાદા ! મોતમાંથી બચવાનું સુખ, દૌલતના ઢગલામાં રમવાનું સુખ, આજુ ઈજતની પથારીમાં આઝોટવાનું સુખ, બચ્ચાં છોકરાંના રંગ આનંદમાં લોગવવાનું સુખ, સ્ત્રીના સદ્ગુણ સંગારમાં હરખાઈ હરખાઈને દેખવાનું સુખ, તંદુરસ્તી સાથની આબાદીના નિતરાં નીરમાં ઝબોકયાં મારવાનું સુખ, માનપાન અને જાહોજલાલીના મોજામાં નિરાંતે તરવાનું સુખ, એ સર્વ સુખો તમે ક્યાંથી ખરીદશો ? હાદા ! એ બધાં સુખોના સામાનની વિક્રી કરવા તમે કઈ દુકાને જશો ? હાદા ! કેથે સુખની શોધમાં ભટકતા ના. જે સંગીન સુખની તળપાપડ તમે કરો છો, તે અમુલ્ય રત્નો તો તમારી છાતીમાંજ સમાયલાં છે. તે મેળવવા માટે બહાર ભટકનારાઓ તો મૂર્ખાજ છે. દુન્યાંઈ દુકાનેથી એ સોદો મળવાનો નથી. આપણી પોતાની “ અંતઃકરણ હ્રદય એન્ડ દિલની કુંપની ”માંથી તે મુક્ત મળી શકે છે. તેને માટે પૈસાની જરૂર પડતી નથી. એ માલ જો આપણા ઘરનેજ છે, તો તેનું દામ શા માટે આપવું પડે ? પણુ-પણુ-ખર્ચું કહું છું, કે પૈસા, આબાદી, જાહોજલાલી, અને સર્વ સુખ સંપત્તિ વખતે પણુ એક આદમી સુખી કહેવાતો નથી. ઘણા પારસીઓ પરમેશ્વર પાસે એટલુંજ માંગે છે કે; “ હે

ખુદા ! બેહારમની બામહાદ સૂધી મહારી લાજ શરમ રાખજે ! ” પણ શેખ સાદી કહે છે કે; અબદુલ કાદર ગીલાની તો શ્રી મક્કા મધ્યેના કાબાની મશલુદના દરવાજા આગળ પડેલા કાંકરા ઉપર પોતાનું મસ્તક નમાવીને આમ બોલતો હતો કે; “ઓ પરવરદેગાર ! તું મહારી ઉપર બક્ષેશ કર ! જો હું પાપની સબને પાત્ર હોઉં, તો કયામતને દહાડે મને આંખે અપંગ આંધળો બનાવીને ઉભો રાખજે, કે લલાં માણસો સમક્ષ મને શરમાવું નહીં પડે.

૩એ બર ખાકે અજબ મી સુખમ; હર સહર ગેહ કે યાદ મીઆયદ.

અએ કે હરગીઝ દરામોસ્ત ન કુનમ; હીયત અઝ બદે યાદ મીઆયદ.

હર પ્રભાતે મહને મહારાં પાપની યાદ આવે છે; જેથી આજેજી ભરેલું મોઢું કરીને હું ખાક ઉપર મહાફ માથું પટકીને નમું છું ને બોલું છું કે; “હે પરમાત્મા ! હું તો તને એક પણ પશુ વિસરી જતો નથી, પરંતુ મજ ગરીબ સેવકની, તું સાહેબને કોઈ વેળાએ કંઈ યાદ આવે એટલુંજ માગું છું. અર્થાત, આ જીવતી જીંદગીમાંજ કાંઈ સુખની સ્થિતિ આખર થતી નથી, પરંતુ આત્માનો ઉચ્ચાર થતાં સૂધીની સ્થિતિનું સુખ હોય, ત્યારેજ આદમી સુખી કહેવાય છે. એક તવારીખી ઠાપલો કહું છું. એશીઆમૈનોરમાં ઘણાં-એક નાનાં નાનાં રાજ્યો હતાં, પણ તેમાં લીડીઆનું રાજ્ય ત્યાંના રાજા આલી આટીસે, ઈં ૨૦૦ પૂં સાતમા સૈકામાં સીધીયન લોકને પાછા હઠાવ્યા ત્યાર પછી, બહુ જોરાવર ગણાતું થયું. લીડીઅન લોક પિલાસજીયન હતા ને પછવાડેથી હરકયુલીસના વંશમાંના કોઈએ આ રાજ માંડયું હતું. લીડીઆ તથા મીડીઆ વચ્ચે ૬૦૧ની ૩૦મી સપ્ટેમ્બરે લડાઈ ચાલતી હતી, તે સુરજ આખો ઘેરાઈ ગયેથીજ બંધ પડી હતી. આલીઆટીસના બેટા કીસસે ૫૬૦થી તે ૫૪૬ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેણે એશિયાનાં સઘળાં ગ્રીક સંસ્થાનોને પોતાની સત્તામાં આણ્યાં હતાં. તે પોતાના બાપની સાથે રાજ કરતો અને દરેક જાતનાં સુખોમાં રમી રહ્યા હતા. સોલન, ઇસપ વિગેરે કેટલાક ગ્રીક વિદ્વાનો તેની પાસે હતા. તેણે એક પ્રસંગે સોલનને પૂછેલું કે; “ત્યારા જોવામાં મહારા કરતાં શ્રેષ્ઠ સુખી કોણ આવ્યું છે ?” સોલને ઉત્તર વાળ્યો હતો કે; “માણસે જ્યાં જગી પોતાની જીંદગી સુખમાં પૂરી નથી કરીધી ત્યાં જગી તે પૂરે સુખી છે એમ કહેવાય નહીં.” જ્યારે સાઈરસની સામે લડાઈ કરતાં તે હાર્યો ને રાજધાની સારડીશ શત્રુને હાથ ગઈ, ત્યારે સાઈરસના હુકમથી તે જીવતો બળી મરવાને ચિતા આગળ આવી ઉભો ! એટલામાં તેને સોલનનું કહેલું યાદ આવ્યું, ને તેણે ત્રણ વાર સોલન ! સોલન ! સોલન ! એમ પોકાર કરીધો. તેનું શા માટે નામ દીધું તે વીશે તેને પુછતાં સાઈરસે પણ તેની હકીકત સમજીને તેને જીવતો રાખી પોતાનો દોસ્ત કરી-માન્યો હતો, અને

સાઈરસે એટલાં ઉપરથીજ બોધ લીધો, કે આજે ચઢતી તો કાલે પડતી છેજ, માટે રાજવૈભવનો ગર્વ નહીં કરવો. બનાવ શું બન્યો તે સમજે વસંત. ઉપલાં શહેરોની આબાદાની ત્રણ સંકા સુધી ચાલી હતી. તેઓએ પાછલા રાજાઓ પાસે પોતાના હકની મંજૂરીઆત લીધેલી, તે સંબંધી કેટલુંક દફતર ચાલેલ પાંચમાના એક અમલદારે સંતાડ્યું હતું; ને તે ઉપરથી તેઓએ મહારાજાનું લય ન રાખતાં તેને મરણતોલ માર મરાય્યો હતો. તે શહેરોએ સ્વિકરના રાજાને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મેલી ખીજ એકને બેસાડ્યો હતો. આવી ચઢતી પડતી છતાં ગર્વ વધ્યો. તે શહેરના વેપારીઓની દોલત એટલી બધી હતી, કે એક પ્રસંગે બાલ-નાચમાં-રૈયત લોકની ૬૦૦ સ્ત્રીઓને પોતાનાં કરતાં વધારે વધારે શણગારાયલી જોઈ, દેખી નહીં ખમાયાથી, ફ્રાન્સની રાણી દિલગીર થઈ ત્યાંથી ઉઠીને ચાલી ગઈ, અને રાજવૈભવનાં ગમે એટલાં સુખો છતાં તેને ભારે જખમ થયો, અને તુટેલાં દિલથી તેણી જુરી જુરીને મરી ગઈ. હે વસંત! સુખી તો તેજ, કે મરણની ઘડી સુધી જે નિરાંત અને શાંતિનું સુખ મેળવે; બાકી ચાલુ જીવંતમાં સુખી તો કોઈજ કહેવાય નહીં.

રજ્જીર સુખિયા કોઈ ન દેખ્યા,
જ્યાં જોઈ ત્યાં સુખદું ન હોય મેરે લાલ. ૨૦૧. ૧
જમીં બી દુખિણી આસમાન દુખિયાં,
પવન પાણીને સુખ નવ કાંઈ મેરે લાલ. ૨૦૧. ૨
ચંદા બી દુખિયા સુરજ બી દુખિયા
નવ લાખ તારાને સુખ નવ કાંઈ મેરે લાલ. ૨૦૧. ૩
રાજા બી દુખિયા પ્રજાબી દુખણી,
નરનારીને સુખદું નવ કાંઈ મેરે લાલ. ૨૦૧. ૪
જોગી બી દુખિયા ભોગી બી દુખિયા,
તપસી સંન્યાસીકું સુખ નવ કાંઈ મેરે લાલ. ૨૦૧. ૫
મહંદરકા પુત જતી ગારખ બોલ્યા,
બજન કરે સોઈ નર સુખિયા મેરે લાલ. ૨૦૧. ૬

ખુદાંઓ મોતને શોધે છે-પણ મોત તો જીવાનોને શોધે છે !

“ કૃષાંમાંથી પાણી કાઢવાની ઘટમાળ, જેને રેંટ કહે છે, તે કેવી છે ? એક ફરતા મોટા રેંટ ઉપર સેંકડો માટીના ઘડાઓની અથવા લોટકાંઓની માળા પહેરાવેલી હોય છે, તે ચક્રની ગતિથી ફરે છે. કૃષાનાં પાણી સૂધી પહોંચેલી તે માળા ફરે છે ત્યારે એક બાજુથી તેમાં ગ્રાહવેલા ઘડા ઉધે

મોઢે નીચે ઉતરે છે, તે પાણીમાં જઈ ત્યાં ભરાઈને ખીજી ખાબુથી મુલતે મોઢે ઉપર આવીને ખાલી થાય છે, અને તે વળી પાછાં ઉઘે મુખે નીચે ઉતરી ભરાઈ આવીને પુનઃ ખાલી થાય છે. આવો ક્રમ સતત ચાલુજ હોય છે. નીચે જાય છે, ઉપર આવે છે, ભરાય છે, ઠલવાય છે, એવા એના ક્રમ પ્રમાણે ભર નિકળ થયાજ કરે, એમાં જેમ આશ્ચર્ય જેવું કાંઈજ નથી, તેમજ આ જગત પણ એક ઘટમાળા છે, તેમાં પ્રાણીઓની વાર-વાર એક દેહમાંથી ખીજા દેહમાં અવતરવા મરવા રૂપ ભર નિકળ થયાજ કરે છે. સ્ત્રીઓ ગર્ભવતી થાય છે, પ્રસવે છે, વળી ગર્ભિણી થાય છે, તથા પ્રસવે છે. પછી પ્રસૂત થયેલું બાળક જીવે કે મરે, તે તેના પ્રારબ્ધ ઉપર આધાર રાખે છે, પણ ભર નિકળ તો થયાજ કરે છે. એક ઝીણા કીડાથી તે બ્રહ્મદેવ સૂધી સર્વ પ્રાણી, અને આખું જગત, એ નિયમ પ્રમાણે અવતરે છે, અને મરે છે." જૂઓ; શરૂઆતમાં સાધારણ સાંકડા વિચારો અને ટુંક જ્ઞાનથી, પણ પાછળથી સંપૂર્ણ વધેલી વિદ્યાઓને આધારે, કુદ્રત કિંવા મનુષ્યની તપાસ કરવામાં એટલો મોટો તકાવત અને ફરક નજરે પડે છે, અને એ બંને તપાસનું અનુમાન એકેકથી ઉલટું જણાય છે; પણ ખરું અનુમાન કિયું છે તે પારખી કાઢવાને વિશાળ અને જાત જાતનાં સાયન્ટીફિક જ્ઞાનની અતિશય જરૂર પડે છે. ઇનશાન પર દુઃખ પડે છે, ને તે તેને લાગે છે, તેથી કરી સામાન્ય નકારી ચીજો, બાબતો, કર્મ સંજોગો વિગેરેનો ખ્યાલ હસ્તીમાં આવ્યો છે. અને ખીજું તો ઇનશાન એવો ખોટો ફાંકો રાખે છે કે, આ જગતમાં તે સર્વેથી અગત્યનો દરજ્જો ધરાવે છે, તેથી દુઃખમાંથી છુટો થઈ જીવંત લોગવવાની ચોક્કસ આશા રાખે છે. આદમીએ પોતે, દુઃખ વીશે એવા એવા ખોટા ખ્યાલો ઉત્પન્ન કીધા છે. દુઃખને એટલું મોટું રૂપ આપી, તેને વિષે ભેદ ભરમનો અને નહીં સમજી શકાય એવો ગુપ્ત વિચાર ખાંધી દીધો છે, કે સાર્વજનિક સુખ અને જે જે સાડું જેવું છે તે સામે તે કેવળ પાટા ખાંધીને આંધળો થઈ બેઠો છે. દુઃખનો ખરો મર્મ અને ભેદ સમજતો ન હોવાથીજ, માણસ પોતાનાં કૃત્યથી ખીજાને નુકશાન કે દુઃખ થાય છે કે નહીં, તેનો વિચાર કરતો નથી. આગલા જમાનાના લોકોમાં પોતાનો સ્વાર્થ ગુમાવીને પણ માણસ જાતનું સુખ વધે તેમાંજ પોતાના બેહેસ્તનો માર્ગ ખુલ્લો થયેલો સમજવાનું ધોરણ હતું. સત્યુગમાં તો મનુષ્ય માત્રને, પોતાનાં કૃત્યથી જરા જેટલું પણ દુઃખ નહીં પહોંચે, તેની ભારે કાંક્ષા રાખવામાં આવતી, કેમકે ભાઈબંધાને દુઃખી બોવા એજ નર્ક વા દોષખનો દરવાજો બોવા બરાબર ગણાતું.

શુનીદમ કે મરદાને રાહો ખુદા; દીલે દુશમનાંરા ન કરદંદ તંગ.

તુરા કએ મએસર શવદ ઇન મુકામ; કે બા દુસ્તાંનત બેલાફરતો જંગ.

મેં બરાબર સાંભળ્યું છે, કે ઇશ્વરના માર્ગે ચાલનારા પુરૂષો શત્રુનાં પણ દિલ દુઃખવતા નોત્તા. ત્યારે હે નકારા! ઇશ્વરની દરબારમાં ત્હારી કયાંથી જગા થશે? કાં કે તું તો દોસ્તો સાથે પણ ઝગડો કરીને મિત્રનાં જીવનને પણ ઘા કરે છે. ઇતિહાસમાં લખ્યું છે કે, અહિયા કરીને એક માણસ સારા લેખક હોવાથી ઘણો પ્રખ્યાત હતો, તેથી રાજકુમારો, તથા અમીરજાદાઓ તેની પાસે સારા અક્ષર કહાડવાનું શીખતા હતા. એક દિવસે વઝીરની પાસે તેનાં કોઇયે વખાણ કર્યાં કે, તે લેખણ ઘણી સારી ઘડી શકે છે. વઝીરે તેને બોલાવીને કલમ ઘડી આપવાનું કહ્યું. તેણે ઘણી સંભાળ અને કુશળતાથી કલમ ઘડી આપી, એટલે વઝીરે તે કલમથી પાદશાહી ફરમાન લખ્યું, અને પોતાના અક્ષર ઘણા સારા લખાયાનું પોતાને જણાવ્યું; એટલે તેને ૧૦૦૦ રૂપિયા રોકડા અને પોશાક આપ્યો. તે લઇને પોતે બહાર નિકળ્યો, અને પોતાના ઘર આગળ પહોંચ્યો એટલામાં તો પાછે પગલે વઝીર પાસે વળી જઈને કહેવા લાગ્યો કે; “કલમ ઘડવામાં એક બારીકી રહી ગઈ છે, તે જો આજ્ઞા હોય તો પૂરી કરૂં.” વઝીરે પેલી કલમ તેને પાછી આપી, એટલે તેણે ચાકુવડેકલમની અણી કાપી નાંખીને, પોશાક તથા રૂપિયા વઝીરના મ્હોં આગળ પાછા ધરી દીધા. વઝીરે આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું કે, તમે શા માટે આમ કર્યું? ત્યારે તે બોલ્યો કે; “જ્યારે હું મ્હારાં ગરીબ કુટુંબાંની પાસે ગયો ત્યારે કુરાનની આયત મને સાંભરી આવી; તેનો અર્થ એવો છે કે; “હાજર કરો જલ્દીમાં ઉનકે શરીક ઐર મદદગારોં કે સાથ.” આ ઉપરથી મને ભય ઉપજ્યું કે, કદાપિ આ કલમથી કોઈ ગરીબ, નાવારસ, અને નિદોષને માટે આપ જુલમ અને સિતમનો હુકમ લખો, તો હું આશ્રય દેનાર તરીકે અપરાધી થાઉં, અને આપની સાથે હું પણ સપડાઉં અને દોષજનો અધિકારી થાઉં; કેમકે તે હુકમ લખવામાં મ્હારો પણ કાંઈક અંશ આવે છે. એટલા માટે એ કલમ મેં કાપી નાંખી!”

“માટે તમે ગમે તેવી સ્થિતિમાં હો, તમારો ધંધો ગમે તે હોય, પરંતુ જો તમારે બળ, ઉપયોગીપણું, અને વિન્યનો અંશ પણ જોઈતો હોય તો તમારે સ્વસ્થપણું અને મનોશાન્તિ જેવા ગુણોને કેળવી કેળવીને તમારું વિચાર બળ એક જગાએ એકઠું કરતાં શિખવું જોઈશે. કહાય તમે ધંધાદારી હો અને કોઈ સંકટમાં આવી પડ્યા હો; તેથી તમે બહારાઓ અને ચિડાઉ બનો, એ સંભવિત છે; પરંતુ એવી માનસિક સ્થિતિમાં કાયમ રહેવાથી જરૂર માકુંજ પરિણામ આવવાનું. કારણ કે, જરૂર માનજો કે, જ્યારે ચિંતા ન્હાની બારીએથી પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે બુદ્ધિ મ્હોટે બારણેથી છટકી જાય છે. ચિંતા ને ચિંતા સમાન ગણવામાં આવે છે તે યથાર્થ છે.” ચિંતા કરવી, તે ખોટાં કર્મ રખેને થઈ જાય તેનીજ કરવી. કેમકે ખોટાં કર્મ મર-

જુના લય વગર બંધ પડતાં નથી, અને મરણના લયતું તત્વ બરાબર જેઓ સમજે છે તેઓ લલાં કર્મ તરફ જ દોરાય છે, જેથી તેઓ નેકીથી એવી રીતે ચાલે છે, કે તેમને દુઃખજ થતું નથી. જો દુઃખથી મોકળા રહેવું હોય તો મરણના લય વિષેનો વિચાર, હે બંધુઓ, તમે જરૂર રાખો. કાંકે

આ તન રંગ પતંગ સરીખો, જતાં વાર ન લાગેજ,
અસંખ્ય ગયા ધન સંપત્તિ મેલી, ત્હારી નજરો આગેજ.
અંગે તેજ પ્રલેલ લગાવે, માથે છોગાં ધાલેજ,
જોખન ધનતું જોર જણાવી, છાતી કાઢી ચાલેજ.
જેમ ઉંદરડે દારૂ પીધો, મસ્તાનો થઈ ડાલેજ,
મગરૂરીમાં અંગ મરોડે, જમ તમ મુખથી બોલેજ.
મનમાં જાણે છે મુજ સરખો, રસીઓ નહીં કોઈ રાગીજ.
બારી તાકી રહી બિલાડી, લેતાં વાર ન લાગેજ.
આજ કાલમાં હું તું કરતાં, જમડા પકડી જશેજ.
બ્રહ્માનંદ કહે એતો જ્ઞાની, અંત ફજેતી થશેજ.

ઈરાંનના પાદશાહ નોસીરવાન અદલના સખુનો એજ છે, કે એક આદમી જો કદાચ માથામાં મગરૂરીનો પવન રાખતો હોય, તો તેના કરતાં એક નમ્ર-તાવાળો ગુન્હેગાર લલો. નેબુઝુદ; ફેરાઉન, નીમરોદ, શેદાદ, હામાન અને કાઝન જેવા બળવાન, પુરાતન જમાનીમાં મોટામાં મોટી હકુમતવાળા હાકમે અને જોરેમંદ બાદશાહો થઈ ગયા છે, પણ ઇતિહાસ જણાવે છે કે, એઓએ ખુદાના ફરમાન સામે માથું ઉંચક્યું હતું, જેથી મગરૂરીના મહા પાપની કાળી ટીલી તેઓના કપાળે ચોંટી. એટલુંજ નહીં, પણ પોતે પોતાને માટે ઈશ્વરિ દાવો કરીને પોતાને પ્રભુ સમજવાની ગુમરાહી કરી હતી. જેથી કુદ્રતનો કોપ ઉતર્યો, ને તેઓની પુન બેખ જેહાંનમાંથી ઉખડી ગઈ, અને તેઓની પાદશાહીની પાયમાલી સાથે તેઓના મુલકો પણ સદાબરા નાશ પામ્યા. વળી તેઓને મોતનો વિચારજ નહોતો, તો પછી મોતનો લય તો રાખેજ શેના ? આખરે મૂવા ત્યારે નાચું અંગ ઢાંકવા સાડ કફનનો કકડો પણ મેળવવો મુશ્કેલ થઈ પડ્યો. હે શ્રીમતો ! અરે માલેતોબરો ! તમારાં ચાલતાં ચલ-ણમાં અભિમાનને અડકતા ના, દુઃખીઓને દિલાસો આપજો, અને નમ્રતાને દર રોજ વ્યસનની માફક વધારતા જજો. કેમકે જ્યારે ખુદાવીંદની પુષ્કળ મેહેર બાની ઉતરે છે, ત્યારેજ ધુણ મરવાનુંતો છે. કેમકે પરમાત્માની અપરંપાર મેહેર લેહેર એ તો તમારી કસોટી છે. માટે ખુરાઈ ત્યાગ કર, તું માન મેળવીશ.

વિલાસ ને વળી વિપયમાં, જે વેળા વપરાય;

લાભ ન લાધે ને થકી, હાનિ. ઉલટી થાય.

ચીનના પાદશાહે મહોટા શિકંદર બાદશાહને પૂછ્યું કે, “રાજ્યની પ્રાપ્તિનો

સ્વાદ તમે કંઈ ચીજમાં દીઠો ?” ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યું હતું કે, “ત્રણ પ્રકારમાં. પહેલો એ કે, વૈરીને વશ કરવો. બીજો એ કે, શુભેચ્છક અને ખેરબાહ મિત્રોની પદવિયો વધારી તેમનું ભણું કરવું. ત્રીજો એ કે, કોઈ પણ વાખાનો મારેલો માંગવા આવે તેની આશા પૂરી કરવી, અને તેમને દાન આપવાં. આ ઉપરાંતનો રાજપ્રાપ્તિનો લાભ જે લેએ તે માલ વિનાનો સમજવો.” પૈસે અથવા અધિકારે હું બળવાન છું, એ ભરોસે કોઈનો ઘાત કર્યો નહીં. આપણને મોટો આશ્રય છે, અને જેનો ઘાત કર્યો છીએ તે કેવળ દુર્બળ છે, માટે તે આપણને કાંઈ ઉપદ્રવ કરી શકશે નહીં, એવું સર્વથા મનમાં આણવું નહીં. તે કેવો પણ ગરીબ હોય, તોએ તે કોઈ વખત ક્યે ઠેકાણે કંઈ યુક્તિએ વેર વાળશે, એ કહેવાતું નથી. એક વાર વેર પડ્યું એટલે તે મટવું કઠણ પડે છે. મોટો જખરો રાજ હોય તેને પણ મારનારા મારી શકે છે. વેર લેવાને પોતાના જીવ ઉપર જે આદરે તે હજાર યુક્તિએ પોતાનું વેર લે. હરકોઈ બુદ્ધી ડાઁત્રી પણ રાજના ઘરમાં પણ આગ ઘાલી શકે. હર કોઈ એક ગરીબ મોટા બળવાનના છોકરાનો જીવ લઈ શકે. એટલા માટે હૈયું કઠણ કરીને, જે બદકાર લોકોને દુઃખ દે છે, તેણે લાંબી નજરે જોવું. બદકારી પાછળ દુઃખ આવતુંજ છે.

હે બંદાઓ ! હે ચંદાઓ ! તમે તમારાં દુઃખી પડોશીઓનાં દુઃખો કમી કરવા સાફ ઠરાવ ભરેલાં થાવ, જરૂર ખુદા તમારી સહાય કરશે; જરૂર તે તમારાં પણ દુઃખડાં ભાંગશે. એક નિર્ધન માણસે કોઈ દ્રવ્યવાનના ઘરની પાસે રહેતો હતો, અને ભૂખમરાથી તે પીડિત હતો; પણ પોતાની સ્થિતિ કોઈને જણાવતો ન હતો. એક દિવસે તે ધનવાનનો છોકરો પેલા દીનના ઝુંપડામાં ગયો. ત્યાં તે પોતાનાં છોકરાં સહિત જમતો હતો. તે જોઈ ધનાઢ્યનો છોકરો ભૂખ્યો હતો, તેને તેમની સાથે જમવા બેસવાનું મન થયું; પણ પેલા ગરીબે તેને કાંઈ ખાવાનું આપ્યું નહિ; અને તેનો કશો સત્કાર પણ કર્યો નહિ. એટલે તે છોકરો રડવા સરખું ક્યામણું મ્હો કરીને પોતાના ઘરમાં પાછો ગયો. તે જોઈ તેનાં માબાપે તેના બેઠનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તેણે પાડોશીના ઘરની વાત કહી. એટલે નાના પ્રકારનાં વાનાં તેને ખાવા માટે મંગાવ્યાં; પણ તે ઉપર લક્ષ ન આપતાં-પાડોશીના ઘરની વાત સંભારીને હઠીલા છોકરાની પેઠે રડવા લાગ્યો; અને બોલ્યો કે, પાડોશી પોતાના ઘરમાં ખાય છે તેજ મારે માટે મંગાવો. બાપે ઘણી રીતે તેને સમજાવ્યો પણ તેણે આડાઈ ઓડી નહિ; ત્યારે નિરૂપાય થઈ તેની હઠથી કંટાળીને પાડોશીને ઘેર ગયો, અને માંહેથી તેને બહાર બોલાવી કહેવા લાગ્યો કે, “અહો ભાઈ ! તમારાથી મને દુઃખ થાય એવું કરવું તમને ઘટતું નથી.” તે બોલ્યો કે, મ્હારાથી કોઈને પણ દુઃખ થાય એવું પ્રભુ ના કરે. પૈસાવાળો કહે કે; “મ્હારા દીકરાએ જમવાની ઇચ્છા કરી છતાં તેને જમાડ્યો

નહિ, એ કરતાં વધારે ખીણું શું રહ્યું છે ? તે હઠ પકડી બેઠો છે. જે કાંઈ આપિયે છિયે તેથી મનાતો નથી, અને તે તમારા ઘરનું ખાવાનું માગે છે.” આ વાત સાંભળી પેલા દીન પોતાની ડોક નીચે ઘાલીને બોલ્યો કે; “અહો શેઠ, આ વાતમાં કાંઈ ભેદ છે, માટે આપ એ વિષે મને પૂછો નહિ.

તુજને ચડવા તાજે ઘોડો પ્રભુએ દીધો કરી કૃપાય;
દીન કળ્યો દુઝળો ગધધાપર તેના પર તું કરજે સાંચ,
રાંકતણા ઘર આગળ ધૂણી તેને તું નવ સમજશ આગ;
પણ ધૂણી જે આંખે આવે, તે સળગે તેને મન આગ.

પેલા પૈસાવાળાએ તે દીનના મનની વાત કહેવાને ઘણો આગ્રહ કર્યો; ત્યારે તે બોલ્યો કે, “અમે જે ખાતાં હતાં તે તેને આપવા યોગ્ય નોહોતું.” આ ઉપરથી તે ધનાઢયે કહ્યું કે, કોઈને યોગ્ય અને કોઈને અયોગ્ય એવું ખાવા વિષે હોતું નથી. ત્યારે તે દીને ઉત્તર આપ્યો કે; “કુરાનમાં લખ્યું છે કે, કોઈ નિરૂપાયથી પીડિત હોય તેને અયોગ્ય હોય તે યોગ્ય જણાય છે અને જે મૂળે તે ખાઈ લે છે. અમારા ત્રણ દિવસ ખાધા વિના વિત્યા અને મારા હાથમાં એક દાણો સરખો પણ ન હતો. ન્યારે કાંઈ ઉપાય ન ચાલ્યો ત્યારે એક પાઠરમાં જઈને મુવેલા ગધેડાનું માંસ લઈ આવ્યો, તે એમનું એમજ અમે ખાતાં હતાં. તે કાચું માંસ તમારા દીકરાને આપવાને મને ઘણું અયોગ્ય લાગ્યું. ખરી વાત આમ છે.”

સુખ ચેતમાં આપણી વહી ગઇ સઘળી રાત;
શું યુજ્યું છે અમ ઉપર, એ નવ જાણો વાત.

પેલા પૈસાવાળો આવી વાત સાંભળીને ગદગદિત કંઠે બોલ્યો કે; “હાય ! હાય ! ન્યાયને દિવસે મને પૂછવામાં આવશે કે, ત્હારો પાડોશી આવી રીતે પીડિત હતો અને તેં તેની સંભાળ કેમ ન લીધી, તો હું તેનો શો ઉત્તર આપી શકીશ ?” એમ કહી પેલા દીનનો હાથ ગાલી તેને પોતાને ઘર તેડી ગયો; અને પોતાની પાસે જે કાંઈ રોકડ માલમતા હતી તે સર્વેમાંથી લાઈઓ જેમ ભાગ વહેંચી લે તેમ તેને અર્ધોઅર્ધ લાગ આપીને વિદાય કર્યો.

આ ઉપરથી તેનું અંતઃકરણ સ્વચ્છ હોવાથી સ્વપ્નમાં તેને કોઈ એમ કહેતું જણાયું કે, “અહો શેઠ ! આજે તેં ત્હારા પાડોશી સાથે લલાઈ કરી અને પ્રભુનું ભય માન્યું, તેના કારણથી ત્હારા જીવતરના અપરાધ ક્ષમા કરવામાં આવ્યા છે. એટલે હવે ત્હારા ધનમાલમાં તને લાલ થશે; અને સ્વર્ગમાં ત્હારો ખરાબરિયો થઈને તું બેસીશ.

અરે ! દુઃખીને સહાય થવા સાડ, દર્દીના હમદર્દી થવા સાડ પોતાનો જાન પણ સફે કરનારા ક્યાં છે ? નોટીંગહામ ખાતે નીપળેલાં ડોઁ આરથર ચાર્પના મરણે પણ આ વિષય માટે એક પાત્ર પુરું પાડ્યું છે. આ તખીએ

લોહીના ઝેહેરની ખિમારીથી મરણ પામેલાં એક બાળકની લાશની તપાસ લેતાં એક અતિ ઘણો ખારીક જખમ મેળવ્યો. કમનસીબે તે જખમમાંથી તે કાતેલ ઝેર તેના પોતાના શરીરમાં ફેલાઈ ગયું, અને અંભમમાં તે પણ એજ દર્દના લોગ તરીકે આશાવંત સુઓ. આવાં કામ કરી સુખી હાલત પ્રાપ્ત કરનારો એક નર છે, હે વસંત ! ખડું કહું છું. અરે એવો હિંમતવાન નર તે કોણ હશે ? તેનું નામ “ નકકી ઠરાવ ” છે. તેનું ઠામ પૃથ્વિને છેક છેડે છે. તે “ સુખ-શેઠાણી ” ને ઘણે દુરથી જોઈ શકે છે. તેણીનું મંદિર પૃથ્વિના કુવની પેલે પાર હોય તોએ તેની આંખોની નજદીક તે દિસે છે. તે ચાલીને તે મંદિરે પુગે છે, પછી તેમાં દાખલ થાય છે, અને ત્યાં બથુક રહે છે.

હે વસંત ! એટલું તું ભરોસાથી માનજે, કે એક લોભી કંબુસ સોનું મેળવવાને ખાતર બધ્યાં પણ વેચે, ખીસું ખાલી થવાની ધાસ્તીથી લાચાર અને નાતવાન માખાપને મરવા દે, પણ ખોટો પૈસાએ ખરચતો નથી. રે ! પૈસા તે આદમી સાથે શો સંબંધ રાખતો હશે ? શું જીવંતી કરતાંએ તે વધારે છે ? હા; તે લોભી તો એમજ માને છે. પૈસામાંજ સર્વ સુખ સમાયલું છે એમ તે ગણે છે; પરંતુ તે મધ્યેથી સુખ શોધતાં આખરે તો તે દુઃખમાંજ દહાડા કહાડે છે.

દર ખીયાબાને ખુશ્કો રીઝે રવાન;
તેશનેરા દર દેહાંન ચે દૂર ચે સદ્દક.
મર્દ ખીતુશૈ કે ઉફતાદ અઝ પાએ;
દર કમરખદે ઉ ચે ઝર ચે ખબ્દક.

સૂકાં ખીયાબાન જંગલમાં, અને વળી પારા તથા રૂપાંની ચાલતી રેતીમાં પાણીની તરસ લાગેલા તરસા મુસાફરનાં મોઢાંમાં તો શું મોતી કે શું શીપ બંધે એક સરખાંજ છે. એક મુસાફર જો ભુખનો માર્યો માર્ગમાં તુટી પડે તો તેની કમરે બાંધેલું સોનું ને ઠિકરાં બન્ને સરખાંજ છે. એવા સર્વ મનુષ્યોને, જે સુખ તેઓ શોધતા હતા તે સુખ આવતું જણાય છે, અને તેમનો આત્મા, જેમ દારૂના ઘેનથી માંજુસ ઘડીલર દુઃખ ભુલી જઈ પોતાને બાદશાહી સુખમાં પડયો માને છે, તેમ મધુર આનંદમાં રમતો હોય એમ દેખાય છે. પણ અફસોસ ! વ્યાધિ આખરે આવી પહોંચે છે; અગર કોઈ મહાન ચિંતા, કે લાલચ, કે સંકટ, હદ વિનાનાં તેના આત્મા ઉપર એકાએક ટુટી પડે છે, અને એનું માની લીધેલું સુખનું ચીર છેદન લેદન થઈ ગાસો બને છે. આયુષના દોરડાંએ જીવને શરીર સાથે જીકડીને બાંધી રાખ્યો છે. તે દોરીને કાળ રૂપી મોટો ઉંદર ફેરે છે, કાતરે છે, અને પળેપળ દોરાના તાંત કરડીને તોડયા કરે છે. એવી રીતે દોરીના બધા તાંત તુટવાથી જીવ છુટે છે, અને તેથી જેમ માટીનો ઘાડવો પુટે છે તેમ તે પુટી જશે, અને કુતરા તથા શિયાળની માફક

જમડો તેને હુટી જશે. ભાઈ ! ત્હારા હવસોજ ત્હારા ખરા શત્રુઓ છે.

માટે હે બંધુ ! દુઃખનાં રોડણાં રડયા કરવા કરતાં દુઃખનેજ આવતું અટકાવી શકે. નઠારી સ્ત્રી મળી તો તેમાં શું થઈ ગયું ? ઘરમાં ઘોંટાળો ચાલવા માંડ્યો તો તેથી શું આવી બન્યું ? સંસારમાં કચડાવો થયો તો ભલે. પૈસા હુટાઈ ગયા તો છા ! ગરીબીમાં આવી પડયા તેને શું છે ? તમે તમારી સેવા બજાવો, તમે તમારું કામ કરો રે ! એ તો બધું હેબકાવા સાડૂ આવવાનું ને ચાલ્યું પણ જવાનું. તમે તમારા ધંધા ઉદ્યોગમાં લાગી જાવ, અતે દુઃખ પોતેજ થાકી કંટાળીને ચાલ્યું જવાનું. અતિ ઘણી ગરીબ સ્થિતિમાંજ ભાષા-શાસ્ત્રિ મરે લખવા વાંચવા શિખ્યો હતો કેની' ? અતિ કંગાળ અવસ્થામાંજ પ્રોફેસર મુરે પોતાની કેળવણી લીધી હતી કેની' ? અતિશય દયાજનક ગરીબીમાંજ વીલ્યમ એમ્મર્સે પોતાનો અભ્યાસ એક પણ રાત ઉંઘ્યા વગર, અને દિવસે એક પણ કલાક આસાએશ મેળવ્યા વગર વધાર્યો હતો કેની' ? વીલ્યમ કૅબેટને ભારે મુશીબતો વચ્ચે ફક્ત બ્યાકરણ શિખતાંજ સેકંડો વિપત્તિ વેઠવી પડી, એવી તેની અનાથ હાલત હતીજ કેની' ?

તમે જુઓજ છો, કે દરરોજ સૂર્યના ઉગવા અને આઠમવા સાથે માણસની જીવાની ક્ષય પામતી જાય છે, તથા ઘણાક મોટા કારભારવાળા વેપારીને જતો કાળ જાણવામાં આવતો નથી. વળી બીજાં માણસોનો જન્મ, જરા, વિપત્તિ અને મરણ જોવામાં આવે છે, તેમ છતાં લોકોને ત્રાસ પણ ઉપજતો નથી. માટે એમ માલમ પડે છે, કે મોહથી ઉત્પન્ન થયેલા અસાવધ-પણાનો દારૂ પી કરીને જગત્ નરૂં છાકટ થયલું છે.

સુખીઓ સખ સંસાર આવે આર સોવે;

દુખીઆ દાસ કબીર ગાવે આર રોવે.

મ્રણુ ! મોત માગું તે પહેલાં મારી નાખ !

શરીરની ટીપટાપ કરવાથી શરીર કોહીને ખાક થતું અટકતું નથી, એમ તમે જાણો છોજ. વળી તમને ખબર છે, કે ઈશનનો ગુસ્તાફ પાદશાહ પોતાનો ખોરાક તોલી તોલીને તોલા માસાનાં વજનથીજ ખાતો હતો, તે પણ મૂંઝો, અને જરમનીનો પ્રિન્સ બીરુમાર્ક એધીની માફક ખાતો હતો તોએ તે ઘણા વરસ જીવ્યો, અને તેનું રાજદારિ ભેળું જેમનું તેમ રહેવા પામ્યું હતું; પણ આખરે તો તે પણ મૂંઝો. એટલે શરીર સંભાળવાથી કાંઈ જવાતું નથી. મનુષ્ય પોતાના મન ઉપર પોતાનો જીવનમાળો ચલાવી શકે. મનમાં પાક

ધૃષ્ટિ હોય અને તેની સાથે સંપૂર્ણ સુખનો તે આહ રાખતો હશે તો તે ગમે તે સ્થિતિ, ગમે તે ધંધા, કે ગમે તે ધર્મનો હશે તોપણ દુઃખના ધુળરામાંથી જરૂર મોકળો રહેવા પામશે. જો એક મુસલમાન ખરો ધાર્મિક હશે, પોતાનું આત્મ જીવન મહમદની શિક્ષા પ્રમાણે ગાળ્યું હશે, મહમદનાજ વિચાર કર્યા કીધા હશે, મહમદમાંજ રમણ કર્યા કરતો હશે, તો તે મૃત્યુ પછી, પ્રકૃતિના નિયમ પ્રમાણેજ જે કાંઈ તે આખા જીવનમાં આતુરતાથી ઈચ્છતો હતો તેવુંજ બેહેસ્ત પામશે. વેદાન્ત પણ એમજ કહે છે, કે પ્રકૃતિમાં એવો ખીજો નિયમ નથી, કે જે આમ થતું અટકાવી શકે. પોતે જેવું ધારતો હતો તેવુંજ સ્વર્ગ તેને મળશે. અને લોભ્યાની ભુખ તો કબરની ખાકથીજ ધરાશે. માટે હે ભેરાદરો ! રે બંધુઓ ! આ દુન્યાઈ મુસાફરખાનામાં જે કોઈ મુસાફર મળે તે સાથે હળીમળી ચાલો, નેક વિચારથી વર્તો, પછી તમને આ મુસાફરીમાં કડવો અનુભવ મળ્યો, એમ કહેવાનો વખત નહીં આવે. આ ૩-૫ દહાડાનાં મુસાફરખાનામાંથી તમારો પડાવ ઉઠી જાય, ત્યારે તમે હસ્તે સુખડે ચાલ્યા જાવ.

નગર તુંમારા રખો મુસાફર,
એલે વતન અપને;
બોલા ચાલા માફ મીલેંગે,
ફેર કયુ સપને.
હમ પંચી પરદેશી મુસાફર,
આએ સેલાંની;
રહે તુંમારી બસતી જગ લગ, થા દાંના પાંની.
યાદ કરો કોઈ દીન તુંમારી, હે ખીચ જીંદગાંની;
બલે થે યા પુરે રખીયો, માયા મેહરખાંની.
જુદાઇગી કે સખબ હમારા, લગા જીવ તપને;
બોલા ચાલા માફ મીલેંગે, ફેર કયુ સપને.

"To be afraid to die, or wish for death,
Are words and passions of despairing breath:
Who doth the first, the day doth faintly yield;
And who the second, basely flies the field."—*F. Quarles.*

તાઈશ ઝી-નાઓ બ્યઓથનાઈશ બ્યેન્તે, યએપૂ અસ પઈરી પોઉફ્યો
ઈથ્યેજે=દુષ્ટ વિચાર કરનારા આશ્મોગો પોતાનાં પુરાં કામોથી આપણુ ગરીબ,
રાંક અને નિર્દોષોને બિવાડે છે ખસ, પરંતુ યાદ રાખજો, કે તેમના જલમ
ખત અતે ખરાખી તો તેમનીજ કડે છે, અને તે સઘળાઓનો નાશ તેમનાં ભુંડાં
કુત્યોથીજ થવાનો છે. આવા આશ્મોગોનાં કામો શુભરાહી ભરેલાં, ખોટો ને
ઠગાઈનો માર્ગ બતાવનારાં હોય છે. એ કામો કીધાથીજ તેમને પીડાકારી ભોગ
વવી પડે છે, અને તેમની આ અને પેલા ભવમાં હાનિ ને ખરાખી થયા વગર
રહેતીજ નથી. દાનાવોનું કહેવું છે કે; અગર તું બાદશાહોનો બાદશાહ હોય
તોપણ આખરે તો આ ક્ષાની દુનિયામાં જન્મીને તું ક્ષનાજ ધનાર છે. જેમકે, નથી

જમશેદ જેવો જોરેમંદ બાદશાહ રહ્યો, કે નથી સીકંદર જેવો શુરો શહેન-
શાહ રહ્યો. નથી નેકનામ ફરેદુન જેવો ફતેહમંદ રહ્યો, કે નથી તેમુરુપ
જેવો હેવબંદ રહ્યો. નથી રહ્યો કેરશાસ્પ જેવો બળવાન, કે નથી રહ્યો
ફરુક્કમ જેવો જેહાંને જીતનાર પહેલવાન; પણ રહ્યાં છે તેઓનાં મુબારક નામ
અને યાદગારી ભર્યાં કામ. ગમે એવા કયામત સુધી પાળ બાંધનારાઓ અતે
ઠગાયા છે. ગુસ્તાસ્પ પાદશાહે પેગંબર જરથોસ્ત સાહેબની દીન કબુલ કરીને,
તેમના ભેદી પવિત્ર જંદ અવસ્તાના કલામો દુન્યામાંથી ગુમ ન થાય એ મત-
લબથી, જંદ અવસ્તાનાં ૧૨૦૦૦ બાર હજાર દફતરો પાકી સોનેરી સાહીથી
ગાયના ટકાઉ ચામડાંઓ ઉપર લખાવીને જુદા જુદા દેશોમાં બળવી રાખવા
મોકલ્યાં હતાં ! મગર આજે તે બાર હજાર દફતરોમાંથી માત્ર ૩૩૩ દફતરજ બળ-
વાઈ રહેવા પામ્યાં છે ! અર્થાત, તમે કોઈ ચીજને જમાનાની ગીરદેશથી બચા-
વવા સાડુ ગમે એટલા પણ ઉપાય કાં ન કરો, પણ અતે જમાનો તેનો નાશ
કીધા વિના છોડતો નથી. જનની જણે ને ધરની ઝીલે.

કુળ આં સરો તાજે શાહનશેહાં ?

કુળ આં ખુઝેગોનાં ફરોખ મેહાં ?

કુળ આં સવારોનો ગદન કશાં ?

કઝી શાન નખીનમ બ ગેંતી નીશાં.

કુળ આં. પરીચિહરમાને જેહાં ?

કઝી શાન ખુદી શાહ મને મેહાં ?

કયાં ચાલ્યાં ગયાં તે શહેનશાહોનાં સર અને તાજ ? કયાં ગયા તે મોટા
ખુઝેગો અને મુબારક સરદારો ? કયાં ગયા તે બહાદુર સવારો અને ખિલેલી
છાતિવાળા વીરલાઓ ? કે જેમની કાંઈપણ નિશાની હું આ દુન્યામાં તો હવે
જોતોજ નથી. કયાં ચાલી ગઈ તે દુન્યાની રૂપસુંદરી સ્ત્રીઓ, કે જેમનાથી
સરદારોના જીવ મગ્ન રહેતા હતા ? નામ તેનો નાશ, ને કાગડા પામ્યા વાસ.

મન માયાના કરનારા રે, જરી જોને તપાસી તારી કાયા,

પુછી જોને તું પંડીત પુરાણા રે—કોઇના અમર છે લેખ લખાયા ?

કાચી છે કાયા, માટીની માયા—માટીના મહેલ બનાયા.

સ્થાના તો સમજને અલગ થયા ભાઈ—બાળક બીચારા લપટાયા રે—જરી.

લાખોની પાંખો ગમ છે પીપાઇ—જેની મુંઝ પર લીંબુ ફરાયા;

કાળના કુવાડથી કોણ બચ્યું છે ભાઈ—બસે રંગને બસે રાયા રે.—જરી.

સંધ્યાના જેવા રંગ સોનેરી—ને વંધ્યાને લાડ લરાયા;

જોખન ને તન પણ તેવાં સમજવાં—પાણીમાંના પડછાયા રે—જરી.

હે વસંત ! જ્યાં સુધી તહારો દેહ નિરોગી છે, અને જ્યાં સુધી મૃત્યુ
દૂર છે, ત્યાં સુધીમાંજ પોતાનું કલ્યાણ કરી લે. તહારાં મરણ માટે તૈયારી કરી

લે. આપણે જાણ્યે છીએ કે ચંદ્રની કળા ક્યારે ઓછી થવા માંડશે, ઉનાળો ક્યારે આવશે, અને ચોમાસું ક્યારે બેસશે, તે પણ આપણે જાણ્યે છીએ; અને તેને સાડ જે જોઈતી તૈયારી તે અગાઉથી કરી રાખ્યે છીએ, પણ મોત ક્યારે આવશે તે આપણુ મધેથી કોઈ જાણતું નથી, વાસ્તે ઇનસાનને ઘટે છે, કે તેને વાસ્તે જે તૈયારી-નેકી-જોઈએ તે દર પળે એકઠી કરી રાખવી.

પાવ પસકકી ખખર નહી, કર લે કલકી આજ;

હવ ઉપર જમડા ભમે, જેમ તીતર પર આજ.

હે વસંત ! આપણે મરવું છે એ પહેલું યાદ કરો. નોશીરવાન આદેલની દરબારમાં ફિલસુફીએ યુઝર્ચમહેરને પૂછ્યું, કે તું બહુ મોટો દાનાવ છે માટે અમને કહે, કે માણસે “ શું શીખવું અને શું કરવું ? ” તેણે જવાબ દીધો કે, મેં ચાર હજાર ફિલસુફીની તેમજ હીકમતની ચોપડીઓ વાંચી છે, તેમાંથી મને ચાર બાબતજ કિંમતી માલમ પડી છે, જેમાંની બે યાદ રાખવા લાયક, તથા બે ભુલી જવા લાયક છે. યાદ રાખવા લાયકમાં પહેલી એ છે કે; “ મોતને યાદ રાખ ! ” અને બીજી એ છે કે; “ કોઈએ આપણી ઉપર કરેલો ઉપકાર યાદ રાખવો. ” ભુલી જવા લાયકમાંની પહેલી એ છે કે; “ કોઈએ આપણી સાથે ભુંડાઈ કીધી હોય તે ભુલી જવી. ” તથા બીજી; “ કોઈ સાથે આપણે લલાઈ કીધી હોય તે પણ ‘ ભુલી જવી. ’ આટલું જો કરવામાં આવે તો આદમી કદિએ દુઃખ જાણે નહીં, ખાકી તો નોશીરવાનને પણ મોત તેડી ગયું, ને મને પણ મોત તેડી જશે, ને મને પણ સાથે સાથે ઉંચકી લઈ જશે.

આપા હય સો જયગા-રાજન, રંકે કપ્પાર;

કીતને સિંહાસન ચડ ગયે, કીતને પેહેન જાંઝર.

માટે આનંદને વખતે આનંદ ભોગવવો, અસુખને સમયે અસુખ ભોગવવું. દુઃખને વખતે દુઃખ, ને સુખને વખતે સુખ પણ તેના પાકેલા વખતે ભોગવી લેવું.

સર જોન લાઇકે કહે છે કે, આનંદી સ્વભાવ એ ઉદાગની બેટી છે. ઈશ્વરે ઇનશાનને આ જગતમાં હાડમાર થઈ દુઃખમાં દહાડા ગુજારવાને પેદા કરીયું નથી. તેને તમામ જગત ઉપર હાકમી આપેલી છે, અને યુલંદ વિચાર શક્તિના બગથી જો તે આહે તો ગમે એટલાં સખત સંકટમાં પણ તે સુખી રહી શકે એવી શક્તિઓ તેને બક્ષેલી છે. આ શક્તિઓને ખીલવી અ. ખાકી દુન્યાની ટુંક જીવંતીમાં ઇનશાન શી રીતે સુખી રહી શકે તે જો જાણવું હોય, તો નિર્મળ અને વગર ડાઘના અંતઃકરણ વગર આ જગતમાં સુખી થવાના પછાડા મારવા નકામા છે. લેઈન કુટુંબનો મુદ્રાલેખ છે કે; “ શરમભયાં કામનોજ ડર રાખો ! ” વસંત ! ત્યારે મોતથી શા સાડ જહીવું ? જે માણસ મરણ પામે છે તે તો પાપથી છુટો થાય છે, ત્યારે તે મરણ પામ્યો એમ શા

વાસ્તે કહેવું જોઈએ? સુખી જીંદગી તો ત્યારેજ શરૂ થાય છે. માટે મરવાને શા વાસ્તે ખડીવું જોઈએ? જે માણસ જીવે છે તે તો અપરાધ કરવાને આહે છે, ત્યારે તેને જીંદગી શા વાસ્તે કહેવી જોઈએ? જે જીંદગી પાપની અંદર ગુજરી તે કાંઈજ નહીં, પણ મોતની સાથે લડાઈ કરવામાં ગુજરી એવું જાણવું. હવે ત્હારાં ખ્યારાં બાળક તરીકે ખોળામાં લઈને દુઃખનેજ રમાડયા ના કર, ખીન્નું ખુશનુમા સુખરૂપી બાળક તેજ વેળાએ દુધ ધાવીને તૈયાર થતુંજ હશે. એજ સિદ્ધાંત ઉપરથી મ્યુર વંશનો એક નખીરો છાતિ ઠોકીને કહે છે કે; “વિપત્તિઓ, હાડમારીઓ, અને મુશીબતોથી અમે ખીલકુલ હારી ખાતા નથી.”

સુખમાં રાખ્યું ન જાણશે, દુઃખ જરા જાણે ખર્ચ;

જાણે કા ન રમાડીયું, રડાવીયું જન સર્વ.

જે પુરૂષ વનસ્પતિનાં કાચાં ફળ તોડી લે છે, તે તેમાંથી રસ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, પણ ઉલટાં ખીજ પણ ખુવે છે. જે મનુષ્ય યોગ્ય વખતે પાકેલું ચુટે છે તેને તે ફળમાંથી રસ પણ મળે છે, ને વળી તેના ખીજમાંથી પાછાં ફળ પણ મળે છે. મનુષ્ય જો સુખ અને શાદી રામશનીના વખતે પણ ખુશાલ સ્વભાવ નહીં રાખે, તો પછી તે આનંદનો રસ પીવાનો પ્રસંગ મેળવશેજ નહીં. દુઃખને વધારતાં આજનો દેહકાંડો ત્હારી ઉપર ગમનો પણ આવી પડે, તોએ લંગ દીલ ના થા; મ્હેં મિહું રાખ; કારણ, રખેનેં એના કરતાંએ વધારે આફત કાલે આવી પડી તો ! કહેવત છે કે, માછલી જ્યારે પાણીથી સુકી જમીન ઉપર આવે ત્યારેજ તે પાણીની કીંમત પિછાને. દુઃખ પડે તેને વધારીને મોટું કરવાથી ખેવડુંજ લાગે છે. શેકની ફાંદે ફાદલી થઈ, ને પંપાળીને મોટી કરી, તેવું થાય છે. ફેરગ્યુસન વંશની મુદ્રા છે કે; “મુશીબત પછીનું બધું વિશેષ મિહુંજ લાગે.” દુઃખ તો સઉને માથે છે. આ જમાનામાં ગમી તથા ખુશી એ બેઉ સાથેજ છે. કોઈવાર ઇનસાન દુઃખમાં પડે છે, અને કોઈ વેળા સુખમાં પડે છે. ગુલાબનું નરમ પુલ કાંટાની નોકના જખમનો ધરાદો શું નથી રાખતું? ગુલાબના જેવું રંગીન તથા નાજુક ખુશબો ભરેલું પુલ, જે ઉપર સૌ કોઈનું દીલ લાગે છે, તે જેવું પુલ પણ કાંટાની અણિ ભોંકાયાનું દુઃખ રાખે છે. રાજકર્તા રાજને રાજ ખોવાની ધાસ્તીનું દુઃખ, ફકીરને ફાકો પડવાનું દુઃખ, ખુખમુરતીના ભરથારને શીલ તુટવાનો લય; બદચાલના પતિને પતિન જીવવાનો લય, અને અન્યાયી રાજને રાજ્યનો પાયો ધસી પડવાનો લય.

“તજ નીંદ ગફલતેની જરા જો જગતમાં કંઈ રમી ગયા;

કોળે ફર્યા સૌ કાળમાં, નહીં કોઈ દિયાં કાયમ રહ્યા.

જો નામ તેનો નાશ તું ધર ધ્યાન એ સંભારણ;

ડર કર જખર નર એ ખખર, જતું છે કખરને ખારણે.
 લઈ જન્મ તું આ જગતમાં, કંઈ વિગતમાં સમજ્યો નહીં,
 થઈ અંધ ધાપો ધંધમાં, સારું ન કંઈ સોચ્યું અહીં.
 ફરી બે દલ કંઈ કામ સમજી, અધમ પાપ નીવારણે;
 ડર કર જખર નર એ ખખર, જતું છે કખરને ખારણે.
 લઈ આ સાર આ સંસારથી, નકી ધાર દીલ તું આઠણું;
 ફરશે ભત્રું જે કોઈનું, નકી તો થાશે તારું ભત્રું.
 આજીજ થઈ નહીં અટકજે, ઇબ્રાહિમ જગ બંધારણે;
 ડર કર જખર નર એ ખખર, જતું છે કખરને ખારણે.”

હોશંગ જેવા નારીયાં પેશદાદીઆન ટોળાના બાદશાહે એક હજાર
 વરસનો અમલ ભોગવ્યો કહેવાય છે, મગર તે પણ આખર અજલને શરણ
 થયો. અને એવા એવા સો કે હજાર વરસ જીવનારા પણ આજે રહ્યા નથી.
 માણસ, પ્રાણી, ઝાડપાન, પહાડ, પર્વત કે દરિયા એ સઘળાં વખતના ચક્ષ-
 રમાં ફરી ફરીને ઉથલ પાથલ થઈ અંતે ફના થાય છે, અને થયાં છે. હસ્તી
 તેની નીસ્તી એ કુદ્રતથી સરજાયેલી છે. જેઓ મૂર્ખ છે તેઓજ હસ્તીને હંમેશ
 માટેની ધાર છે. દાનાવને મનથી જીંદગી પતાગિયાં જેવી તુચ્છ છે. બ્રહ્મવેત્તાને
 સ્વર્ગ તણખાં સમાન છે. શુરવીરને જીવતર તૃણ સમાન છે. ઈંદ્રિયો વશ છે
 તેને સ્ત્રી તણખલાં સમાન છે. નિરુપૃહી પુરૂષને જગત્ તૃણ સમાન છે. સંતો-
 પીને પૈસો ઘાસ સમાન છે. અને ખુદા ઉપર વિશ્વાસ રાખનારને બંધન વિસાદ
 વગરનું છે. કેમકે તેઓ સર્વ સમજે છે, કે અંતઃકરણમાં કચડો પડવાથીજ
 માનવીઓ બંધનમાં પડે છે, અને બંધન એજ દુઃખનું કારણ છે. અસંતોષી
 જેમ ઘણું મેળવતો જાય છે તેમ તે રડતોજ જાય છે.

શેષ શેષ કે પાંખયે, રૂપિયા જિસકો નામ;
 જળ જળયે ફિર શેષયે, ઇંદ મુખ જિસકો કામ.
 ઇંદ મુખ જિસકો કામ, ઇસ મતિ કા હૈ રૂપી,
 જિસકે હેત મજૂરિ, કરેં ઉડાવેં રૂપી.
 કહ ગિરિધર કવિરાય, કહ ખોજે ગદમ ધોઇ,
 પુના બનજ નોકરી, કૃપિ કરેં શેષ શેષ.

માતી અતિ સ્વચ્છ છે, કોઈની સાથે બિરોધ કરતું નથી, સારી રીતે
 ગોળાકાર છે, અને ઘણું સુંદર છે, તોપણ અંતરમાં વચ્ચે લેદાવાથી બંધન
 પામે છે. તેમજ પુરૂષ અતિ સ્વચ્છ હોય, કોઈ સાથે બિરોધ કરતો ન હોય,
 સદાચારવાળો હોય, અને ઘણો સારો હોય તોપણ તે અંતરમાં લેદાવાથી
 બંધન પામે છે. અંતરમાં લેદાવાથીજ તેને દુઃખની લાગણી થઈ આવે છે.

જેઓ અંતરમાં લેદાતા નથી તેઓ ક્ષણ લંબુર સંસાર છે, એવું બરાબર સમજેલા છે. જેઓ આ સુત્ર બરાબર સમજ્યા નથી તેઓ જીંદગીની દોરી બળાકારે તોડી નાંખવાના પાપમાં પડે છે. હે વસંત બહાલા !

અથેસાઇ જાઉં જાઉં કરતે હો તો સીધારો,
ધસ દીલપે કલ જો હોગી સો આજહી વોહ હો લે.

એ પ્રમાણે તું જાઉં જાઉં કર્યા કરે છે તો તું બેલાશક સિધાર; મ્હારાં આ દીલ પર ત્હારી જુદાઈથી જે કાલે બનવાનું હશે તે આજે બનશે.

પીડા મંત્રુજ્યને ખચીત, રેંચ સુખાબાદીનો,
પક્ષંગથી પીડાએલો, અમળુ સ્વાદ લાદીનો;
શૂરા વિરો દીપે ઘણા, કટાઈ દુઃખ કાટથી,
નિરાશી રુખ શોધશે, વિનાશી આપ ધાતથી.

નીરો રાજને પોતાની આટલી બધી હકુમત છતાં શું મરવા ગમ્યુજ હશે? નોશેરવાન અદલ પાદશાહની આટલી બધી લાયકીનાં ને સ્તુતિનાં ગાયનો ચોમેર ફેલાયા પછી શું તેને ખુશીથી મરવા ગમ્યું હશે? અકબર પાદશાહને આવડી જાહોજલાલી છોડીને શું આનંદથી આદ્યાં જવા ગમ્યું હશે? લોજ ત્રિકમને પોતાની દરબારમાં નવ નવ રતનો પડતાં મૂકીને શું એમના એમ બાખુશીથીજ મરણ પામવા ગમ્યું હશે? ગર ન હો શાકી પયમાના હુવા તો કયા? શરાબનો પ્યાલો તો છે પણ શરાબનો પાનારો શાકીજ જ્યારે મળે નહીં તો પછી તે પવાલાંને શું કરે? ખુદાની બંદગી તેં કર્યા કીધી, નેકી નીતિથી આદ્યો તેમ છતાં ખુદાએ ત્હારા ઉપર દયા તો કીધી નહીં, ને કદર તો ખાધી નહીં, એવી નિરાશાથી તેં તેની પ્રાર્થના પણ નિવારી દીધી એ ઠીક નહીં ભાઈ! પોતાની શકિત પ્રમાણે ભાવથી પરમેશ્વરની પૂજા કરવી, પણ પૂજા મુફૂલ ન કરવી એ કાંઈ ઠીક નહીં ભાઈ.

દો ખામદાર ગર આયદ કરી બ ખીદમત શાહ;

સીઉમ હર આઇને દરવયે કુતદ બ લુલ્દ નેગાહ.

ઉમીદ હસ્ત પરસ્તંદગાંને મુખલેસરા;

કે નાઉમીદ ન ગરદદ એ આસ્તાંને એલાહ.

કદાપિ કોઈ પાદશાહનો હુકુમિઓ એ દિવસ સકાળે પદોઢિયાંમાં ઉઠીને પાદશાહની સેવામાં જાએ તો ત્રીજે દિવસે બેશક, પાદશાહ તેના પ્રત્યે કૃપાદ્રષ્ટિ કીધા વિના ના રહે. ઉમેદ છે, કે સાચાં અંતઃકરણે ભગવાનના ભજન કિર્તન કરનારો પણ એ પ્રમાણે કરશે, તો ભગવાનની દેવડીથી નાઉમેદ કે નિરાશ થઇ પાછો ફરશે નહીં. તે માલેક તો કેહેર ને મેહેર સાથેજ મૂકે છે. ન્યાય ને દયા સાથે સાથેજ રાખે છે. માટે લલાઈમાં લેળાતા રહો, રૂડી સાદી રામશનીમાં

જોડાતા રહો. શુભ કાર્યોમાં સામેલ થતા રહો. અરબસ્તાનમાં એક સુખી કહે-
વાયેલાં શાહ સોદાગરે પોતાની કબર ઉપર જે લેખ કેતરવાનું કરમાન કર્યું
હતું, તે લેખ આજે પણ તેની કબર ઉપર દીઠામાં આવે છે કે:—

“અરબસ્તાનનાં બધાં દુઃખ દર્દો ઉપરાંત વધારામાં એક દુઃખ દર્દ જાદે
લોગવનારો અહિં આસાંનીથી સુતો છું, તેજ તમારો સુખીમાં સુખી ગણાયલો
મીરજાં સુરૈયા છું.” સુવાં તે તો સુખે સુતાં, જીવતાંને ચમન છે. “મમ્મા
આપણે પગ્ગા વગર જીવશું કે?” “જીવેન! આપણે વડા ભાઈ વગર નહીં જીવે?”
“દીકરી! તારા ધણી વગર તું જીવશે કે?” આવા સવાલોજ દુઃખનો ઉત્પાત્ત
વધારે છે. એવા વખતે તો તે આપણા મોટા બાપની ફાંટમાં ભરાઈ જવું.
દુશમનો મહારા મૂવા પછી રખે મહારાં બચ્ચાંને હેરાન કરે! રખે મહારાં બહા-
લાંઓને સતાવે! રખે મહારાં નહાનાં બચ્ચાંનું સર્વસ્વ ખુંચી લે! એવા ચાલુ
સંતાપ કરનારા તો મૂખાઈજ કરે છે. શું તમેજ મરી જવાના ને દુશમન તમારો કાંઈ
અમરપટો લઈ આવ્યો છે, કે તેજ એકલો જીવ્યા કરવાનો? ફીકર પડીને ફાળ
પડી આવ્યા કરે, પેટમાં જાણે શોર પડે, ચિંતાનો ડંખ ઘડી ઘડી “કટ કટ-
ટક ટક” ટકોરાથી હુસ હાસના શોર માર્યાજ કરે, ફીકરનો જીવડો ઘડી ઘડી
હેયાંને કોતરી કોતરીને પોળું કરી નાખે, ને જાણે જીવની કિંમત કોડી સમાન
થઈ પડે ત્યારે પણ “જે ખુદા કરે તે ખરૂં!” એ વાક્ય જરા પણ રૂઝ લાવશે.
લગવાનનાં દર્શન લેવાં હોય, ખુદાને રૂબરૂ જોવો હોય, તો તારા કરતાં ભારે
દુઃખ અને ગભરાટમાં પડેલાં કોઈ દુઃખી આગળ જઈને તેનું તે દુઃખ ટાળી
તેનાં સંકટમાંથી ઉગારીને તુર્ત તેનાં મૂખ સામું જુઓ, ને જે ખુદાઈ ખુશાલી
તેના ચહેરા ઉપર તુર્ત પ્રગટી નિકળે છે એજ ઈશ્વરનું સ્વરૂપ સમજી લ્યો.
જે પ્રાણીને પ્રભુનાં દર્શનની કિંચિત્ ઇચ્છા માત્રજ થાય છે, તે મોટા દેવતા-
ઓ કરતાં પણ ભાગ્યવાન સૌથી ઉંચાં સ્વર્ગ-લોકમાં જઈ વસવાનો અધિકારી
બને છે. તું કહેરનો મારેલો ઈશ્વર ઉપર કહેર ના કાઢ. એકલું તારે ત્યાંજ
એવું મોત થયું એમજ ના માની ખેસ. કળાગ્રગમાં એવાં અજબ સંજોગનાં
જવાન મોત તો હવે સાધારણ થઈ પડ્યાં છે. તનેજ કાંઈ આવું અજબ જેવું
દુઃખ નથી થયું.

કોઈ આજ કોઈ કાલ, કોઈ માસે જ માસે;
કોઈ વરસે દસ બાર, કોઈ પચીસ પચાસે;
કોઈને થાયે સાહ, કોઈને થાયે એસી;
જે જાયું તે જાય; નથી રહેવાનું ખેસી;
નામ તેટલાનો નાશ છે, ધરમ એવો મન ધારવો,
શામળ કહે મરખ કરે; ગંદી દેહનો ગારવો.

હિલાસા પત્ર.

(૩૨૪ મો.)

“Hope is like the wing of an angel, soaring up to heaven, and hearing our prayers to the throne of God.”

J. TAYLOR.

“અરેરે! ધંધા રાજગારો ઘણાએ કર્યા તોએ નસીબ ના કર્યું. હર્દ ના ટળ્યું. ઇશ્વરે મૂંઝો ને મને જન્મ આપતોએ મૂંઝો!” શું બોલ્યા રાવજી? તમારું હર્દ નથી મટતું તેટલા સાડ શું તમે જે ગમે તે બકવાનો હુકમ ધરાવો છો? શું તમે ઇશ્વરને નમી જોયું? કાકલુદી ને આજેજી કરી જોઈ? લાઈ બાપા કરી જોયા તોએ તેણે તમારો રાજ નહીં મિટાડયો? અને તમારી જાનજી કમી ન કરી માટે ઇશ્વરને ગાળો દેવાના પણ હુકમદાર થયા? અરે લાઈ! ઇશ્વર તો એવા કૂર છે, એવા હઠિલા છે, કે તમે રડો, નમો, આજીજી કરો, કે ખિજવાવ, ગાળો લાંટો, ગુસ્સો કરો તોએ પોતે છોડેલા હુકમમાં કદિ ફેરફાર કરે નહીં એવા જીદી છે. નસીબદેવીએ ઘણી ઘણીવાર લલાં દેખાતાં ને પુનવંતાં જણાતાં પ્રાણીઓ માટે પ્રભુ પાસે દયા માંગી છે, પરંતુ જકડી જગદેશ્વરે થએલા ઠરાવમાં ફેરફાર કરવાની તેણીને પણ સાડ ના પાડી છે, માટે કાં પછાડા મારો છો?

અવશ્ય ભાવી ભાવાનાં પ્રતિકારો મેવેદિ ।

તતોદુઃર્લેખિલિપ્યે રત્ન નલરામો યુષ્ધિષ્ઠિરાઢ્યઃ ॥

અવશ્ય થવાના લાવીનો જે ઉપાયજ હોત, થવાનું તે નહીં થાય એમ બનતું હોત, તો નજરાજ, રામરાજ, અને યુધિષ્ઠિર જેવા મહા પુરૂષો દુઃખથી અસ્ત થાત નહીં. લોહોરાસ્પનાં હથિયારખાનામાં ખાસ હથિયારોથી ભરેલી એક સંદુક હતી તે ઉપર તેણે કોતરેલું હતું કે:—“એક પાદશાહ પોતાના શત્રુઓ ઉપર જીત મેળવીને તેમને દુઃખ આપે, અને પાછળથી તેમના ઉપર મહેરબાની ઉતારે તો તેનું એમ સમજવું, કે હર્દનેજ આરામ કરવા સાડ વેદો તે હર્દના શરીરનો કોહી સડી રહેલો ભાગ ચીરીને હર્દને બહાર ખેંચી કાઢ્યા પછી ચીરેલી જગાને સીવી લઈ ઠંડા મલમપટાથી સહુત આપે છે. મંદવાડ એ સુખાકારીનો સખખ છે, જેમ તુંદ અને સરકથ લોકોને શિક્ષા મળવાથી આસુ-હગી થાય છે તેમ. સગાઈ કરતાં દોસ્તી કિંમતી છે. દોસ્ત લેગી કરવા કરતાં ધર્મદાન કરવું વધારે બહાલું છે. શ્રીમંતાઈ કરતાં સતોષ લાખ દરજ્જે ઉમદા

છે.” રાવજી, રાવજી! સત્તરસો ધંધાનો ધણી થા, તોએ નસીબમાં જે અધિ લખેલી તે આખી નહીં થાય. જી ના પેટમાં લીંબજ હોય.

એ કુનદ જૂરમંદે વાજુન બખત;

બાજુએ બખત બેહ કે બાજુએ સખત.

અગર જે એક જોરાવર બળવાન હોય પંજુ તેનું નસીબ ઉંધું હોય તો તેથી કાંઈ નિપજી શકવાનું નહીં. ખીજું કાંઈ જોરાવર હોવા કરતાં નસીબ જોરાવર હોય તેજ લક્ષું. મ્હોં કાળું પણ નસીબ તો ઉજળુંજ જોઈએ.

હરિજન હારાહી લલા, છતાં દે સંસાર;

હારા હરિપેં ભયગા, છતાં જમકી લાર.

ભગવાનનો ભક્ત તો આ અસાર સંસારથી હારેલોજ સારો. આ અસાર સંસાર તેને કાવવા દેતો નથી. આ સંસાર એવો છે, કે જે માણસને અહિંયાં કેવળ સાવ સઘળી નિરાશી અને નાઉમેદી જ્યારે મળે છે, ત્યારેજ તેનું ચિત્ત પરમેશ્વર ઉપર બાંહે છે; ને ત્યારેજ તેને ભગવાનનાં દર્શન પણ થાય છે. જે સંસારમાં તેનો વિજય થાય છે, ને આશા ઉમેદ પાર પડે છે, તો તે પહેલો જમરાબના પંખમાં સપડાય છે. મોડે વહેલે માણસ ઉપર દુઃખ આવી પડવાનું કારણ માણસનું અજ્ઞાનપણું, આજ્ઞાસાધ, અને અવર્તનજ છે. અરે ! પરમાત્માનું માનવંતુ પ્રાણી જે માનવી, તે આ અવનીમાં સુખ લેવાને સ્વતંત્ર સરભયલું છે, તે આ ભૂમિ ઉપર આવી ખરાં સાચાં સુખને નહીં મેળવી શકે તો તેમાં પરમાત્માનો દોષ નથી. જે પ્રભુના આ દુન્યા માટે અને ખીજી દુન્યા માટે બાંધેલા નિયમો ને કાયદા વગર તુટવે ચાલ્યા કરે છે, તેવા પ્રભુ, જેણે આત્માના હબરો સુખોને માટે આ જગત સુખવાળી બનાવી છે, તેમાં પણ તે માલેકની સર્વથી ખ્યારી એવી માણસ જાત, તેનાજ સુખના માર્ગમાં જે કોઈ આડે આવી વિધ્ન નાંખે, માણસને અવળે રસ્તે દોરીને તેને સારાં કામથી રોકીને દુઃખ દે, તેને તે પ્રભુ કદી કોરાં જવા દેતો નથી. વગર વાંકે મારનારા જેમ પાપીઓ છે તેમ વગર કસુરે તેવા દુષ્ટના મારા ખમ્યા કરનારાં પણ દોષિત છે. પહેલા પાપીએ પોતાનું દુષ્ટ બળ ખોટે માર્ગે વાપર્યું, અને ખીજાએ પોતાનું જરાતરા પણ સાફ બળ ખીલકુલ વાપર્યુંજ નહીં. બાકી તો ઈશ્વરે બન્નેને થોડું ઘણું બળ આપેલુંજ છે.

પાઠશાહી કુ રવા દારદ સીતમ બર ઝીરદસ્ત;

દુસ્તદારશ રૂએ સખતી દુશમન જુરાવરસ્ત.

બા રાઈયત સુલેહ કુન વઝ જંગે ખસમ એમન નેશીન;

અંકે શાહનશાહે આદેલરા રાઈયત લશકરસ્ત.

જે હકુમત કરનારો વડો પોતાની ગરીબ અને દુઃખી થઈ પડેલી પ્રજા

પ્રત્યે જીલમ કરવોજ ઘટિત વિચારે, તે હાકમી ચલાવનારાના જે જે ખાસ મિત્રો હોય તે પણ તેના પડતા વખતમાં તેના જરૂર શત્રુજ થઈ જાય છે. હે બહાલા ! ત્હારા આશરો હેઠળ પડેલાં ગરીબ દુઃખી લોકો સાથે મુલેહ સંપથી ભલાઈ કરી લે, અને તેમ કીધાથી તું ત્હારા હડહડતા શત્રુથી પણ નચિંતાઈથી ને શાંતિથી રહી શકશે. કેમકે જે ઇનશાફી હાકમ છે તેની રૈયત એજ તેનું લશ્કર થઈ પડે છે. ઇરાનના પાદશાહ ફૈરેહુન પાસે નહીં તો લશ્કર હતું, કે નહીં તો ખજાનો કે મુલક હતા, પરંતુ લોકો સાથે તેણે ભલાઈ વાપરેલી હોવાથીજ તે પાદશાહી મેળવવા પામ્યો હતો. પોપ કવિ કહે તેમ Know then this truth (enough for man to know) "Virtue alone is happiness below." સુખી નિવડે છે જેઓ નેકી ઉપર છે.

કવિ પોપ કહી ગયા છે કે: હે મનુષ્ય! આટલી વાત તું સત્ય માનજે, અને એટલીજ વાત મનુષ્ય માટે ખાત્રીપૂર્વક જાણવાની રહે છે, કે આ સંસારમાં, આ ભવમાં, આ જગતમાં જો ત્હારે સુખ જોઈતુંજ હોય તો નેકી નીતિ અને સદાચરણથી ચાલવાથીજ તે તને પ્રાપ્ત થઈ શકશે. જેઓ સર્વ પ્રકારથી કોઈને પણ દુઃખ નહીં દેવાનુંજ વ્રત ધારણ કરે છે, જેઓ સર્વ સહન કરે છે, અને જેઓ સર્વને આશરો આપે છે તેઓ જરૂર સ્વર્ગમાં સિધારે છે. દયા, દાન, ને દીનતા એજ ધર્મ. માટે એ ત્રણે આજે કર, કાલે નહીં.

સુમરન કાલ સુ ટર ગયો, સુ મરન કાલ ટ રેન;

કાલ કાલ સુમરે ન હરિ, કાલ કાલ સુ થરે ન.

ખુદાની બંદગી કરવાનો વખત જે જીવવાની, તે તો જતી રહી, પણ જે મરણનો વખત તે તો ટળવાનો નથી. પાપે આવ્યો એટલે ઘરડો થયો તોએ હજી ત્હાડું “કાલે કાલે” કયાં કરવાનું તો મટતું નથી. “કાલે કરીશ” એ તો મરતું નથી, એટલે મરવાનું તો તું સમજતોજ નથી. અરે હે જીવડા! કાળના કાળ, જમના જમ જે પરમાત્મા તેમને તું સમરતો નથી, પણ મોત તો આવી પહોંચ્યું, માટે હવે તો શ્રી હરિને સમરી લે. ખુલંદ દરજ્જાનો અને બેહદ સખાવતવાળો આપણા કરીમ રહીમ પાળનાર આપણી ખરી હાજતો કેટલી છે, તે વિષે સદા બારીકીથી તપાસ રાખે છે, આપણી સઘળી પ્રાર્થનાઓ સાંભળે છે, આપણી હાજતો બર લાવવાને મદદ કરે છે, અને વળી આપણને જે હક્ક વાજબી લાગતો હોય તે જો તે નથી બક્ષતો તો તેનું કારણ એ હોવું જોઈએ, કે આપણા તરફની પ્રાર્થના વગર તે આપવાને રાજી નહિ હોય, અથવા તો બહારથી તે આપણને ના પાડતો જણાય, પણ આપણી ના પાડવામાંજ તે સર્વથી વધુ ડહાપણ ભરેલો જેખી ખાવીંદ આપણું વધુ લહું કરતો હોવો જોઈએ. માટે જ્યાં સુધી દિન અને રાત ચાલુ છે ત્યાં સુધી દુનિયામાં

થતાં ક્રમોથી ત્યારે અચરત થવું નહીં. અગર જો તું પોતાની જાંઘળી ખુશાલીમાં ગુબારવા ચાહતો હોય તો સંતોષ રાખ. લલુ નામ ચાહતો હોય તો પોતાની ચાલ સુધારી સર્વ લોકોની ખરદાસ્ત લે. અને જો માલ દોલત ધરાવવામાં તથા ગુજરાન ચલાવવામાં સગવડ ચાહતો હોય તો તું પોતાને ગુનાહ, દિલગીરી, મહેનત અને દુઃખમાં નાંખવાને તૈયાર રહેજે. જે છે તે ઠીકજ છે. મુગો બેસ, અને દમ ખાઈ હાલની હાલતનેજ ગનીમત સમજ.

મુસા પેગંબર ને છાકટ દરવીશ.

એક દિવસ મુસા પયગમબરે એક નાગા દરવેશને રેતીમાં સંતાયલો જોયો. તે કહેવા લાગ્યો કે: “અઈ મુસા! મહારે માટે ખુદાને અરજ કર, કે તે મને સારો જીવનગાળો બક્ષે.” મુસાએ બંદગી કીધી અને ચાલ્યો ગયો. થોડા વખત પછી મુસાએ પેલા દરવેશને એક મોટાં લોકના ટોળાં વચ્ચે, કેદી કીધેલો જોયો. તેણે પૂછ્યું કે: આ દરવીશને શું થયું છે? લોકો કહેવા લાગ્યાં કે: “એણે દારૂ પીને તોફાન મચાવ્યું, અને એક જાણુનો બાન લીધો છે, જેથી સરકારે એને મોતની શિક્ષા ફરમાવી છે.” મુસાએ પોતાની ભુલ જોઈ લીધી, અને ખુદાની દાનાઈ ઉપર પૂરું યકીન લાવીને પોતે કરેલી ઉગ્રતાઈ માટે માફી ચાહી; કે “જો અલ્લાતાલા પોતાના દરેક બંદાને જીવનગાળાનાં પૂરતાં સાધન બક્ષે તો તેઓ દુન્યામાં તોફાન મચાવી રહે એવું કુરાને શરીફનું વચન છે.”

મંદલે સુ બહ આમદ વ સીમ આ ઝરશ,

સેઉલી ખાહદ બ હકાકત સરશ.

આન નેહ શનીદી કે હકામી ચે ગોફત ?

“મુર હમાન બેહ કે ન ખાશદ પરશ.”

જ્યારે નીચ માણસને ઓદધો અને દોલત મળે ત્યારે જરૂર તેનાં માથાને એકાદ મૂકાની જરૂર પડે છે. એક શાણા માણસે કહ્યું છે કે: એક કીડી હમેશાં પાંખ વગરનીજ સારી. ઘણા લોકો ધર્મ તથાને પાપાચરણ કરે છે, તેઓ પાપ કર્મમાં પ્રથમ જરા તરા સુખજ પામે છે. જો કંઈએ સુખ મળતું ના હોય તો પાપ કરવામાં માણસને મિઠાસ કેમ લાગે? પરંતુ તે સુખનું છેવટ તો તેને મન તન ને ધનનાં સંબંધે લયકરદુઃખ રૂપમાંજ જોવામાં આવે છે. રંડીખાણ કરતાં પુરૂષ કે સ્ત્રીને તાત્કાલિક સુખ જો મળતું ના હોત, ને દુઃખ જો તેજ વખતે થતું હોત, તો કોઈ પણ સ્ત્રી પુરૂષ રંડીખાણ કરત નહીં, પરંતુ જ્યારે તેનાં છેવટ પરિણામ ચાંદી, પ્રમેહ, વિસ્ફોટક, ફીરંગવાયુ, એવાં એવાં અનેક દર્દોથી શરીર સડી જાય, ને ગોઠા ગટકા, ચરકા ને પેન મારવા માંડે, ત્યારે પેલાં પ્રથમનાં સુખનું સ્વરૂપ દુઃખમાં બદલાઈ જાય છે. પછી રોગિષ્ટ સતતિ ને ઠીં વ્યાર પેલા પડવાથી વળી તેની પાછળ આવતાં દુઃખો તો બુદ્ધાં ત્યારે એવાં દુઃખોમાં દિલાસા કરતાં ઉપાયજ કાર્યસાધક કહેવાય.

ભાઈ! તમારાં ચાલતાં ચલણમાં જ્યારે તમે ખીન્ન દુઃખી થએલાંને વધુ દુઃખી કીધાં, તેનું આજે તમને વ્યાજ સિકકે મળે છે. You are paid in your own coin. અર્થ એક નોર્થખરલેંડ, ટોમસ પર્સી, ઈં ૧૦ ૧૫૬૯માં ખડાખાસ્તા ને પાયમાલ થઈ પડ્યો, ને નાસી જવાનો જ્યારે વખત આવ્યો ત્યારે છુપાઈને હાલેના પોતાના ઓળખીતા હેક્ટર આર્મસ્ટ્રાંગના ઘરમાં આશરો લીધો. મોટાં ઇનામની લાલચે હેક્ટરે દગો કરીને તેને પકડાવ્યો, ને દુઃખી થએલાંને મહા દુઃખમાં નાખ્યો. તે દુઃખચારની ક દુવાથી હેક્ટર જે પાંચ પૈસે સુખી હતો, તેની તુર્તજ પડતી આવી, તેનો દિન ઉગે બરગસ્તે દહાડો બેસ્તોજ ગયો. તેને દરેક દહાડો આગલા દહાડાને યાદ કરાવે એવો સંતાપનો ને પાયમાલીનો જજીવતો ગયો. આખરે આવો પૈસાદાર પુરૂષ નિર્દોષને સપડાવીને હાં સુધી સુખી રહેવા નહીં પામ્યો, કે ચિથડે હાલ રસ્તે રસ્તે લિખ માંગીને તેણે પોતાની જીંદગી એક ભુખે મરતા લિખારી તરીકે પૂરી કીધી. તમે પણ નિર્દોષને સપડાવો, લિડાતીમાં આવેલાંને લિડાવો, દુઃખમાં પડેલાંને વધુ દુઃખી કરો, ને પછી You wear Hector's cloak, હેક્ટરનો સાહ્યો તમે પણ પહેરો.

પેદરરા અસલ ખીસ્યાર અસ્ત.

અમ્મા પેસર ગરમીદાર અસ્ત.

ખાપમાં તો મધ્યને મિડાસ ઘણો છે પણ બેટા તો ઘણાજ તિજખા છે. ખુદાના હુકમની અમાન્યતા કરનારને શેતાન કહેલો છે. જ્યારે આદમની પ્રભુએ ઉત્પત્તિ કરી ત્યારે તેને પુજવાની દરેક ફરેસ્તાઓને પ્રભુએ આજ્ઞા કરી. સર્વ ફરેસ્તા હુકમને તાબે થયા પણ ઈબ્લીસ ફરેસ્તો તાબે ન થતાં બોલ્યો કે; “હે માલેક! તેં મને ધુંમાડા વગરનો અગ્નિ સરજ્યો છે, તો હું મટ્ટીના બનાવેલા માનવીને કેમ નમીશ?” આવા ઉધ્ધત ઉત્તરથી નારાયણને ક્રોધ લાગ્યો, અને આવા નાફરમાન ફરેસ્તાને શેતાન બનાવી દીધો. ખુદા અલિમાનીને અદાલત સોંપતો નથી તે બરહુકજ છે.

આન કસ કે તવાનગરત નમી ગરદાનદ;

ઉ મસલહતે તુ અઝ તુઃબેહ મી દાનદ.

જે ખુદા તુને તવંગર નથી કરતો તે બરોબર સમજે છે, કે ત્હાડું ભલું શામાં સમાયલું છે. મારે શ્રીમંતોની અદેખાઈ ના કરો, પણ દયા કરો, અને અદેખાઈ તો ગરીબોની કરો.

રાવજી:—હે દાનેશમંદ! તમો સાહેબે કેમ ફરમાવ્યું છે કે; “તવંગરો પર અદેખાઈ ના કરો, પણ થોડા ગુન્હા ધરાવનારા ગરીબો પર અદેખાઈ રાખો?” નેક ખસલતના માણસો તો ગુજરાન ચલાવવાની અગવડમાં પડેલા હોય છે, અને તવંગરો તો સગવડથી ગુજરાન ચલાવવામાં ખુશાલી ભોગવે છે?”

જવાબ:—એટલા વાસ્તે, કે તવંગરે પોતાના માલ અને સ્થિતિની ખુશાલી થોડી, તથા દુઃખ દિલગીરી તો ઘણી ભોગવે છે. અને પરહેઝગારે તથા નેક ખસલતનાઓ અગર જો પોતાની ખુરી સ્થિતિનું સંકટ ખમે છે, તોપણ ભાતી ખુશાલી અને સુખ ઘણું મેળવે છે. હું કોણ છું? કયાથી આવ્યો છું? કયાં કયાં સ્થાન પ્રત્યે જવાનો છું? અહીં આવવાનું કારણ શું? એ પ્રશ્નો તું પોતાનેજ પુછીશ તો તને તહાઈ પોતાનું અભિમાન તુચ્છ લાગશે, અને તું પોતાનેજ ગણત્રિ વગરનો જોઈશ.

સુંદર પાઈ દેહ, નેહ કર રામસે; કયા લગધાવે કામ, ધરા ધન ધામસે; આ તન રંગ પતંગ, સંગ નહિ આવસી; જમહૂકે દરગાર, માર બહુ ખાવસી.

આંખની પુતળી સર્વે કોઈને જુએ છે, પણ તે પોતાને જોતી નથી; તેમ તહારે પણ પોતાને કશામાં ગણવો નહીં, અને સુખી હતો તે દુઃખી થઈ પડ્યો એવું અભિમાન રાખી મોટે મોટે રડવું ને બરાડવું, એ તો અંદરથી ખાલી તથા ઠાલી સુખાઈની નિશાની છે; જેમકે હરેક વાસણમાંથી મોટો અવાજ નિકળ્યાથી માલમ પડે છે, કે વાસણ ખાલી છે. તે પ્રમાણે પોતાને ગણત્રિમાં ગણાવવા સાફ અભિમાન રાખવું અથવા સુખી હતો તે દુઃખમાં આવી પડ્યો એવો પોકાર કરવો, એ પણ હલકાઈજ કહેવાશે. ઈશ્વરે તનેજ એકલાને દુઃખનાં ઝેર સાથનું અમૃત આપ્યું નથી એમ સમજીને, ઉલટો પોકાર કરતો બંધ પડ. જ્યાં જોશે ત્યાં દુઃખમાં ભેળાયલી લીંટી શિવાય કાંઈ નજર આવશે નહીં.

બુલબુલે શેફાને પુછા ગુલસે શું રોઝે બહાર;

“અયે ગુલરાનાં! તેરે દામનસે કયું લપટે હય ખાર?”

એક દિવાના અને આશકીમાં મસ્ત થયેલાં બુલબુલે બહારના દહાડા ઉપર ચમનનાં પુલને એમ કરીને પૂછ્યું કે; “ઓ ખુબસુરતી ભરેલાં અને નાનુક ગુલાબનાં પુલ! તહારી દામનની સાથે કાંટાઓ શા વાસ્તે લપટાએલા છે?”

ગુલને કર ચાક ગીરેખાંન શું કહા રો રોકે બાર;

“અશમે ગુલકું નોકે મુજગાંકા જગે હય નોકે ખાર!”

એના જવાબમાં પેલાં પુલે પોતાનું ગીરેખાન ફાટી નાંખીને બારીથી રડી રડીને આમ કહ્યું કે, “અમો પુલોએ અમારી આંખોને પાંપણોની નોકની જગોએ એ કાંટાઓની અણિઓ આપેલી છે.” મતલબ એ, કે ગુલાબનું પુલ જે આવું નાનુક અને ખુબસુરત છે તેને પણ કાંટાઓની અણિઓની ધાસ્તી તથા દુઃખ છે. એટલા માટે હે રાવજી! તું તંદોસ્ત છે એટલુંજ ગનીમત ગણીને પ્રભુના કીધેલાં ઉપર બડબડતો ના, પણ તહારાં પોતાનાં હૈયાંને સુધાર; તું કદી પણ એમ બોલતો ના; કે “જો તહારી પાસે દોલત અથવા અમલ અથવા પુરસદ હોય તો હું કેવો સુખી રહું!” કાંકે તું બાણજે, કે એ સઘળાં તો પોતાના

ધણીઓ ઉપર ખાસ ઝેચેની લાવે છે. આવડો લાંબાં વર્ષો સુધીનો ખાટલો શ્રીમંત જાલભાઈ શેઠે લોગવ્યોજ કેની? પહેલા સર કાવશજી જેહાંગીર ખાટલો લોગવતાં લોગવતાં એટલા તો કંટાળી ગયા હતા, કે પોતાના ઘરમાં એક ઘાટીને બે મણુનો ટોપલો ઉંચકી લાવતો જોઈ આંખમાં આંસુ લાવી બોલ્યા હતા કે; “ખુદા! મને આવો તંદોરસ્ત ઘાટી કાં નહીં સરજ્યો!” શેઠ દાજીભાઈ સકલાતવાળા ગાઉટથી હેરાન થઈ પથારીવશ પડ્યા રહ્યા; એવામાં લાકડાંનો પાંચ મણુનો ભારો માથે મૂકીને વેચવા ફરતા દુબળાને દેખી બોલ્યા હતા કે; “અરે હે દુબળા! ત્હારા માથાનો ભારો ને ત્હારી તંદોરસ્તી મને નહીં આપે? ને મ્હારો ખાટલો ને મ્હારી દોલત તું નહીં લે!” શેઠ નશરવાનજી ટાટાના પત્નિ ચાડુ જીવનભાઈ માંદગી લોગવતાં એક દહાડે પોતાને ત્યાં કામ કરતી કોળણ મનુરડીને જોઈ બોલ્યાં કે; “અરે ખુદાય! મને શ્રીમંતને ત્યાં મૂકી તેના કરતાં મનુરડી કાં નહીં બનાવી, કે સાંજને છેડે બે આના લઈ હું છાપરામાં જઈ રોટલો ખાઈને ખુશાલ ઉંઘે ઉંઘતો ખરી!”

કોઈ તો તન મન દુઃખી, કોઈ ચિત્ત ઉદાસ,

એક એક દુઃખ સળનકો, સુખી સંતકા દાસ.

ગરીબ માણસ માતબરતું દુઃખ અને ક્રીકર જોતો નથી, તેને અમલતું સંકટ અને ગુંચવણ લાગતી નથી, કે નહીં તે પુરસદનો કંટાળો જાણતો; અને એટલા માટે તે પોતાના નસીબને રહે છે. પણ હે ખીરાદર! હરેક માણસના સુખનો દેખાવ જોઈને અદેખાઈ કરતો ના, કાંકે તું તેના છુપાં દુઃખથી અજાણો છે. માટે ચંડાળ ચોકડીમાં જવું નહીં, ને લાત મૂકી જાવી નહીં.

શરને રાખો સાઈયાં, પૂરો મનકી આસ;

ઝોર ન મેરે ચાહિયે, સંત મિલનકી પ્યાસ.

કબીરજી કહે છે કે, ઓ પ્રભુ! તું મને ત્હારે શિતળા છાંયે રાખ, અને મને સાધુ સંતો મળ્યા કરતા રહે એવું કર; જેથી મ્હારાં મનની આશાઓ પૂરી પડે. એ શિવાંચ બીજું કાંઈ પણ હું માંગતો નથી. રાવજી, આ ચાર વાતો તું ભુલી ન જા. દુનિયાની નીસ્તી, દુનિયાથી અનક મેળવવી, દુનિયાની ફરતી સ્થિતિઓ, અને દુનિયાની આપ્રતો. એ ચારેવ ચીજ, આવતી આફત અને લઈ જતાં મોત વખતેજ આપણને ભુલાવામાં નાંખતી હોવાથી, ભલા ભલી શિકારો નકુચ શિકારીઓના હાથ ઉપર સપડાઈ ગયા છે. જેણે ઈશ્વર અવતાર હોઈ અનેક અનેક અમત્કારો કરી મરતાંને બચાવ્યાં હતાં, તે આર્ય રાજ્યોનાં છેલ્લા મહાપુરુષ કૃષ્ણ જેવાએ કાળા લીલતું તીર પગમાં વાગેથી દેહ છોડી હતી! રામન રાજ્યનો છેલ્લો મહાપુરુષ સ્ત્રીઝર, સેનેટની સભામાં ઘોળે દહાડે ન્યાય ચુકવતાં રડ જખમો ખાઈ પોતાના સમોવડીઆ પોમ્પીનાં પૂતળાં પાસે પડ્યો હતો!

ગ્રીક સોક્રેટીસને વિષ પીવું પડ્યું. ઈજીપ્ટનો વિજયી સભા ક્લિસોસ્ટિસ ઘડ-
પણમાં આંધળો થયો હતો, ને તે દુઃખ તેનાથી સહન ન થયાથી તેને આપ-
ઘાત કરવો પડ્યો હતો. ઇરાની જરથોસ્ત હોરમજદના ગુણ ગાતાં શત્રુથી
કપાઈ પડ્યો, ઝર્કસીસનું ખુન થયું, ને છેલ્લો દારાયસ નાસલાગમાં પોતા-
નાજ એક તાબેદાર અમલદારની તરવારથી મુવો હતો. જુડીઆનો છેલ્લો મહા
પુરૂષ ક્રીસ્ટ સૂળીએ જડાઈ મરણ પામ્યો. આસીરિયાનો સારડેનેપાલ્સ
પોતાનાજ મહેલમાં ચિતા ખડકાવી, પ્રિયાઓ અને ધનમાલ સાથે બળી મુઓ
હતો. ફીનીશીઅન કારથેજીઅન હાનિખાલ ઝેર ખાઈ મરણ પામ્યો ! ત્યારે
કહો કે, દૈવને પણ દયા આવે એવા એવાને પણ બનનાર વસ્તુએ છોડી દીધા
નથી, તો રંક રાંકડાઓએ આ સંસારના અજળ ગજળની ચાલી રહેલી ધામધુમો
વીશે શા સાડ વિચાર વમાસણમાં ફીકરમંદ રહેવું ?

ચિત તું શીદને ચિંતા ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે!—ટેક.

સ્થાવર જંગમ જડ ચૈતનમાં, માયાતું બળ ઠરે;

સમરણ કર શ્રી કૃષ્ણ ચંદ્રનું, જન્મ મરણ બંધ હરે.—કૃષ્ણને.

નવ માસ પ્રાણી કૃષ્ણ ચંદ્રનું, ધ્યાન ગર્ભમાં ધરે;

માયાતું આત્મણ કર્યું ત્યારે, લક્ષ ચોરાશી ફરે.—કૃષ્ણને.

તું અંતર ઉદ્ધવેગ ધરે, તેથી કારજ શું સરે;

ધણીનો ધાર્યો મનમુગો, હર પ્રહાથી નવ ફરે.—કૃષ્ણને.

દોરી સર્વની એના હાથમાં, ભરાવ્યું ડગલું ભરે;

જેવો જન્મ વગાડે જન્ત્રી, તેવો સ્વર નીસરે.—કૃષ્ણને.

થનાર વસ્તુ થયાં કરે જ્યમ, કૃષ્ણકૃપા પાણી ભરે;

જનાર વસ્તુ એણી પેરે જાશે, જ્યમ ગજેંદ્ર કોહું ગરે.—કૃષ્ણને.

જેહવું જેટલું જે જ્યમ કાળે, તે તેહને કર ઠરે;

એહમાં ફેર પડે નહીં કોઈથી, શીદ કુટાઈ તું મરે.—કૃષ્ણને.

ત્હાડું ધાર્યું થાતું હોય તો, સુખ સંચે દુઃખ હરે,

આપ તણું અજ્ઞાન પુલ એ, મુળ વિચારે ખરે.—કૃષ્ણને.

થાવાતું અણ ચીતવ્યું થાશે, ઉપનીષદ ઓચરે;

રાખ ભરોસો રાધાવરનો, દયા શીદને ડરે?—કૃષ્ણને.

જેમ પર્વત ઉપર બરફ તેમ આકાશ પણ પોતાની મૂળ પ્રકૃતિથીજ એકા-
એક ઉત્પન્ન થઈ આવે છે, અને અદ્ભુત રીતે ફેલાઈને શોભી રહે છે. પછી
તે આકાશ અજ્ઞાનનાં કારણથી ઘાડું થઈ બંધ છે, તેમાં કાંઈ કાંઈ આકારો
ભાસી આવે છે, પછી એ ભાસ એક બાજુ સાથે મળી સંસાર રૂપી પ્રવાહ
ચાલવા માંડે છે, જેમ ઝરણો સઘળાં મળી જઈમોટી નદી રૂપે વહે છે. પણ

એ બધો મિથ્યા ભાસ છે. તેમજ માયાને લઈને માણસોએ જેને મ્હાડું માન્યું છે તેનો ભાસ એવો તો દૃઢ થયો છે, કે એક છડા આદમીને કહ્યું હોય, કે તું ત્હારો પ્રાણ મને આપ, ને આ આખી દુન્યાં તને હું આપું, તો તે કદિ તૈયાર થતો નથી. પોતાનો જીવ કઈ વસ્તુ સાથે એક આદમી અદલ બદલ કરવા તૈયાર થશે? તે વસ્તુ એકજ છે. જ્યારે ખુદને પિછાનવામાં આવે અને ખુદી મટાડી દેવામાં આવે ત્યારે આવો ભાવ થઈ શકે; અને જ્યાં સૂધી “ખુદી” અને “મ્હાડું” રહ્યું ત્યાં સૂધી માણસ પોતાના પ્રાણની માયામાં તણાયો જવાનો, અને મૃત્યુના દિવસનું તેને કદિએ ભાન થવાનું નથી. જેણે માયાને ઓળખી, તે જવાહિર કરતાં જવને મ્હાશે.

માડું માડું કહેં મૂઠ, કારમી કાયા માયા;

અજ્ઞાને આડઠ, અંધ થઈ ધંધ ધાયા;

આ માડું ઘરસૂત્ર, પૂત્ર મારો પરણાવું;

ઘરપણે પાળે મને, આજ લલી ભાત લણાવું;

પણ દીપક વશ છે વાયુને, કાચો કુપો કાચનો.

શામળ કહે મૂઠ મમતા કરે, એવા શરીર અસાચનો.

માટે હે દુઃખી! માયાથી “મારાપણાં”ની રક્ષા કરવી ત્યજી દઈ ધનથી ધર્મની, યોગથી જ્ઞાનની, કોમળતાથી રાજની, અને રૂડી સ્ત્રીથી ઘરની રક્ષા થાય એમાંજ તું ત્હાડું સુખ સમજ. ખુદાનો ગુસ્સો તો તકલીદી છે, પણ તેની મહેરબાનીનો તો પારજ નથી. તોપણ નેકીના રાહ ઉપર ચાલી સુખ મેળવવા માટે ખુદાનો ડર એ મુખ્ય જરૂરની વાત છે. ગુન્હા જે થાય છે તે કાંઈ પ્રથમ કાર્યથી થતા નથી; વિચાર કર્યે તોજ ગુન્હાનું કાર્ય થાય. માટે પહેલી મન-શની. નમ્રતા અને સારી મનશની ખુદાની મદદને લાયક થાય છે.

Saints will aid, if men will call,

For the blue sky bends over all.

માંગો ને મળશે, ઠોકો ને ઉઘડશે, શોધો ને જડશે. ક્યારે? શુભ ઈચ્છા કરો અને તે સચોટ કરો ત્યારે. જે નહીં મળી શકે એવા પદાર્થની ઈચ્છા રાખતો નથી, વિનાશ વાળી વસ્તુનો શોક કરતો નથી, અને આપત્કાળમાં પણ ચળાય-માન થઈ ગલરાઈને પોતાની શ્રદ્ધા છોડતો નથી, તેજ પડિત સુખી કહેવાય. એકી-મીનસ શેહેનશાહે કરેલા યજ્ઞમાં એલકાંદ્રીયાની રાજકુવરી સેંટ ક્રેચરાઈને કોસ્ચીઅન ધર્મ અખત્યાર કરવાની બહાદુરી બતાવી; તે ઉપરથી તેને પૈડાં ઉપર ચઢાવીને રિખાવી રિખાવીને મારી નાખવામાં આવી; પરંતુ પોતાની શ્રદ્ધા તેણે છોડી નોંતી. જેને સત્યનું જત છે, જેને ગરીબો ઉપર દયા છે, કામ કોધ જેને હોતો નથી તેણે આખી પૃથ્વી જીતી એમ સમજવું. બુદ્ધિ, પ્રભાવ, તેજ,

બળ, ઉદયમ, વ્યવસાય અને ઇશ્વર ઉપર આસ્થા એ સર્વ જેનામાં છે તેને પાપણુ થશે કે નહીં એનો ભય હોયજ નહીં.

જે પ્રભુ પ્રિય તો તપ કહા, પ્રિય ન તોહુ તપ વ્યર્થ;

કપુત કિધો જિમિ સપુત તહુ, સંચ ચોહિ પિતુ અર્થ.

જે પરવરદેગાર ખ્યાશે છે તો પછી જપ તપ કરવાની શી જરૂર છે ? જે પરમાત્મા વહાલો નથી તો પછી જપ તપ કરેથી શું વળવાતું છે ? જેને મણિ મળે તેને કોડી મેળવવાની મહેનત કરવી ના ઘટે. કપુત કે સપુત બન્નેને કાળે દુઃખો વેડી વેડીને પિતાએ પૈસા જમાવેલા એ નકામું છે. સુપુત્ર હોય તો તે જાતે મેળવીને ખાશે, ને કુપુત્ર નિવડશે તો કુફલ કરીને સામુ જે કાંઈ બાપે એકહું કયું હશે તે પણ ગુમાવી બેસશે. જ્યાં સુધી ભય આવી પડયું ન હોય ત્યાં સુધીજ બીધેલા માણસની પેઠે ચિંતા કરવી, પરંતુ ભય આવીજ ચુકયું કે પછી નિર્ભય જેવા થઈને તેનો સંહાર કરવો. ધીર પુરૂષે સાચાં, મધુર, પ્રિય, અને હિતકર વચનોજ બોલવાં; પોતાની સ્તુતિ ને પરાઈ નિંદાનો તો ત્યાગજ કરવો.

દાતા નહિ થરા નહિ, નહિં ધરમ નહિં નેમ;

સો આયા સંસારમે, જાણુ જનાવર જેમ.

જાણુ જનાવર જેમ, કરી નહિ સુકૃત કરણી;

જાણુયા નહિ જગદીશ, ભાર મારી બંદે જનની.

કહે દીન દરવેશ, જીવતા અવગત જાતા;

નહિં ધરમ નહિ નેમ, નહિં થરા નહિ દાતા.

દર્દીને ભુખ લાગે છે કે નહીં, તેની જેમ વંદો પ્રથમ પરપુછ કરે છે, તેમ આપણા આત્માની નાડી આપણી ઈચ્છાઓથી તપાસવાની છે. તું જ્યારે એમ માનતો થશે, કે ઇશ્વરની સ્વાર્થ વગરની બંદગી કર્યા થકી, ખુદા અને તેની કુદ્રત વીશે ખૂણું પ્રેમ રાખ્યાથી; ઇશ્વર સર્વ વ્યાપિ અને ઉપમા પણ આપી શકાય એવો નથી, એવું તેનું મહા સ્વરૂપ મનન કરવાથી, અને જ્યાં જુએ ત્યાં તેનેજ દેખવાથી તને અગ્નિ બાળી નહીં મૂકે, સંકટનો સિંહ પળે ભારી નહીં શકે, વિઘ્નનો વિંછી ડાંખ નહીં દઈ શકે, તેમજ ભેરાવર દુઃખ દેનારાઓથી પણ તને દુઃખ લાગે નહીં.

સુરીયોમે હું ના રીનદોમે ના મયે ખારોમે હું,

અએ બુતોં બંદા ખુદાશ મેં ગુનેહગારોમે હું.

જે કાઈ લેતા હએ વો બસ દર દેતા હએ મુજે,

મેં અજબ ચેક જનસે નાકારા ખરીદારોમે હું.

એમ કહેવામાં આવે છે કે, જ્યારે જ્યારે માર્ગકલ એ-એલો નામનો

શિલ્પ શાસ્ત્રી એક પથ્થરનો ખડખડો કકડો જોતો, ત્યારે ત્યારે તેની અંદર તે સુંદરતાનો નમુનો જોઈ શકતો, અને કહેતો કે; “તે પથ્થરમાં રહેલી સુંદર આકૃતિ બહાર લાવવાને મોટા કારીગરના હાથની જરૂર છે.” તેજ પ્રમાણે આપણામાં દરેક દિવ્ય આકૃતિ ગુપ્ત રહેલી છે, તેને પ્રગટ કરવાને શ્રદ્ધા રૂપી કારીગરની અને ધીરજરૂપી ટાંકણાની જરૂર છે. માટે તમે શ્રદ્ધા અને પ્રેમ રાખી ઈશ્વરને અને તેની ઐશ્વર્યતાને સમજો, તમને બધું જ સુઝ પડશે.

જંબિર રસ હરિજન બચન, છતસોં કણુક કુખાન;
લગે દુસહ બહાં સકલ તન, સીતલ સુરભિ સમાન.

બુદ્ધાનું નામ લેવું એ લીંબુના રસ જેવો ગુણ કરે છે. કાંઈ ઘા કે ચાંદુ પડ્યું હોય ત્યાં લીંબુનો રસ નિચોવ્યે તો ચચરે તો ખરો, પણ જો થોડો વાર સહન કર્યે તો ઘાવને રૂઝાવી દે, ને બીજાઓને તો તે ચંદનના જેવી શિતળતા કરે. એક સજ્જનનું વચન પણ પહેલાં તો ચચરાટ ઉપજાવી દુઃખ પર ડામ લગાડે છે, પણ જો તે વચન પ્રમાણે ચાલ્યે તો આપણી કુટેવ જાય, અને સારાં લક્ષણવાળાઓને તે વચન સુખકારકજ લાગે. ચંદ્ર અને સૂર્યને પણ પ્રેમનો પંથ વહાલો છે, તેથી તેઓ ટાઢ તડકાને સહી, પ્રકાશિત થઈને અજવાળું આપે છે. સૂર્ય રાજધંદ્ર પૃથિવ ઉપર પ્રેમ રાખે છે, તેણે કરી આ ભૂમિ ઉપર પાણીની ધારારૂપી વર્ષાદને વરસાવે છે. પરબ્રહ્માના પ્રેમને વેદ દ્રઢાવે છે, વેદના પ્રેમથી વિપ્ર બ્રાહ્મણો ભણે છે, ઋષિઓ યોગના પ્રેમથી સમાધિસ્થ થઈ મંત્ર જપે છે, અને તેજ મંત્રના પ્રેમથી દેવો સામે આવે છે; ક્ષત્રિઓ, અન્યોન્ય લડાઈ કરવા માંડે છે, તેનું કારણ પ્રેમ, તથા કુળાચારના પ્રેમથીજ હરેકના દેહનું ખંડન તાડન કરે છે. જૂઓ, પ્રભુની મહેરબાની ને કૃપા મેળવવા સાડ ફેલેંગે-લન્ડસ પંથવાળાઓ મોહલાઓમાં નાગા થઈને પોતાના શરીર ઉપર અનેક કળિ પાડતા હતા, ને ઈશ્વરની કૃપા ઉતરી એમ જ્યારે સમજતા; ત્યારે પાછા ઘરેબારે ભરાઈ જતા, ને ઈશ્વરની મહદ માંગતા; કે

તુ આસાન બોકુન મુથકેલમ હર ઝમાન;
મરા દાર હરદમ બ અમ્નો અમાન.

પ્રભુ! હર વખતે મહારી મુરકેલી તું સહેલી કર, અને હમેશાં તું મને સુખ અને શાંતિમાં રાખ. મહને સમાધાની ઉપર સુખી નિવાડ !”

ભગવાનની ભક્તિ કરતું આહ.

જૈસ્ય તેમ શુદ્ધ પશુ પોતપોતાના ધંધા રાજગારમાં મગ્ન રહી, દ્રવ્ય સંચય કરવામાં, પ્રેમને લઈનેજ ભૂખ-તરસ વેડીને વ્યાપારાદિ કરે છે. વળી સ્વામિ કામ-પ્રેમથી સ્ત્રીને લગે છે, તેમ સ્ત્રી પણ સ્વામિના સ્નેહને લગે છે. એ પ્રકારે દેવ, દાનવ, માનવ, નાગ, પર્વત, પક્ષ, કિન્નર અને જૂતાદિ સકળ પ્રાણીઓ, પ્રેમમાં લિંગ્મર્ધ રહ્યાં છે ! પણ પક્ષી ઇંધ્યાદિ જનાવરો પણ પ્રેમનાજ રૂપને લગે છે, સ્થાવર જંગમ સર્વ વસ્તુઓ પ્રેમથી સ્થાપન થયેલી છે, તેમ તેનુંજ સ્થાપન કરે છે. પરબ્રહ્મમાં પણ પ્રેમનોજ પ્રકાશ છે, અને એજ પરબ્રહ્મનું જ્યોતિ સ્વરૂપ છે. ફેરીદપૂરમાં પામતું એક આહ છે, તે દેવળમાં ભક્તિ કરવાનો ઘટો થાય ત્યારેજ વાંકું વળી પ્રભુની પ્રાર્થના કરે છે, અને જ્યારે સૌ લોકનો પ્રાર્થનાનો વખત પૂરો થાય ત્યારેજ તે પણ માથું ઊંચકે છે. આ શોધ પ્રોફેસર ઓઝે કરીને બતાવ્યું છે, કે આહપાનો પણ પ્રેરણા ધરાવી પ્રભુની યાદ કરે છે, ત્યારે માણસને તો ખુશિ છે તો તેણે શું નહીં સમજવું, કે ઈશ્વરની પ્રાર્થના જરૂરની છે ?

દાંતી એ શુદ્ધ મરા આં ખુલખુલે સેહરી ?

“તુ ખુદ એ આદમી કઝ એસ્ક ખી ખબરી !”

ઉશતુર બ શયરે અરબ દર હાલતસ્તો તરબ;

ગર ઝોક નીસ્ત તુરા કઝ તમે જાનવરી !

તું બણે છે, કે પેલાં જંગલી ખુલખુલે મને શું કહ્યું કે; “તું પોતે કેવા પ્રકારનું મનુષ્ય છે, કે ખુદાતાલાના એસ્કથી તું બેખબરો ને અજ્ઞાન છે ! આરબના લોકો સાંભળીને ઉંટ પણ મસ્તી અને ખુશીમાં આવી જાય છે, તો પણ જ્યારે તને પરમાત્માના પ્રેમનો સ્વાદ મળતો નથી, ત્યારે તું ‘તો એક ભુંડી પ્રકૃતિવાળું ચોપશુંજ છે. ૧૨મી સદીમાં એક ધાર્મિક પંથવાળા અંગ્રેજ લોકો દરેક ચાલતાં હાલતાં Lord, have mercy upon us એટલે “હે પ્રભુ ! મહારા ઉપર કૃપા કર !” આમ બોલ્યા કરતા હતા. તેમજ જાદુગેર્યામાં એવા લોકો હતા, કે જેઓ ઉડતાં બેસતાં “Bog, milui” “મહારા પ્રભુ, મહારી ઉપર માયા રાખ !” આમ બોલ્યા કરતા. એવા લોકોને બોગોમીલીના નામથીજ લોકો ઓળખતાં. રે ! પ્રેમ વગર કોઈ પરબ્રહ્મને પામતું નથી, તથા પરબ્રહ્મની ઈચ્છા વગર પ્રેમ પણ થતો નથી. ખરા પ્રેમના યકીનથી, પચ્ચસ્ના દેવો પણ સિખિદાતા બને છે, તો પક્ષી પ્રેમનું આરાધન કરવાથી માણસ શું ન પામે ? અર્થાત સર્વ પામે. જે જીવોમાં એક રતિ માત્ર પણ પ્રેમ નથી, તે

મંદ મતિ મનુષ્યે કહેવાથી જો વાત માનશે નહિ, પણ જોજ સત્ય છે. માટે સર્વ અતિક્રમ કરીને પણ ધર્મનું આચરણ કરવું. આપતકાલમાં કે મહા આફ-તના વખતમાં પણ ધર્મને અવલંબીને જે માણસ રહે તેજ ખરો ધર્મ જાણનારો કહેવાય. સારી હાલતમાં તો ધર્મ ધ્યાન કરે, પણ આફત આવી પડે ત્યારે જે ધર્મને વળગીને રહે તે ખરો નર કહેવાય; ખાકી તો મનુષ્ય સુએ-લોજ સારો. સેન્યુઅલ ફોર્સે એક લેડી સાથે વાત કરતાં કહ્યું કે; “લય આવી પડે તે વખતે મનની હાજરી, સમય સુચકતા હોય તો કેવું સાડું?” લેડીએ કહ્યું કે; “હા, તે કરતાં તો તન બદનની ગેરહાજરી હોય તો વધારે સાડું!” માટે હે દુન્યાદારી લોકો! દીનદારીને ત્યજો ના. દીનદારી ત્યજો તો ભાઈબંધી ત્યજશો. ભાઈબંધી ત્યજો તો ખુદાની ખલકત ઉપરનો તમારો પ્રેમ કમી થઈ, આ ન્હાનું અને આ મોટું, એવી ખોટી ભાવના થવાથી તમારાં મનને ખટકો લાગવા માંડશે, અને દુઃખની ઉત્પત્તિ થશે. ખુદાની ખલકતમાં કોઈ મોટુંએ નથી, ને કોઈ ન્હાનુંએ નથી; માલિકની નજરમાં તો સર્વ સરખાં છે.

દીદમ ગુણે તાઝેહ ચન્દ દસ્તેહ,
ખર ગુન્મખઝી અઝ ગીઆહ બસ્તેહ;
ગોફતમ—એ ખુદ ગીઆહે નાઝીઝ;
તા. દર સદે ગુલ નશીનદ ઉ નીઝ,
એ ગેરીસ્ત ગીઆહ વ ગોફત-ખામુશ!
સોહબત ન કુનદ કરમ ફરામુશ.
ગર નીસ્ત જમાલ વ રંગ વ ખુશબ,
અખેર નેહ ગીઆહે બાગે ઉયમ?

મેં એક સમય થોડાંક પુલોને ઘાસથી ખાંધેલાં એક ગુંબજ ઉપર જોયાં. મેં કહ્યું; “આ નીચ ઘાસ પણ પુલોની સાથે ઉપર ચઢી ઉભું છે એ શું?” ઘાસ રડી પડ્યું અને કેહવા લાગ્યું કે, “સુગા રહો; શું હું પુલોની સોબતમાં બેસીને તેઓનીજ શ્રેષ્ઠાઈ અને ખુબસુરતી ભુત્તી જઈશ કે? નહીં. મ્હારામાં સૌંદર્યતા, સુવાસ અને ખુશનુમા રંગ નથી તેથી શું થયું? હું પણ તેજ કીરતારના બાગનું એક બચ્ચું છું.” આ ઉપરથી તું ચેતી લે, અને ઈશ્વર પાસેથી કાંઈ મેળવવાની લાલચ નહીં, પણ નિષ્કામ ભક્તિથી તેને પ્રેમ મેળવ. કારણ કે દાદારની દરયામાં તો જે લગત લાલચુ છે, તેને વાટપાડા સરીએ સમજવામાં આવે છે. માટે તું અનન્ય ભક્તિમાં લિપ્ત થા, ત્હારાં દુઃખડાં ભક્તિના થઈ જઈ તને છોડી જશે.

હમીદે ખેદાર અખરશે હવા, ય હરદે જેહાન અઝ કરમ અએ ખુદા!

ઓ ખુદાતાલા! બન્ને જેહાનમાં મહેરબાનીના રાહે મ્હારી આબરૂ અને લાજ સરમ તુંજ રાખતો રહે! તને ખબર છે શાવહ, કે

પાંડવો સંખ્ય લક્ષ્મી હોવાથી તેમને “લાખાશુક” એટલે લાખ તથા કર્પૂરના બળતા ઘરમાંથી લગવાને આજ્ઞા કાઢ્યા હતા ! દેવ સંખ્યપણાથી લક્ષ્મીનું રક્ષણ કરે છે એ વાતનો મર્મ તો લક્ષ્મીજી પાસે હોય છે.

બેફેરી ઓ વર્ગી, કે દર ગુનેહ ચીઝ,
ન મરદમ ન આન ચીઝ માનદ બનીઝ.
સરન્ગમ બા બાક બાશીમ એકત;
દો રખરા બ ચાદર બેબાયદ નેહોદત.
બેયા ! તા હમે દસ્તે નીકી બરીમ;
જહાને જહાનરા બ બદ નરખરીમ.

તું તો રંજ ખેંચે છે અને દરેક રીતે દ્રવ્ય ભેગું કરે છે; પણ જાણ કે, માનવી અને તેનું ભેગું કરેલું સર્વ, કાંઈ પણ રહેતાર નથી. સેવટે તો આપણુ સઘળા ખાકનાજ સાથી બનીશું અને આપણાં મોઢા આદરમાંજ છુપાવવાં પડશે ! ચાલો ત્યારે ! આપણે સઘળા નેકીજ કરીએ, અને આ ફરતી દુન્યામાં બઢનામી મેલી નહીં જઈએ. આપણે કોઈ પોલી જગ્યામાં અવાજ કરીએ તો ત્યાં તેવોજ પડધા પડે છે, તેવી રીતે આપણે અનન્ય ભાવ વડે રહેવાથી દેવ તરતજ મળે છે, ને આપણે ત્રાસ કરીએ તો દેવ પણ આપણો ત્રાસ કરે છે. માટે જેમ જેવી સ્થિતિમાં તું આવી પડ્યો હોય તેવી સ્થિતિમાં પણ, તે ઉપમા આપી નહીં શકાય એવા ત્હારા નાથને ભજ, તે તને દુઃખી થયલો ભેશે નહીં. હે પ્રભુ !

પરે થે દીલકે ખીચે સો ઉસકુ લે ચુકે અબ કયા ?

અગર હમહ જાન દરકાર હય સસતા અય સાહેબાં

જે કાંઈ-દીલની અંદર દુઃખ પડ્યું હતું તે તો સઘળું ખમ્યું, હવે તું શું કરવા માંગે છે પ્રભુ ! અગર તને મ્હારો જાન લેવાની દરકાર છે, તો તે પણ સસ્તો છે, ઓ સાહેબ ! પ્રભુ ! પૃથ્વીની ઉપમા તને આપું તો તેનો તો પ્રલયની વખતે નાશ થવાનો, અને તને તો ઉત્પત્તિ નથી તેથી નાશ પણ નથી, એવા અમર આત્મા ! તું મને ઉગાર ! તને સૂરજની ઉપમા આપું, પણ સૂર્યના પ્રકાશની તો લાંબાઈ પહોં-ળાઈ જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં કહેલી છે, અને ત્હારા નિરાકાર રૂપને તો આદિ, મધ્ય કે અંત નથી, તેથી તું અનહદ છું. તો હે બે કિનાર અને હદ વિનાના ધણી ! મ્હારાં દુઃખડાં ટાળો ! હ્યુક ઓફ્રી ઓટની, અને ઇંગ્લંડના રાજા બીજા હેનરીના બીજા પુત્ર જ્યોફ્રીની દીકરી એલીનારાને કાંઈ તાજ કે તખ્તની માટાઈ ભેઈવી નોંવી; બલકે તેણી સાદી જીંદગીમાં રહેવા ખુશી હતી, છતાં પ્રિન્સ આર્થરના સુઆ કેડે તાજની ખરી વારસ તેજ હોવાથી તેણીએ બધે હાથે તાજની ના પાડેલી છતાં, ભેને તેણીને તેના મરણ પર્યંત (૧૨૪૧) ક્રીસ્ટલના કિલ્લામાં ગોંધી રાખીને કેદ કરી મેલી હતી ! તેણી દરરોજ રોતી કે; “ હે પ્રભુ ! હું માથે

દુનીઆકે જો મળે હય, હરગેજ વોહ કમ ન હોંગે,
ચરચે એહી રહેંગે; અકસોસ હમ ન હોંગે!

કુબ્રસ્થાનમાં અકબરને મૃત્યુ દેખાયું !

દિલ્લી. શહેરની બહાર એક સમય પર, દિલ્લીપતિ અકબર ફરતો ફરતો કબ્રસ્થાનમાં જઈ ચઢ્યો. ચાલતાં ચાલતાં એક માનકરીનો પગ એક ઘોર ઉપર મૂકાઈ ગયાથી ત્યાં ઉઠો ખાડો પડવા લાગ્યો. તે માનકરી ફૂલી જવા કરે એટલામાં તે તે ખાડામાં તે ગર્ક થવા લાગ્યો. નીચે જતાં એક હાડપિંજર દેખાયું, જે સેંકડો વર્ષ ઉપરતું હોય એમ લાસ્યું. આ ખેલ જોઈ ચાદશાહ પોતે પણ પેલી કબરમાં હાથ ખોસી ટટોસવા લાગ્યો, પરંતુ સેંકડો વર્ષાદ અને તાપ બાળને તે પિંજર ખાક રાખ થયેલું માલુમ પડ્યું. જેવો તે પિંજરને હાથ લગાડ્યો, કે તુર્ત લાંગીને ચુરેચુરો થઈ મટ્ટી જેવી મટ્ટી થઈ ગઈ, આ અમત્કાર ઉપરથી ચાદશાહ એક શયર બોલ્યો કે;

“ બહુત લોગ એસે થે જનકા હમેશાં;
સમીને બદન થા, મહેતર કદન થા ! ”

કચકાંઈ એવા એવા જીવડાઓ પૃથિવ ઉપર ત્રાંખાં જેવી દેહવાળા ને દર જનવાળા હતા, તેમના અવતાર તો આવા થયા ! આ શયર સાંભળીને માન-કરીએ શયરનો પ્રત્યુત્તર શયરમાંજ દીધો કે:—

“ જો કંઈ કહું છું મનુ મય ખોદી તો દેખા;
ના તારે કદન થી, ના અનુએ બદન થા ! ”

આ કબરને મેં ખોદીને ફરી પ્રરીને જોયું, પણ નહીં તો મ્હને આઠ-મીનાં કદનનો એક તાર પણ સલામત રહેલો જણાયો, કે નહીં તો તેના શરીરનું એક અણુ માત્ર પણ મને જણાયું ! શાયર ગદીમે પોતાનું મોત નજીક આવતું જણીને “ મહારી છેવટની ઘડી ” નામનું કાવ્ય તૈયાર કર્યું, અને મરતી ઘડીએ તેનાથી બોલાઈ ગયું હતું કે; “ મહારી માતા સરસ્વતી, જેણી મહારાં જીવનની ભાગિયેણી હતી, તે મહારી કબરને મથાળે આવી પહોંચી છે, અને આસપાસ ફરતી ફરીને હવે મ્હને કેવી શોધે છે ! ” ખરો સુખી તો તેજ પુરૂષ લેખાવો જોઈએ, કે જે દરેક પળે પોતાના મોતને પોતાની સામે ઉભેલું જોઈને પ્રતિ રોજ મરવાની તૈયારી કરતો હોય. હે ભાઈ ! જે વેળાએ તું કોઈને પણ મરતાં જૂએ, તેજ ઘડીએ તું સ્વસ્થ ધ્યાનમાં રાખજે, કે એજ માર્ગે ને એજ રીતે ભાતે ત્હારે પણ પસાર થઈ જવાનું છે. પરોઢિયામાં ઉઠતી વેળાએ એવું વિચાર જે, કે આજની રાત તો કદાચ પરલોકમાં, મીનો-ઈમાંજ ગુજારવી પડશે ! અને રાત્રિ પડે ત્યારે ખીજી સવારે જીવતો ઉઠવાની કોઈને તું કબુલાત પણ આપતો ના, કે હું આમ કરીશ ને તેમ કરીશ ! ને આમ કરીશ ! મગર મોતને માટે સર્વદા તૈયારજ રહેજે; કે જેથી મૃત્યુની ઘડીએ નહીં ખની શકે એવી મૃત્યુની તૈયારી કરવાનાં વળખાં વેવળાં તને મારવાં પડે નહીં. સઘળું જીવન સત્ય માર્ગે ગાળ્યું નહિ, તે માટે મરતી વેળાએ અફસોસ અને પસ્તાવો કરવો પડે નહિ, તે માટે ચોંકીને ચાલજે, અને આંખ મિચાયા પહેલાં આ દુન્યામાં જે કાંઈ તું ત્હાડે સમજે છે તે ત્હાડે નથી, એમ દ્રઢભાવથી સમજી રહેજે.

“ જગમાં જણાતાં તન ધનને જોખન સુખ,
ક્ષણિક ખચીત તેથી નિશ્ચે નીરસ છે;
વિવિધ વૈભવ અને વનિતા વિહાર સુખ,
વિગતે વિચારતાં તે વધતું વિરસ છે.
વેદ ને પુરાણમાં મનાયલું મુની જનોથી,
મોક્ષનું અનુપ સુખ પણ તે અદ્રશ્ય છે. ”

હડહડતો જુઠો સત્યવાદી શાહ ચલેખી !

નૈઝામના રાજ્યમાં “શાહ ચલેખી” નામનો એક સોદાગર વસતો હતો. નૈઝામ પોતાની પ્રજાનો પાલક હતો. પોતાની પ્રજા સાચી ને ધાનતદાર હોય એવી તેની નિરંતર ઇચ્છા હતી. એક દિવસે તેણે પોતાના પ્રધાનને પ્રશ્ન કર્યો કે; “ખુદાઈ રાહ ઉપર ચાલનારો સુખ્યારો સત્યવાદી શખસ આપણી સલત-નતમાં કેઈ પણ એવો વસતો તમારી જાણમાં છે, કે જે કદિ પણ જુઠું બોલતો ના હોય?” વઝીર કહે:—“ગરીબપરવર સલામત! આપની રિયાસતમાં એવો એક સત્યવાદી ‘શાહ ચલેખી’ નામનો ૬૭ વર્ષની વયનો સુખ્યારો સોદાગર વસે છે, જેને ત્યાં છપ્પન પહોર ભૂંગળ વાગે છે, કોટિયાધિશ છે, એકસો ઘોડાની પાગા છે; બે હાથી છે; પાંચ લાખની તો હવેલી છે, સાત દીકરા ને સાત દીકરીનો બાપ છે. દીકરાંને ઘેર દીકરાં છે, આકાશની અંધારા જેવી તો ઓરત છે, ને પુષ્કળ વૈભવ ગુજારે છે, પણ જુઠું વચન કદિએ વદતો નથી. તે લાંબા વખતથી મહારા સમાગમમાં આવ્યો છે બદે નવાજ!” નૈઝામે આવા વૈભવવાળા ને સત્યવાદી હોવાની વાત હસી નાખી, એટલે તે સાખીત કરી આપવી અગર તો વઝીરે જીવથી મરાયા જવું, એવી નૈઝામે વાત આવી પહોંચી. હુઝુરે ફરમાવ્યું કે; બહલકારાને મોકલી શાહ ચલેખીને સંદેશો કહાવો, કે આવતી કાલે સવારના પહેલા પહોરે હુઝુરની મુલાકાતે પધારવું. સંદેશો મળતાંજ પોતાના તાબેદાર બેટાઓનો વિચાર પૂછ્યો કે; હુઝુર આગળ કેટલું નજરાણું કરીએ? આજ્ઞાકિત બેટાઓ બોલી પડ્યા; “આપ મુરખી માલિક છો, આપની નેક નજરમાં આવે તો તમામ દૈલત નજર કરે તો મુખત્યાર છો પિતાજી!” બાપે કહ્યું:—હાલ તો એક હજાર રૂપૈયાની થાળ સોનાની ઘડાવી લાવો, પછી દરબારમાં જઈને તેલ જોઈએ, તેલની ધાર જોઈએ, બધું રાસ્ત સાંગોપાંગ ઉતરે તો બહારવણે નજરાણું મોકલીશું! બીજે દિવસે હુઝુરે વઝીરનેજ હુકમ ફરમાવ્યો, કે હાથી હુદ્દા તહારે પોતેજ શાહ ચલેખીને એસ્તે-કબાલ લેવા જવું. હાથી લઈ વઝીરે આવીને શાહ ચલેખીને નૈઝામ પાસે આવવા વિનંતિ કરતાં, શાહ ચલેખી કહે; “મહારા જેવા ફકીરને હાથી હુદ્દો ના શોભે, માટે આપણે બન્ને પાંઉં ખ્યાદા જઈએ!” વઝીરે હઠ લીધાથી ચલેખી હાથીએ ચઢ્યો, ને રાજ દરબારમાં આમદ થઈ. નૈઝામે ખેર આશ્ચિત પૂછ્યા બાદ તેને કહ્યું કે; “હું જે કાંઈ સવાલ કરું તેના રાસ્ત વ ફરસ્ત જવાબ આપજો!” હુઝુરે સવાલ નાખ્યો કે; “આપને કેટલા દીકરા ને કેટલી દીકરી છે?” “ગરીબપરવર!” ચલેખી બોલ્યો; “તે હું શું જાણું!” હુઝુર:—

“ ઠીક ! મ્હને જણાવશો કે તમારે ત્યાં છાપન કરોડ, છાપન લાખ, છાપન હજાર, અને છાપન હાલી રૂપિયા છે ? ” “ હુજુર ! ” ચલેખી ઝુંકીને બોલ્યો:— “ કોણ ગણવા ગયું છે ? એ તો લોક છે. સો હોય તો સહસ્ર બોલે. હું તો કશું જાણતો નથી. ” “ ત્યારે તમારે ત્યાં છાપનપર ભૂંગળ કેમ વાગે છે ? ” હુજુરે શુસ્સાથી પૂછ્યું. ચલેખી કહે; “ મહેરબાન હુજુર ! ૫૬ કરોડ, ૫૬ લાખ, ૫૬ હજાર, ને ૫૬ રૂપૈયા હોય તે ધન ઉપર ભૂજંગ ભૂંગળ વગાડે છે, એ તો અમસ્થી લોક કથા છે, એવું કાંઈ નથી; પરંતુ જે શ્રીમંત હોય તેને ખારણે દહાડાના છાપન પહોર ઢોલ વાજાં વાગ્યા કરે, નગારાં ને ચોઘડિયાં વાગ્યા કરે, એવા વૈભવમાં ને આનંદમાં રહે તે ઉપરથી લોક વાયકા પડેલી છે, પરન્તુ મ્હારે ત્યાં તેવું કશું નથી. ”

છુન ઘર નૌબત બાજતી, મંગલ બાંધે દવાર;
એક હરિકે નામ બિન, ગયા જનમ સખ હાર.

સાહેબ ! કોનાં ઘર ને કોનાં બાર ? કોની માલ મીલકત ને બચ્ચાં બાળાં ? જેનાં ઘરમાં છાપન પહોર નગારાં વાગતાં હતાં, ને ખારણે ચોક ચાંદન થઈ તોરણો બાંધાતાં હતાં; જ્યાં બધો રંગ રાગ ને ઠાઠમાઠ થયા કરતો હતો, પણ કહી પણ પ્રભુતું બીલકુલ સ્મરણે ન હોતું થતું, તે હવેલીનાં માણસોએ પડતી દશામાં આવી જઈ પાછળથી તો પોતાનો જન્મ વ્યર્થ ગુમાવ્યો છે.

હુજુર,—“ ખેર ! કેટલા ઘોડાની પાગા ને કેટલા હાથી રાખો છો ? ” ચલેખી:—“ ગણ્યા નથી હુજુર; કેમકે તે મ્હારા નથી ! ” “ ઠીક. તમારી જોડ છે કે ? ” શાહ ચલેખી આંખમાં પાણી લાવી બોલ્યો:—“ તે તો મ્હારી આગમચ મરી ગઈ છે, હું તો છડો છું માલીક ! ” “ તમારી ત્યારે ખરેખરી હૈલત કેટલી છે ? ” આ પ્રશ્નના જવાબમાં ચલેખી બોલ્યો:—“ માત્ર ૨૫ હજાર હાલી સિંકાની છે હુજુર ! ” “ તમે શાહ સોદાગર છો ને ? ” જવાબ દીધો; “ હું તો ફકીર આદમી છું ! ” “ તમારી ઉંમર કેટલી થઈ ? ” “ જવાબ દીધો કે; જનાબ ! મ્હારી ઉંમર ૧૪ વરસની છે ! ” આ છેલ્લા જવાબથી નૈઝામની ખાત્રી થઈ કે, આ ઢોંગી સત્વાદીએ સઘળાંને એકે એક જવાબ ગલત ને હડહડતો બુઝો આપ્યો. નૈઝામે વઝીર તરફ ડોળા કકડાવીને બોલ્યું, એટલે વઝીરે નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું:—“ આ જવાબો કાંઈક માર્મિક જણાય છે હુજુર ! ” આ ઉપરથી હવે ઉપલા માર્મિક લેહ લરેલા જવાબોના બુલાસા કરવા નૈઝામે નમ્રતાથી કહેતાં, શાહ ચલેખી નીચે પ્રમાણે ઝુંકીને બોલ્યો:—“ હુજુર ! હું કદિ પણ અસત્ય બોલતો નથી. વઝીર સાહેબે આપ બુલાવીને મ્હારી જે જે હકીકત કહી છે તે તે સર્વ અક્ષરસ:

સત્ય છે, અનં સેવક શુભાને જે હકીકતો નિવેદન કરી છે તે પણ શબ્દસઃ સત્ય ને ખરેખરી છે. આપે ૧લો પ્રશ્ન કર્યો કે; “મહને કેટલા દીકરા દીકરી છે?” બંદે નવાજ ! અદલાતાલાની જ્યારે ચિઠ્ઠી આવે, ને હું કખરમાં જાઉં નહીં ત્યાં સૂધી, જે દીકરા દીકરી જીવે તેજ દીકરા દીકરી મહારાં પોતાનાં કહેવાય. કાલની કોને ખબર છે ! આજે હમણાં પણ મહારા ઘરમાં દીકરા દીકરી જીવતાં હશે કે કેમ, તે કેમ કહેવાય ! બાલેલું વ્યર્થ છે, કે આટલાં છોકરાં મહારાં છે. રબ્બે ખુલાસો કર્યો કે; મહારે ત્યાં ૫૬૫૬૫૬૦૫૬ની દૈલત છે ખરી, પણ તે આજે છે ને કાલે નહીં. એ દ્રવ્ય મહારૂં છે એમ આજે કહી શકાય નહીં. એ તો પાણીના રેલાની માફક તણાઈ જતાં વાર ન લાગે. જ્યારે મહારી આંખના ડોળા વિંચાય ત્યારે જે પૈસો પાછળ મૂકી જાઉં તેજ મહારો પૈસો ગણાય. આપ હુજુર માલિક છો, કદાચ મહારૂં ઘરખાર ને દૈલત સર્વેસ્વ આજેજી લુટી લ્યો, ને શહેર બહાર નાગો કાઢો, તો મહારી દૈલત શેની કહેવાય ? તે તો આપનીજ કહેવાય. ડબ્બે પ્રશ્ન કીધો કે; ઘોડા કેટલા ને હાથી કેટલા ? પણ તેનું સમજવું એ, કે તે છે ખરા પણ મહારા નથી. મહારા દૂરના ગરીબ નાચાર બેચાર સગાસ્નેહિ-ઓને કાંઈજ આવડત ન હોવાથી સો સગાને ચરવેદાર બનાવી અકેક ઘોડો સોંપી દીધો છે, કે એની ચાકરી કરવી ને જીવની માફક પ્રાણીઓની બરદાસ્ત લેવી. ખર્ચ હું પૂરો પાડું, પણ ઘોડો મરી જાય તો તેનો, તેને નોકરીમાંથી રૂખસદ આપીશ. તેમજ ર સગાને માવધગીરીની આવડત હોવાથી એ હાથી પોષવા અપાવ્યા છે, ને બધાની સાથે ઉપલીજ સરત કીધાથી તેઓ પોતાના જીવનગાળા જેવાં જનવરોને સંભાળે છે. તેઓ પોતપોતાના ઘોડા હાથીને માટે આમજ બોલે છે કે; “આ તો મહારો ઘોડો !” “આ તો મહારો હાથી !” તેથી એ ઘોડા હાથી પણ મહારા નથી સાહેબ. આપે ૪થો પ્રશ્ન કર્યો કે; તમારી ભેડ છે કે ? તે પણ મરી ગયાનું જણાયું, પરંતુ તે તો જીવતી છે, મગર તેણી પોતાના ખાવીંદ લેએ હરદમ ખુદાનેજ કહે છે, મહને તે ખાવીંદ કહેતી નથી. “ખાવીંદ તો તે પરવરદેગાર !” આમ કહી સર્વદા ઇશ્વરના સ્મરણમાંજ ખડે પગે ઉભી રહી નિવાજ કરે છે માલિક, એટલે મહારી તે ભેડ શેની ? પાંચમો પ્રશ્ન આપ નામદારે પુછ્યો કે; મહારી ખરેખરી દૈલત કેટલી ? તેના જવાબમાં મેં ૨૫ હજાર રૂપિયાની કહી, તેનો સબબ એ છે, કે મેં મહારી આખી ઉમરમાં ધર્મદાનમાં ૨૫ હજાર રૂપૈયા ખર્ચ કર્યા છે, અને તેજ ખરી દૈલત મહારી છે, જે મહારી પૂકે પણ આવવાની છે. દોઠો સવાલ જનાબે અલીએ કર્યો કે—“તું શાહ સોદાગાર છે કે ?” પણ બંદે નવાજ ! હું તો ફકીર છું. સૌ જ્યાંનું ત્યાં રહેવાનું. માથે તો કાંઈ આવવાનું નથી, તો પછી આપણે પણ ફકીરજ છીએ. લાખો કરોડો રૂપ્યા છતાં હું તો એક ફકી-

રના કરતાં પણ ઓછી રોટી ખાઉં છું, ને તેના જેવાંજ વસ્ત્ર પહેડું છું. હું સોનું ખાતો નથી ને રૂપું પહેરતો નથી જનાબ. હું સંતોષી હોવાથી ગરજનો શુભામ નથી. મ્હારું સંતોષી અંતઃકરણ વિપત્તિની સામે થઈ જે કાંઈ સંકટનો સપાટો આવી પડે છે તે સખુરીથી સહન કરે છે, અને કરજનાં દર્દથી મ્હને મોકળો રાખે છે, તેમજ ખુદાની મરજીને સરજીત રહેવાને મને ખેંચી રાખ્યો છે; અને વળી લોભ લાલચના રોગની પીડાકારીમાં મ્હને તે નાખતું નથી.

ન દાનદ કે ગર્દન્દેહ ચર્ખે ખુલ્લું;

નગર્દન જે બાયેસ્ત રૂઝે શુઝુંદ.

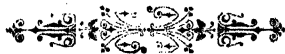
આ ફરતો ઉંચો આકાશ તો પડતીના વખતમાં મ્હારી મરજી માફક ફરશે કે કેમ, તે વીશે કેહતો તો અબ્બાસ ને અજ્ઞાન છું.” ડમેા સવાલ કર્યો, તેના જવાબમાં મેં મ્હારું વય ૬૭ વર્ષનું છતાં ૧૪ વર્ષનું જણાવ્યું, તે પણ ખોટું કે જીતું કહ્યું નથી. સોળ વર્ષની ઉંમર તો મેં ખાળપણના અજ્ઞાનમાં શુભાવી. પછી દ્રવ્ય સંચયના લોભમાં ને લોભમાં, લુભ્યાઈ લક્ષ્યાઈમાં ખીજાં ૩૭ વર્ષ કાઢ્યાં, તે પણ મેં ખાળિયામાંજ નાખ્યાં. પછી દૈવત મળવાથી વેપાર રોજગાર બંધ કરીને અદલાના નામ પર ખેરાત ને દાન ધર્મ કરવામાં અને પાંચે વખતની નિમાજમાં મેં મ્હારાં છેલ્લાં ૧૪ વરસ પસાર કરવા માંડ્યાં છે, ને એ છેલ્લાં ૧૪ વર્ષજ મ્હારી જીંદગીનાં ખરાં વરસ છે જનાબ !

નૈઝામે આ સ્વપ્નવત જીંદગીનો સાચો ખ્યાલ આ જવાબો ઉપરથી મેળવ્યો. શીરપાવ આપી ચલેખીને વિદાય કર્યો, અને ચલેખીએ સોનાની થાળમાં એક લાખ અશરફી લરી નૈઝામ આગળ નજરાણું ફીધું. નૈઝામે તેમાંથી માત્ર એકજ અશરફી ઉંચકી લીધી ને બાકીની આખી થાળ આપીને કહ્યું કે;

“ખેદાનેસ્ત કશ નીસ્ત બા કસ વક્ષા;

મેયાન ખસ્તેહ દારદ એ બહરે જક્ષા.”

હવેજ તેને સમજ પડી ગઈ છે, કે જમાનાનો દોર કોઈની પણ સાથે વક્ષાદાર રહી શકવાનો નથી. જમાનાની ચાલ તો માણસને દુઃખ અને પીડાકારી લોભવાવવા થકીજ કમ્મર કસેલી રાખે છે !

બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે ?

પરણતી કન્યાઓને ભેટ આપવા લાયક છપાઈને બહાર પડી ચુક્યું છે. વીં પીં પોસ્ટેજ સાથે ૧૨ આનામાં મંગાવી લેશો.

“ મહારા દીકરાને ! ”

સંસારની નીતિ રીતિનું શિક્ષણ આપ્યા શિવાય આત્મજ્ઞાન શિખવી શકાતું નથી. જેમ “ બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે ? ” એ પુસ્તક પુત્રીઓને અમુલ્ય શિક્ષણ આપનારું પુસ્તક છે, તેજ દંપત્યું સંસારમાં દાખલ થતા પુત્રોને ૧૫ ફરમાનો આપનારું આ નશિયતો થી ભરપૂર પુસ્તક, રૂા ૧ની કિંમતનું છતાં પ્રથમથી ગ્રાહક થનારાં ઓને નામની ૧૨ આના કિંમતે વી. પી. પોસ્ટેજ સાથે આપવામાં આવશે. બે મહિનામાં બહાર પડશે. માટે આગમચથી નામ નોંધાવવા મહેરબાની કરી ઉત્તેજન આપશો. ૧૧૬ પાનાનું સુંદર પાકી બાઈંડીંગ સાથનું આ પુસ્તક સુક્રંત સમજાશે.

“ મા-બાપની સેવા. ”

મા-બાપનો સેવા બજાવતાં શિખવાનું ખરેખરું શિક્ષણવાળું પુઠકળ દાખલા દલીલ સાથે તૈયાર કરેલું આ પુસ્તક જરૂર ફરેક ઘરમાં રાખવાથી સંસાર સુખી નિવડશે. દીકરા દીકરી માબાપની સેવા કરી આજ્ઞા ઉઠાવતાં શિખશે. ૩૦ આજ્ઞાઓનું આ રસિક પુસ્તક રૂા ૧ની કિંમતનું ફક્ત ૧૨ આનામાં આગમચથી નામ નોંધાવનારને વીં પીં પોસ્ટેજ સહિત મળી શકશે. ૧૧૬ પાનાનું સુંદર પાકી બાઈંડીંગનું આ પુસ્તક પણ બે મહિનામાં બહાર પડશે.

નામ નોંધાવવાનું ઠેકાણું.

મીં બેરામજી મનચેરજી દેશાઈ બીં એં

રેશન શેડ—નવસારી.

